Іван Стефурак

ПОВЕРТАЮТЬ ДОРОГИ З ДОРІГ

(через призму роздумів і пам'яті)

2016

ББК
УДК

Автор книжки, економіст за освітою, в минулому банкір за професією, ще зі шкільної пори був закоханий у поетичне слово. Воно не йшло за ним, він побожньо йшов до нього.

Дорога, час і люди (відомі й невідомі) – підвалини книжки.

Серед спогадів є розповідь про поета-політв'язня Тараса Мельничука.

Окремий розділ складають афоризми – стислі роздуми в дорозі.

ISBN –

© Стефурак І.М., 2016

ОКРУШИНИ СПОГАДІВ

Великі з орнаментом двері були привідчинені. До початку трудового дня залишилась година. Кам'яний спокій старовинного будинку порушував цокіт каблуків високої жінки, яка піднімалася широкими сходами на другий поверх. Будинок справляв враження храму, в якому зберігаються не тільки гроші, але й химерні таємниці фінансового механізму, де пересікаються долі, причини та наслідки.

Ти несміливо натискаєш плечем на високі двері й вони важко стогнуть, але відкриваються ширше. Стукіт каблуків ще відлунює десь на другому поверсі, серце прискорює пульс – через годину приступиш до роботи в цьому кам'яному, прохолодному будинку.

Входиш у приміщення через пост міліції, зупиняєшся в коридорі, де підлога, викладена плиткою, ще дихає вологим прибиранням. Кабінет майбутньої роботи був ще закритим. Стоїш у коридорі, маєш час, щоб згадати, обдумати, оцінити, освітити в пам'яті свої стежинки, що привели тебе до цього приміщення. Дещо згадалося в цей час, а дещо пізніше – під час наступних роздумів.

Перед очима проскакує дитинство у підгірському селі біля невеличкого потічка, коло Аршиці-пасовища, біля ліщино-березового переліску та вільхового пралісу. Тут ти відкривав таїни світу-всесвіту, тут ти з хлопцями намагався переплисти після повені потік у дерев'яному кориті, в якому місили тісто на хліб. Ваше мореплавання закінчилось

провалом, бо ваш човен перекинувся недалеко від берега, ви мокрі, як щури, прибігли додому і встигли ще й отримати прочуханки від матерів.

Ваш сірий хатній кіт завжди боронив тебе з братом від мами, яка хоч і не була суворою, але інколи могла поцьвохкати прутиком по столу для пострaху вас, малих дітей, після бешкетування. Кіт піднімав нестерпне нявчання і цим зупиняв маму, і вона кидала геть прутика, казала: «Ви всі тут однакові». Ви гладили сірого кота, як найкращого друга.

Пригадуєш той день, коли пішов з мамою до тети на толоку, де сусіди лупили качани кукурудзи. Тут кращі качани відкладали на насіння, сплітали у силінку, мов дівочі коси. Ти бігав біля сидячих лупильників, грався кукурудзяними бородами, прислухався до жартів, до пісень і коли взрів у кутку ножика із зеленою колодкою, непомітно засунув його у кишеню вітрівки і шмигнув додому. Ти думав, що ніхто не помітив, як зник ножик, але мама все виділа і пішла за тобою, всипала гарячих. Чи заплакав ти від болю? Ні, ти знав, що на це заслужив. Після цього ніколи не насмілювався щось брати не своє, а чи те, що погано лежить. Правда, були ще витівки з яблуками, це тоді, коли з хлопцями поверталися з річки додому, вода дуже розворушує апетит і щоб пригасити голод ви забігали у придорожній сад, наривали у пазухи зелепух-папірівок і спокійно долали дистанцію додому. Звичайно, так було не довго, бо одного разу, коли ви забігли у сад, із хати вибігла сивоволоса жінка з палицею в руках, ви почали розбігатися хто куди, жінка жбурнула палицею за вами, когось палиця зачепила по ногах, але добре було, що жінка не впізнала чиї ви, бо було б не до сміху від рідних вдома.

Перед очима той день, коли пішов з мамою драти бурку (картоплю) в колгосп. Поле було далеко від дому – аж під лісом. Ішли до нього майже годину. Це був уже жовтень місяць. Холодно, сиро та ще й колючий вітерець. Ви були легко одіті, вітер дошкуляв цілий день та це не так тривожило вас як те, що коло вас, колгоспних

дерільників, крутилось багато начальства: бригадири, агрономи, приїхав «бобиком» секретар парткому, як кажуть: один з сапкою, а десять – з папкою. Колгоспні фіри відразу забирали видрану картоплю. За роботу на полях платили копійки, тобто люди робили, як кажуть, за цапову душу, тому жінки, коли йшли з роботи, брали у відра чи у бесаги, як заробітну плату, колгоспну картоплю. Це було неписане правило, тому треба було нести так, щоб ніхто не видів із начальства. Мама викопала на ниві невелику яму, туди ви засипали чотири відра картоплі та присипали бур'янами. Почало темніти, вітер пригнав на поле дощ із снігом. Начальство спішно покинуло поле, ви набрали у відра заховану картоплю і пішли обхідними поточинами. Руки терпли від холоду і ваги відер. Посилився дощ, стемніло, ви збилися зі шляху, вийшли в протилежному боці, довелося ще долати подвійну дорогу, присунули пізно вночі додому, мама пішла ще доїти корови, а ти відразу заліз під перину. Вранці відчув, що погано чуєш на вуха, у хаті чув окремі звуки розмов, але не вловлював суті. У школі сидів, як послідній бовдур, нічого не розумів, чув тільки тих вчителів, які голосно говорили. Вчитель математики скаржився мамі, що ти перестав вчитися. «Що сталося з Іваном? – дивувався він, – нічого не сприймає». Так протривало аж до весни. Весняне сонечко відігріло твої вуха і твій слух відновився, звичайно, ця проблема ще не раз нагадувала про себе.

У твоїй пам'яті відлунюють тривожні вигуки: «Облава йде, облава йде!». Це було тоді, коли гарнізонник и ходили по хатах, по дворах шукати бандерівців. Цей дитячий страх буде тебе переслідувати довгі-довгі роки, бо нічого доброго не несли ці озброєні карабінами люди. Можна було не знати, що коло хати переховуються бійці УПА, а коли на них натрапляли служителі порядку, то зчинялася перестрілка, рейвах-крик, біганина, кулі свистіли над головами. Після такої веремії родину арештовували, виселяли у Сибір, конфісковували майно. По чиїсь намові до вас налетіли гарнізонники з криком: «Ви утримуєте бандерівців, відкривайте

комору і підвал!». Твоя баба забідкалася, що десь загубила ключі. Гарнізонники, не дивлячись на переляканих дітей, штовхають бабу в груди, вибивають двері ногами і вриваються в комору, перекидають всі речі, з діжки-риб'янки, висипають на підлогу зерно. Надибують старовинні книжки з історії та релігії, рвуть їх, викидають надвір і спалюють, як ворожу пропаганду. Якось чудом врятувалися «Празники греко-католицької церкви», ілюстровані картинами світових майстрів, а також два молитовники і скорочена «Біблія». Такий трус часом облавники робили не для того, щоб розшукати бандерівців, а для того, щоб вивідати, чи немає чогось вартісного у господарстві, щоб прийти за ним вночі в другому одязі.

То були важкі часи. Цивільне населення жило у пеклі війни і після війни, з одного боку влада жорстоко карала тих, хто допомагав повстанцям, а з другого – у повстанців була зброя і не всі, хто тримав у руках зброю, міг розсудливо нею користуватися, що давало привід противнику очорнювати боротьбу за самостійну державу. У ряди повстанців проникали також агенти каральних загонів влади, які під виглядом бійців-повстанців вчиняли розправи над мирним населенням.

Люди наших околиць знали в яких умовах перебували партизани-повстанці, кожної миті на них чигала смерть і якою лютою накочувались селом облавники. Ти був малим і не все розумів, та ці страхи, жахіття котилися за тобою, як привиди, що хочуть тебе роздерти.

У пам'яті зринають розповіді односельців про те, як після приходу «совітів» (так у селі називали нових правителів після 1939 року) почали організовуватись колгоспи. В людей забирали землю, коней, реманент, селян зганяли до сільської ради, щоб записувалися в колгосп. Баба Явдоха розказувала, як записували діда до спілки. Питають:

– Стефак Іван – це ви?

– Так, це я.

– Це ваші слова, – кажуть представники району, – що коли запровадять колгосп, то буде голод?

– Ні, такого не казав.

– Якщо такого не казав, то підписуй заяву, або поїдеш на білі ведмеді.

Дідо прийшов додому і два дні не вимовив ні слова. Баба взулася в гумові чоботи, одягла куфайку і майже простоволоса побігла до представників району відбирати заяву. Вона там плакала, падала на підлогу, втрачала свідомість – нічого не помагало, аж через добу голова сільради порвав на її очах дідову заяву і вона голодна та холодна вернулася додому.

Старші люди згадували, як у сорок третьому році у село докотилася тривожна вістка – поляки знищують села, за Коломиєю уже пару сіл мертві. Каратели вбивають ножами людей, хати пускають під вогонь. Чоловіки збиралися в гурти, ходили чергувати на основну дорогу, що вела на Коломию.

Вдень ще сяк-так жилося, а вже вночі тривога наростала, ні жінки, ні діти, ні дорослі чоловіки не могли вільно відпочивати – майже всі були на ногах. Ця тривога докотилася до Карпат аж з Волині, де такі трагедії були не в уяві, а наяву.

Після війни, у п'ятдесятих роках, примусово записали в колгосп твого тата і маму. Тато був столяром, робив столярку, міг робити колеса до возів, нескладні меблі. Через своїх односельців узнав, що в Коломиї організовується деревообробна майстерня і подався туди на роботу. З війни повернувся поранений у ноги (поранення отримав під Кенігсбергом), але в холод і в спеку добирався до роботи то пішки, то ровером, а це було 12 км в один бік.

Мама залишилася кріпачити в колгоспі «Заповіт Ілліча», хоча мала добру освіту, на «відмінно» закінчила місцеву школу, мріяла вчитися в гімназії, але життєві клопоти, війна завадили продовжити освіту. В час запровадження колгоспів хтось написав анонімку на маму в органи влади, що вона приховує свою землю, занизила площу, щоб не платити податки. З району приїхали перевіряльни-

ки. Виявили незначне відхилення і маму, як злочинця, забрали на допити в Печеніжин. Що вона там пережила за три доби – можна лишень догадуватись. Ніякого умисного приховування не було, просто мама записала площу так, як їй сказали батьки. Її відпустити додому з пасмами сивого волосся.

Робота на колгоспних полях була важкою, майже без оплати – по 20-30 кг збіжжя за усю роботу від весни до зими. Чим заляку-вали колгоспників? Не вийшов на роботу – уже кричали – обріжемо город і люди йшли, як німі раби, бо що вартий селянин без городу. Хто зумів знайти роботу в місті, тому видавали сяку-таку зарплату, але хтось з родини мусів бути в колгоспі. Дехто із жінок вибирав медичну довідку і звільнявся від роботи в колгоспі за станом здоров'я. Мама зі слабким здоров'ям тягнула як могла цю каторжну роботу. Ще тільки піднімалося сонце на Аршицю, як бригадир об'їздив на коні своїх підданих і вигукував: «Нині на кукурудзу, нині на буряки, сапати пора!». Ти пригадуєш, як бригадир питав у вас, дітей, з коня: «Мама уже пішла на роботу?» Ви відповідали: «Ні, вона жмакає». Бригадир: «Кажіть, що я її… пожмакаю, пора на роботу».

У потоці водилося багато риби – щупаки, клени, мересниці. Ви вибирали великі ковбури – плеса, перегачували їх, потім збовтували, каламутили воду і велика риба спливала нагору, залишалося лише підставляти кошики і виносити на берег рибу. На каніку-лах бігали купатися в річці Лючці, плавали під водою з відкритими очима, кидали у плесо великого білого каменя і змагались, хто його першим знайде під водою. Додому вертався з червоними, як в карасів, очима. Баба Явдоха сварила за червоні очі, але давала вам чогось поїсти і після цього ви гнали корови на пасовище. Звичайно, річка приносила вам багато радості, одначе принесла тобі й клопіт. Не знаю як і коли, але раптово уздрів на своїй спині, грудях, шиї висипки. Від дії сонця вони зникали, але потім знову виступали на шкірі. Чим тільки не змащував, нічого не допомагало. Після довгої боротьби вони зникли. Через літа-роки зрозумів,

що нічого немає випадкового, усе дається для чогось, треба тільки вміти прочитати.

Пригадалось, як розказувала баба Явдоха про якогось приблудного дивака, що прибув на ваш куток Маркови і звали його Гречаний. Хто він був, звідки, ким він був ? – ніхто уже не зможе розгадати цю таємницю. Тільки, безперечно, відомо, що це була дивовижна постать. Баба казала, що це був уже немолодий чоловік, невисокого зросту, сиве волосся, сива борода досягала майже до колін, вольове обличчя, жилаві руки, проникливі очі. Пристав жити до одної бідної вдовиці, яку звали Марія Процева. Влітку кожного ранку ходив голим митися до ставка, ставав там обличчям до сонця, проговорював якусь молитву чи заклинання, потім залазив у воду, мився, набирав на своє волосся, бороду різне жабуриння і так у сплетіннях сонця й жабуриння йшов по стежині додому. Сусідські діти дуже боялися з ним зустрітися, бо думали, що це якийсь мольфар- чарівник, який може узяти когось у мішок і віднести у ліс. Як виявилося пізніше, це був мудрий, з великим досвідом чоловік. Не пив горілки, не ходив на гучні забави, був добрим оповідачем, міг подивитися на людину і сказати про її долю, як ясновидець. Якось подивився на малу дівчину, яку твій дідо тримав за руку (це була його дочка), сказав: «Щоб ви цю дівчину віддали заміж на сторону, бо якщо залишиш її коло себе, будеш мати великі клопоти». Так і було – клопоти були великі з донькою та її чоловіком. Казали, що якогось свята ґазди під'юджували Гречаного пограти в карти на гроші, думали, що Гречаний жебрак, який вип'є порцію горілки, то програє останній кабат, що був на його плечах. Гречаний довго опирався, віднікувався, та згодом погодився. Виявилося, що його обіграти ніхто не зумів. Він зібрав чималі гроші, загорнув у хустку і хотів уже йти, ошелешені ґазди зашуміли: «Став горівку!». Гречаний подивився на розгарячілих людей, кинув гроші на стіл і сказав: «У свята треба святкувати мовчанням, а не горівкою». Після цього уже по-інакшому диви-

лись на Гречаного. А ще цей дід говорив: «Чоловіче, правдою оправдаєшся».

Юнаком доводилось уже й тобі видіти незвичайних людей з народу. Пригадуєш Николу Івана Юрцевого? В селі людину по-вуличному називали в третьому, а навіть у четвертому коліні, наприклад, Юра Максима Дмитрового. Юрців мав надзвичайну пам'ять. Міг навіть спросоння назвати номер вашого будинку і це при тому, що в селі було більше тисячі номерів. Мав до їди непоборну пожадливість, час від часу ходив по весіллях, по похоронах. Пригадуєш, як ви з хлопцями прийшли на посаг (молодіжний вечір), перший вечір трьохденного весілля. Набувається сама молодь. Приходить сюди Юрців, він любив на весіллях голосно вівкати, а йому було уже десь під шістдесят. Тут хтось навмисно роздратував Николу і він, довго не думаючи, хапає остриву і влітає на поміст весільної палатки. З нелюдським ревом розвертається з остривою, тут всі, хто був на помості, розлітаються в різні боки, чути писк і ґвалт дівчат. Ти з сусідським товаришем вибігаєш на якусь стежину, вам здається, що Юрців уже доганяє вас і ти з розбігу перескакуєш підстрижений живопліт, який би у білий день ніколи не перескочив. Галас затихає, через півгодини забава продовжується.

Любили ходити в ліс по гриби. Куди ходили? Мали на вибір три місця: це недалекі переліски- діброви, це царина-поточина та буковий ліс на гірському хребті. В буковий ліс треба було добиратись пішки десь до шести кілометрів в один бік, але вам кортіло туди йти, бо часто там вас очікували різні загадковості та пригоди. Одного разу ви забрели в лісі у глибоке урвище, там, здавалося, навіть птахи не співали своїх ранкових пісень, тільки було чути, що десь внизу жебонить гірський потік. Вирішили спуститися до води. Йдеш, йдеш, а глухомань не закінчується. Чути, що шумить вода, та не ясно чи це близько? Каміння котиться попри ваші ноги, кругом великий мох, старі зогнилі дерева, стара ліщина. Де-не-де прозирає червона земля. Раптово чуєте: хтось наближається до вас. Чути, як

тріщить гниле гілля, хрускіт стає сильнішим і сильнішим: х-р-у-п, х-р-у-п, аж мороз пішов по шкірі. Ви напудилися, хтось із хлопців крикнув: «Тікаймо, ведмідь…». Вмить вилетіли нагору, як молоді зайці. На березі стоїте і думаєте, хто там був – кабан, ведмідь чи якийсь дивак-чоловік, що забрів у таку глухомань?

Коли ти був малим-малим пам'ятаєш, як тато приніс додому повний мішок білих грибів. Тато розказував, що пішов у ліс нарубати тичок для квасолі і якось ненароком помітив під бережком кілька білих грибів, таких здорових, як дубочки, почав збирати, а тут далі ціла поляна грибів, скинув сорочку, та де там – не вміщаються у сорочку. Згадав, що тут біля лісу живе Іван Теренів, то, не задумуючись, побіг до нього. Позичив у нього великого від січки мішка, зібрав у нього все грибовище і мокрий від поту присунув додому. Такого урожаю ні тато, ні ти ніколи не знаходили.

Перед очима промайнув день, коли ти поїхав з татом в Коломию на його роботу. Їхали ровером, ти сидів на рамі. Найбільшим страхом було переїздити міст через річку Прут. Їхали відгородженою доріжкою для пішоходів, на стиках гриміли металічні плити, здавалося, що міст похитується, ти міцно тримався за руль, бо було таке відчуття, що ось-ось вилетиш із ровера і полетиш у Прут, який шумів великою водою.

На заводі зайшли у цех, де виготовляли рубанки, столярні верстати для технічних училищ. Навкруги були стоси заготовок, гриміли двигуни, бриніли електропили. В повітрі стояла курява, коло верстатів снували робітники в запилених костюмах-спецівках, хтось щось кричав, хтось сидів і пив молоко, інший обнімав якусь молоду жінку, що тримала в руках виробничі креслення. В цій веремії тато бігав сюди-туди, приносив важкі дерев'яні плити, свердлив діри, робив розмітки, жартував із сусіднім робітником. Коли настала обідня перерва, стихав гул моторів і ви сідали коло верстата обідати, тато виймав з саморобної сумки варені яйця, житній домашній хліб, молоко, сіль. Не знаю чому, але тут усе було смачнішим, чим вдома.

Ще пригадалось, як тато тебе і брата Василя повів у Коломиї подивитись на зоопарк, який приїхав до міста. Там були різні звірі: вовки, ведмеді, лисиці, олені, дикі кози. Ти непомітно підійшов до сітчастої клітки, де на піску біля водяних металічних посудин лежали невеликі крокодили. Та тобі вони здавались дуже великими. І ось тут один крокодил зривається зі свого місця, вдаряється в сітку біля твоїх ніг. Ти злякався, так злякався, що не стямився, як задеревів на місці. Все обійшлось без проблем, крокодил відповз від сітки, але в пам'яті залишився солоний осадок.

Випасання корів тривало від початку травня аж до Дмитрія. Великої науки не вимагали ці пастуші дні, основне, щоб корови попаслися, щоб колгоспний польовий не впіймав їх у колгоспних кукурудзах, конюшині чи траві. Не раз доводилося тікати від польового, щоб мама не платила штраф за шкоду колгоспним полям. На пасовищі – яких тільки не вигадували ігор, розваг. Тоді м'яча у вас не було, кидали ножиком у якийсь предмет на точність попадання, вели війни між ключівськими і мишинськими малими пастухами, курили самокрутки з листя. Під час наступу мишинських хтось грудкою ударив тебе у праве око, навколо ока набубнявіла шкіра, око почервоніло, ввечері ти викрутився – сказав, що упав з черешні, не втримався на гілляках. Одного разу, коли ти боровся з хлопцями, випадково впав на ліву руку, спробував її підняти, але рука виявилася надто тяжкою і болючою. Довелося татові вести тебе в Коломию до народного лікаря Олекси, що направляв переломи, тріщини, диски. Коли ви приїхали до нього, в його хаті були захмелілі гості. Цілитель був у доброму гуморі, приповідав: «Якби кізка не скакала, то би ніжку не зламала». Коли відпустив своїх гостей, прочитав тобі довгу лекцію, як треба берегти руки й ноги і тоді приступив до роботи. Без рентгену визначив, що у лікті є три тріщини і тому рука змістилася зі свого місця. Запитав тебе: «Боїшся?». Ти відповів: «Ні». Олекса покрутив руку вправо, вліво, в лікті почувся хрускіт і, на щастя, рука сіла на своє місце. Він наклав на руку дві дощечки, обмотав бинтом, зробив

зав'язку на шию і ви відправилися додому. Ви ще два рази приїздили до нього на перев'язку, змащували руку сироваткою- дзером і через дві неділі ти уже зміг розгинати руку та потихенько щось нею робити.

Взимку основною втіхою були лижі, в нас говорили – лищета. Приходили зі школи, скидали сумки на лаву, обідали й відразу з лижами на Аршицю. Тут з одного боку під час повені усунувся берег, від чого утворився невеликий обрив. Тут ви прокладали основну трасу спуску з гори. Коли летіли на лижах, кирзові чоботи стискав мороз, немов кліщами, не раз падали у сніжну перину, та це не зупиняло вас – ви знову і знову піднімалися вверх і так зігрівались руки й ноги. Лижі були саморобні, з ясена, витримували і вибоїни, і рови, і замерзлі потоки. Летиш згори і думаєш: тільки б не влетіти у верби, які стояли над потоком. Ти так наловчився триматися на лижах, що міг з'їздити з великих горбів і не падати.

Одного разу біля школи хлопці зробили лижню з високого берега та ще над звором зробили трамплін, на цій трасі наважувалися з'їздити тільки окремі смільчаки, з'їздив фізрук та ще пару старшокласників. На уроці фізкультури, а це було у восьмому класі, ти наважився також взяти цю лижню. Летиш – у вухах свище вітер, вилітаєш на трамплін і тебе несе невідомо куди. Через секунди опиняєшся у кучугурах снігу, пробуєш вилізти зі снігу, а замет не пускає. На горі дівчата заметушилися, де пропав Іван? – починають кричати, ти нарешті вилазиш зі снігу і дякуєш Всевишньому, що не зламав ні ноги, ні руки.

Найбільшими святами були Різдво і Великдень. До Різдва вдома готувались заздалегідь: мама у Пилипівку збирала зі стін розмальовані косівські тарелі, полумиски, різнокольорові паперові звізди, косиці, розмальовані квітами папери, збирала з під образів килим, білила стіни: від сирості на стінах часто виступали сірі плями. Але з часом від тепла вони висихали і зрівнювалися з білими стінами, стіни дихали вапном і синькою. На столі міняли протерту церату, промивали висячий саморобний абажур, проти-

рали образи, висячі на стінах у рамцях фотографії. Це означало, що наближаються колядники. Ви повторювали, пригадували колядки, малими ходили колядувати хата від хати вдень, більшими колядували після Святої вечері. До коляди готувались ще у грудні, у Пилипівку: клеїли велику звізду, яка крутилася на стержні, стержень кріпили до палиці, у звізду прилаштовували свічку, перед хатою засвічували її і при сяйві звізди колядували. Звісно, не завжди вдавалось запалити свічку, бо її часто гасили вітри, бурі. Брали з собою ще кількох дівчат, які підсилювали коляду, звичайно, з дівчатами приходилось колядувати довгі колядки, які прижились у селі ще, напевно, з дохристиянських часів. Кожний рядок колядок, що адресувався то пану-господарю, чи молодій панні, чи молодому панові, починався словом «же», що означало це слово – ми не знали. Може, це було звернення «Боже», а, можливо, просто для ритміки.

На Святвечір ходили майже цілу ніч, під ранок у когось із колядників ділились грішми та йшли на відпочинок. Другий вечір був коротшим, але це також була коляда. Скільки вражень і дивацтв несли ці Різдвяні свята! Згадувались вами майже цілу зиму, хоча на рівні влади вони були заборонені. Односельці розказували, як міліція розганяла вертеп на Багні (куток села). Міліція, що їхала селом «бобиком», зустріла вертеп, вискочила з машини, колядники почали розбігатись, двох вертепників міліціонери затягнули в машину. І тут з хат вискочили жінки, вступили в сутичку з правоохоронцями, відборонили хлопців з вертепу і не лише відбили, але й один міліціонер отримав вивих руки, та, на щастя, про цю сутичку правоохоронці нікому не доповіли і справа не набула гострого завершення.

Великдень – друге свято, яке приносило щемливу радість, бо мама купувала вам з братом нову одежу, якою вам хотілося похизуватися перед однокласниками, перед дівчатами. Ви вранці, коли ще було темно, несли до церкви святити кошика з паскою, ковбасою, яка рідко коли була на столі, у кошик ще ставили сир, стакан-

чик масла, кусок солонини, писанки, варені яйця,хрін,барвінок. Коли святили паску, лунали великодні дзвони, здавалося – небо сходило на землю! Після обіду ви з хлопцями йшли знову до церкви, біля церкви лунали пісні-гаївки, ви стрибали «лози», йшли «дзвініці», відбирали писанки у дівчат. Свято вирувало. Недалеко від церкви стояв кооперативний буфет, там юрмилися парубоцькі, чоловічі компанії, доста захмелілі гурти зчиняли суперечки, нерідко у цій галасливій юрбі спалахували бійки: куток Багна налітав на куток Готар, чи Либина на Маркови. Ви бігли дивитися на ці бої, щоб завтра докопуватися – чий куток був сильніший.

З почуттям святкової піднесеності зустрічали свято Зеленої неділі, Пресвятої Трійці. Перед святом, у суботу, ходили наривати квітів, якими косичили у хаті, на нивах устромлювали три гілки ліщини або липи, ясена, перед вікнами ставили також три гілки, вікна маїли малими гілочками клена.

В дитинстві нетерпляче чекали на свято Петра і Павла, бо в цей день ми йшли петрувати – збиралися гуртом з одного кутка, приносили напечені мандрики з сиром, коржики, компоти, солодку воду і так з іграми відзначали це веселе свято.

На початку 60 років у селі почалась електрифікація. Роботи проводились силами колгоспу, але тут потрібно було докладати свої зусилля – діставати дерев'яні слупи, копати ями, шукати дроти, кріплення, колгосп розводив основні лінії, а від них до своїх осель – це вже був клопіт селян. Як би трудно не було, ви спішили, ви старались, щоб у хаті загорілась електрична лампочка. Це була велика дитяча радість.

Улюблена пора – рання осінь. Вважається, що перше осіннє свято – Іллі, другого серпня. В кінці серпня в повітрі починає дихати прохолодою, достигають яблука: йони, ранети, бовмани, синька. Птахи готуються відлітати до теплих країв, поодаль від села гори висвітлюють святкові барви, розсвітлені кольори, хтось ніби вишив узори золотими, барвистими волічками. В деякі дні розперізуються чумні вітри, налітають, періщать зухвалі дощі,

тоді хоч вовком вий, але через день-два погода вирівнюється і стає прозоро на душі.

Школа, школа, вересень, коло школи оживає дитячий вереск. За літо уже забанував за своїми однокласниками, за свіжопобіленими класами, за пофарбованими партами… А твоє навчання в школі починалося з повних розчарувань: учитель, який прийшов до вас у перший клас, мав крутий характер – бив малих дітей за найменший непослух. Коли його питали, чому він так відноситься до дітей, відповідав: «До них по-інакшому не можна, бо повиростають бандитами, не видите, що тут селами твориться». В цих умовах важко було сприймати ази науки, ти втратив охоту до навчання, до школи ходив, як на примусівку.

З п'ятого класу вас почали вчити різні вчителі, стало цікаво слухати різні уроки, ти почав оживати, як листок після засухи, з'явилися добрі оцінки і добрі слова на твою адресу. Вчитель, який вчив вас у початкових класах, незабаром став учителем української мови та літератури і навіть завучем школи.

Після смерті Сталіна до села почали повертатись люди, які були суджені за допомогу партизанам-повстанцям. У наш клас зарахували двох дівчат, які народились на засланнях і починали свою освіту в Росії, у Казахстані. Вони швидко освоїлись із нами, перейшли на нашу мову, на наш сільський діалект. Ти почав задивлятися на одну з них, вона завжди була в чистій одежі, добре вчилася і, здається, носила якусь таємницю в своїх чорнявих очах. Ця дівчина надихала тебе бути кращим у навчанні, у спорті, у стосунках між однокласниками. Це була твоя Зоря. Звичайно, про це вона не знала, ти не насмілився їй про це сказати. Після дев'ятого класу твоя Зоря вийшла заміж і ваші стежини розійшлися.

Відтворюєш у пам'яті як ви, учні восьмого класу, ходили колядувати вертепом на Різдвяні свята. Ось виходите на центральну дорогу і видите – назустріч іде завуч. У той час вчителі ходили розганяти учнів-колядників. Брат Василь, що був перевдягнутий за царя Ірода, жартома крикнув: «Підніміть завуча на вили!». Хло-

пець у масці, з рогами на голові почав бігти в сторону завуча, до речі, цей хлопець уже до школи не ходив. Звичайно, ви зупинили свого товариша, а завуч зник з дороги. Та цим не закінчилася коляда, після новорічних канікул почали визивати до школи батьків тих учнів, яких упізнав завуч. Кількох учнів (і брата також) готували до виключення зі школи. Звісно, до цього не дійшло, бо один з батьків наполегливо посилався на конституцію, в якій не заборонялося святкувати релігійні обряди.

У школі були різні пригоди. У згадках зринає те, як ви, хлопці сьомого класу, на великій перерві вирішили одному задаваці засунути в сумку якесь лахміття. Один хлопець стояв на варті біля дверей, другий знайшов його сумку і поклав упаковку. В цей час у коридорі з'явився той хлопець, якому робили збитки. Вартовий, довго не думаючи, закрив двері й, тримаючи за ручку, утримував двері. З іншої сторони по коридору йшов директор школи і запримітив, що учня не пускають у клас, підійшов до дверей і сіпнув за ручку, сіпнув так, що біля дверей обвалився кусок стіни. Коли директор зайшов до класу, того хлопця, який утримував двері, уже на місці не було. Він запитав: «Хто утримував двері?». Клас мовчить. «Усі залишаються після уроків у школі до того часу, доки не скажете, хто був коло дверей», – заявив директор.

Ви залишилися, через годину директор знову прийшов вияснити правду, але винуватця не знайшов. Пройшла ще одна година. Вже одна мама принесла млинці своєму синові, а ви далі сидите після уроків. А той, хто утримував двері, відкрив у класі вікно, що було на другому поверсі, та дібрався по карнизу до дощової ринви і по ній опустився на землю. Коли директорові сказали, що в класі уже немає винуватця, він уже давно вдома, і показали шлях, по якому він вийшов з класу, директор оторопів і навіть не допитався, хто це був, відпустив вас додому.

Серед смішних картинок пригадується, як ви одного разу майже цілим класом наловили у жмені хрущів (колись їх було багато) і занесли до класу. Ви знали, що вчителем заплановано диктант

з російської мови. Дзвонить дзвоник, ви заскакуєте за парти, входить вчитель, його називали Чіча. Це, можливо, тому, що він часто зачісував назад свою густу, чорну шевелюру. Приготувались до диктанту. В цей час ви роздмухуєте подихом в жменях хрущів, які добре реагують на тепло, і вони, як літаки, злітають із ваших долонь. У класі наростає шум і гам, Чіча знервувався, почав бігати поміж партами, якоюсь довгою лінійкою роздає на право і на ліво ляпасів, відкриває вікна і двері, виганяє хрущів, але до диктанту так і не приступив.

Тепер навесні уже після колгоспної хімізації у селі й не уздриш, і не почуєш хрущів. Коли згадуєш про хрущів, ти добре розумієш, що не гоже було так поступати з учителем, та уже нічого не повернеш назад.

У школі математику викладав Савчук Василь Миколайович, який був родом з вашого села. У той час він нещодавно закінчив стаціонарно математичний факультет і тому із завидною енергією включився в роботу. Мав добру підготовку і талант вчителя. Ти любив його уроки. Від нього полюбив математику. Хоча він був ще молодий, але голова уже блистіла пролисиною, вираз очей висвітлював глибоку задуму. Зріст вчителя сягав десь до 190 см, долоні рук були великі, важкі, як у родовитого хлібороба. На уроках тримався впевнено і тому його поважали учні. До речі, він більше чотирьох десятків літ відпрацював незмінним завучем школи. Все життя ти від душі був вдячний цьому вчителеві, який відкрив для тебе поезію в математиці.

Спортивні ігри були твоїм захопленням. Волейбол, баскетбол, гандбол приносили тобі хвилі азарту. Вже у восьмому класі ти грав у волейбол за збірну середньої школи. Хоча у районі ви не блистіли успіхами, але команда хлопців була непогано зіграна. Та тут не про це. Пригадалось, як одного разу, коли ви на подвір‘ї школи кидали гандбольним м‘ячем у символічні ворота між двома стовпами, несподівано у ваше коло вбігла мала дівчина і м‘яч від твоїх рук вдарив її у голову. О, Боже, гандбольний м‘яч – твердий,

як камінь! Дівчина впала на землю і, здавалось, знепритомніла. Тебе охопив страх. Що буде, що буде, як дівчина не підніметься? Хтось швидко приніс у горнятку води і збризнув на її обличчя. Дівчина затріпала віями і почала потихеньку підійматись. Слава Богові, а могло бути щось непоправне.

Пригадуєш: у школі часто мінялися вчителі російської мови і літератури. Прислали до нас нового молодого вчителя, худорлявого, трішки лисуватого, ходив у коричневому костюмі, носив під пахвою купу книжок, особливо з поезії. Це було в десятому класі. Едуард Дмитрович, так звали вчителя, задає вивчити напам'ять дуже довгий вірш. Якого автора – уже не пригадую. Вдома вільного часу було небагато, мама в колгоспі, тато на заводі, а осінні роботи не чекають, треба помагати батькам. Тож довелося вчити вірша вночі, сидиш до півночі, аби вивчити до кінця.

Питає на уроці вчитель: «Хто вивчив вірша, але не уривок, а повністю?». У класі – тиша. Він ще раз перепитав. Знову тиша. Ти піднімаєш руку. Ідеш до дошки і декламуєш без зупинок, без заминок, емоційно, з інтонаціями. Не знаєш, як виглядало збоку, та, здавалося, вкладав у слова усю душу. Вчитель подивився на тебе і говорить: «Ставлю тобі «п'ять» за мову і літературу, це оцінка річна, більше тебе питати не буду. З тебе вийде вчитель або поет». Ти розчервонівся, знітився, засоромився, подумав, що вчитель жартує. Ти вже пробував писати вірші, звісно, про це ніхто в класі не знав і не здогадувався.

Пізніше виявилося, що вчитель не жартував, він протягом року жодного разу тебе не піднімав. Ось так вперше допомогла тобі поезія, яка ще не раз ставала тобі помічницею, розрадницею, рятівницею, мудрим наставником і супутницею на різних стежинах.

В останні роки середньої школи доклав сили і зусилля, щоб успішно закінчити школу і навіть розраховував, що отримаєш медаль, але на випускному екзамені з української мови і літератури отримав дві четвірки та ще додалася четвірка з біології за попередній рік і тому надія на медаль сама собою відпала. Було прикро,

але з часом зрозумів, що навіть така оцінка, як «чотири», була завищена.

Після закінчення школи вступав до політехнічного інституту. Не склав іспитів. Здавалося, що втратив усе на світі. Думав, що більшого бездари і нікчеми немає. Заніс документи до технічного училища, де відкрилася спецгрупа по підготовці слюсарів-інструментальників для великого машинобудівного заводу.

Ось ти разом з одногрупниками обробляєш в майстерні заготовку під молоток. Молодий, високий на зріст майстер групи придивляється до кожного учня, він не лише спостерігає за роботою, він ще вивчає, що коїться в душі кожного молодого хлопця, він дивиться – хто тут за покликанням, а хто тільки відбуває свій початковий трудовий стаж.

– Іване! – гукає майстер, – що замріявся, здавай роботу, на нині закінчуємо.

Чи здогадується майстер, що твої думки кружляють не коло молотка, а там, у селі, де на городі ще не видрана картопля, де мама від зорі до зорі гарує на колгоспних полях, де ще в стайні стоїть худоба і жде, коли її виженуть пасти на Аршицю. Власне, ці думки заставляють думати не про молотки, напильники, тиски, штампи, ти відчуваєш, що в тебе все з рук валиться, що ти в цьому училищі випадковий спостерігач, який не поступив до інституту. До речі, таких у групі більше половини. Правда, хлопці веселі, спортивні, енергійні – аж дух перехоплює, а ти якийсь зромантизований, наївний, сором'язливий, вразливий. Напевно, впливають на тебе вірші, бо ж недаремно вже маєш два надрукованих у газеті про рідний край. На жаль, один підправлений перекручений з натяком про привільне життя.

Після теоретичної частини група готується відбувати практику на великому машинобудівному заводі. У тебе з'являється причина не поїхати – з армії у відпустку приїжджає брат і ти просиш завуча дозволити зустрітися з братом, а через тиждень добратися до місця практики самому. Завуч довго думав, чухав потилицю,

але дозвіл дав. Група від'їхала, ти залишаєшся вдома і тут у тебе з'являється ідея – не їхати на практику, а підготуватися до вступу в інститут. Ти вирішуєш, що першим ділом – підготувати документи. У тебе немає атестата, їдеш в училище і просиш секретарку, щоб дала тобі документ для зняття копії, завіреної нотаріально.

– Для чого тобі? – питає секретарка.

– Хочу під час практики поступати в інститут.

– Ти з якої групи?

– З спецгрупи.

– Ясно.

Секретарка окинула оком твій скромний одяг, смішний русявий чуб, напевно, і вдома мала таких же романтиків, але чи рвались вони до наук – невідомо. Зрештою, твої наївні каро-зелені очі вплинули на цю причепурену, із модною зачіскою жінку, бо вона сказала: «Принесеш копію, коли не поступиш – повернеш оригінал». «Боже, – подумав ти, – дай цій жінці все, чого вона захоче, бо в неї добра душа». Окрилений біжиш зняти копію з атестата, залишаєш копію в училищі, ще вибираєш медичну довідку, але це уже дрібниці. Пізніше ти дізнався, що секретарку через твого атестата було звільнено з роботи, ще й до нині гризе тебе совість, що в суєті буднів не розшукав її, не поклонився її світлості, не попросив пробачення. Юний невдячнику, чи простила вона тобі, чи простить?

Настало літо. В училищі в суєті буднів уже давно забули про тебе і ти спокійно їдеш подати документи до Львівського університету ім. Івана Франка. Біля стенда зашпортуєшся – на який факультет здавати документи: на філологічний, на журналістику? Хочеться, але слабо знаєш іноземну мову. Зупиняєш погляд на економічному, знаєш, що це новий факультет, але що він вивчає, що означає – не маєш ніякого уявлення. Він підходить тобі через вступні екзамени – математика, географія, українська мова (твір). Ти думаєш: економічно – то це ощадно, а ощадність – добра справа, заносиш документи на економічний.

Поїзд зі Львова мчить на Коломию, колеса вистукують монотонну мелодію, за вікном пролітають поля, переліски, діброви, з прадавніх часів тут зеленіли трави, на них пасли худобу, на полях працювали люди. Кажуть, що цивілізація почалася з винайдення колеса і плуга. Гай-гай, чи не був це початок кінця?

Вдома час летить стрімко, уже їдеш на вступні екзамени. Подоброму заздриш своїм землякам з Коломийщини Роману Соловчуку, Роману Андріяшику, які вступають на журналістику. Приходиш у головний корпус на перший екзамен з письмової математики і голова йде обертом: на площі біля університету море машин – батьки вболівають за своїх чад. Хто тут поступає на економічний? Переважно ті, батьки яких працюють в економічній сфері, або наближені до неї – знають, що це таке. Є тут вступники, батьки яких займають поважні посади в партійних, радянських органах, вони пройшли стрій репетиторів, добре «нафаршировані» знаннями. Не те, що ти, селюк з далекого підгірського села, для якого репетиторами були трави Аршиці, мамині колгоспні ділянки, річка Лючка, тернини льону, дитячі страхи під час облав, гумові чоботи в морозяні зимові дні та ще мрії, надії, що обсіли твоє обвітрене чоло. Знаєш, що біля тебе немає ніяких уболівальників, знаєш, що десь там, за Коломиєю, у сутолоці серпневих буднів мама, затиснувши в руках сніпок льону, думає про тебе, ти ідеш з надією в очах.

Один за одним здаєш екзамени. На конкурсній комісії тобі запропонували перевестися на заочне відділення – не вистачало двох балів на стаціонарне відділення. Ти з легкою душею пишеш заяву і їдеш додому. Навіть сонце ласкавіше світило над тобою, навіть люди, що зустрічалися тобі, здавалися добрішими, ніж вчора.

Вдома зустріла тебе несподіванка: мама повідомила, що приїжджав з училища директор, так виглядав, наче його якась муха вкусила, допитувався, де ти, коли будеш вдома, хто видав тобі атестат?

– Що ви йому відповіли? – питаєш ти.

– Що відповіла? – каже мама, – сказала, що ти заніс в училище копію. Директор здивовано подивився на мене, почав кричати, що ти викрав з канцелярії атестат. Потім сказав, щоб ти, коли приїдеш, терміново з'явився в училище.

Ну, думаєш, заварилася каша, та це не велика проблема, хіба ти раб пана директора з прізвищем Безборотько. Очевидно, що до директора поступив сигнал з твоєї групи. Другого дня з важкою головою поїхав до Коломиї. Директора не було на місці, зайшов до завуча. На противагу Безборотьку, завуч був врівноваженою людиною, з лисуватою головою, невеличким черевцем, круглолиций. Він без злоби подивився на тебе і каже:

– Як справи?

– Поступив на заочне відділення.

– Що будемо з тобою робити? Ти пропустив три місяці практики.

– Вибачте, – відповідаєш, – але хіба це погано, якщо з училища поступають у ВУЗи?

Завуч про щось замислився, нахмурив чоло, а потім говорить:

– Бери направлення і йди влаштовуйся на місцевий «Сільгоспмаш», побудеш на практиці, а потім буде видно, чи допустимо тебе до здачі державних екзаменів.

Так ти опинився в інструментальному цеху машинобудівного заводу. Закріпили тебе за молодим наставником, ходиш за ним хвостиком, твій навчитель мало що тобі пояснює, здебільшого ти потрібний йому, як підручний робітник, а також для того, щоб поки він зникає на кілька годин, ти стовбичив коло верстата і начальник цеху, пробігаючи поміж столами, не помічає, що хтось відсутній на робочому місці. Пригадуєш, як одного разу, коли ти свердлив металічну плиту, що, напевно, була неміцно закріплена до станини свердлильного верстата, вона зірвалася і пролетіла мимо тебе, а могла не на жарт травмувати, видно, ангел-охоронець відвернув біду.

Непомітно закінчився час твоєї практики, ти здав державні екзамени і отримав атестат слюсаря-інструментальника другого

розряду. Нетривалий час ще попрацював на заводі за спеціальністю. Потім знайшов роботу в райфінвідділі. Твоя посада називалася – економіст державних доходів. Овва! Ти став дрібненьким чиновником. Колектив – невеликий, молодих спеціалістів майже не було, так що з веселощами не розженешся. Похмурий, небалакучий начальник Зякін, невідомо ким він був у воєнні часи, але відчувалася військова виправка.

Несподівано через два місяці тебе звільнили з роботи, як такого, що не затверджений облфінвідділом. Дивина якась. Чому, за що, яка справжня причина – ніхто не сказав. Пізніше ти довідався: начальнику райфінвідділу дорікали тим, що він прийняв на посаду економіста хлопця, який не має фахової освіти, думали, що він узяв хабара. Насправді він ні від кого ніколи не брав хабарів. Ти поїхав у обласне управління, зайшов до керівника цієї установи. Він уважно вислухав твою скаргу і подзвонив Зякіну з вимогою поновити тебе на роботі. Так ти відновився в райфінвідділі, приймав звітність, ходив на перевірки в організації, вишукував додаткові прибутки, донараховував поступлення до бюджету. Не все тобі гладко вдавалось робити, вчився у старших, набирав досвіду, але як кажуть: «Узявся за гуж, то не кажи, що недуж».

Твій знайомий Петро Городецький, який вчився на заочному відділенні економічного факультету, працював завідуючим відділу Івано-Франківського обкому комсомолу. Якось, їдучи зі Львова у поїзді, запитав тебе: «Де трудишся?». І коли довідався, що ти працюєш у райфінвідділі, запропонував тобі перейти на роботу в обком комсомолу. В них з'явилась вільна посада.

По дорозі ви зайшли в цю установу, ти навіть заповнив анкети, але коли розказав про це вдома, батьки були категорично проти. «Не треба тобі ніяких партій і посад у них, вони не в нашому дусі», – заперечили батьки. Ти відмовився від своєї затії.

Твоє заочне навчання наближалося до фінішу. Львівський університет був вимогливий до своїх вихованців, проте багато часу відводив теорії марксизму-ленінізму, та це в той час було

обов'язковою програмою всіх вишів. Виглядало так, що ця наука – істина в послідній інстанції. Звичайно, ти так не думав, тобі хотілося послухати про філософів, про видатних мислителів, а теорія марксизму прихильності у тебе не викликала. На щастя, в той час жодного разу не доводилось давати гроші за здачу екзаменів, заліків. На екзаменах тобі щастило – не перездавав жодного. Проте, контрольну роботу з німецької мови писав з другої спроби і треба признатись – помагала тобі незнайома дівчина, що сиділа поруч в авдиторії. Дивна річ, коли ви вийшли в коридор, вона ще тобі незвично сказала: «Давай будемо дружити». Що ти їй відповів? Напевно, що ти – заочник, тут є, а тут уже тебе немає. Безнадійний несміливцю, схаменутися треба було! Яка дівчина, яка розумниця, сама напрошувалась до твого серця, а ти її випустив із рук. І так з тобою було не один раз.

Після закінчення університету рік працював інженером-економістом у лісокомбінаті, звідки був призваний в армію.

На призовній комісії у тебе запримітили підвищений артеріальний тиск (140 на 80). Тебе та ще інших хлопців відправили в лікарню на дообстеження. У військкоматі попередили, що вас направляють на декілька днів, бо група через тиждень відправляється у військову частину. Пізніше ти дізнався, що вас готували в команду до відправки в Німеччину (НДР).

У лікарні вами опікувалась молода лікарка, яка по декілька разів на день вимірювала тиск крові, робила записи в медичній карточці. Одного дня, коли вона робила тобі записи, ніби жартома сказала, що якщо ти з нею одружишся, то напише такий висновок, що тебе ні до якого війська не візьмуть і близько не допустять. Ти усміхнувся і похапцем відповів, що будеш думати, що краще – солдатська каша чи жінка?

Навмисно припізнився у військкомат і поїхав у армію з іншою командою. Та чи це було доцільно? Час показав, що ні.

Поїзд летить в Росію, їдете в м. Тулу, звідти армійським автобусом добираєтеся в село, тут недавно розміщувався десантний

полк. Коли ви приїхали уже десантників не було, правда, залишились деякі командири. Приміщення велике, вас тільки один батальйон, кінець листопада, морози під двадцять градусів, приміщення погано опалюється, вас увечері по вісім раз піднімають з ліжка і так зогрівається тіло й душа. Присяга, «діди», строєві заняття, хоч круть, хоч верть, мусиш терпіти, бо ти – солдат, мурашинка у сірій шинелі.

Наступає Новий рік, після вечірньої перевірки деякі «діди» зникають у відлучку, приходять після півночі, натикаються на чергового по частині, заводять з ним перепалку, хтось вдаряє чергового по обличчю, черговий наказує: «Рота підйом!». Рота не піднімається, бо «діди» погрожують, що хто підніметься – приб'ють. Хтось викликає червоноберетників, які втихомирюють заколоти, приїжджають «утихомирники» і забирають «дідів» зі скрученими руками під слідство. Так починалася твоя служба в армії.

Військова прокуратура викликає на допити командирів і рядових солдатів, вивчають, хто ці хлопці, що з бухти-барахти встрягли в таку трясовину. Як з'ясувалось пізніше, всі вони мали проблеми із законом і просто врятувалися призивом у армію. За невиконання команди чергового по частині нам погрожують, що вся рота може понести покарання дисциплінарним батальйоном. Звичайно, обійшлося тільки тим, що заарештували «дідів», бо серед них були сержанти, а ми, рядові солдати, опинилися під дією різних команд.

Весною твій батальйон перекидають у Прибалтику, їдемо «товарняком» без лавок, без вікон, спимо на підлозі, устеленій соломою, сіном. Вдень відкриваємо двері, співаємо українських, російських пісень, добираємося в невеличке латвійське містечко, розвантажуємо під проливним дощем машини, майно, зброю, ледь теплі добираємося до казарм і думаємо, що завтра уже зможемо відіспатись. Та де там – вранці все починається за графіком.

Палатки, польова кухня, сільські латвійські пейзажі, все врізається в твою пам'ять і зір. Ти придивляєшся, які тут люди, як вони

трудяться в колгоспах, як обробляють землю, як сушать сіно – там часто ідуть дощі. На городах весною спочатку визбирують каміння, бо кожного року із землі вивільняється каміння, напевно, колись тут було дно моря. В колгоспах нічого ніхто не крав, взагалі красти – не властиво латвійцям. Місцеве населення з холодком дивилося на вас, проте, коли ти сказав, що родом із Західної України, вони сприймають тебе, як доброго друга.

Після армії влаштувався на роботу у відділення банку. Дивовижно і містично потрапив у цю організацію, де відпрацював під різними вивісками (Будбанк СРСР, Промбудбанк, Промінвестбанк, Національний кредит) та в різних приміщеннях більше трьох десятків літ.

А було це так: поїхав у Івано-Франківськ, щоб дізнатися, чи є вакансії по твоїй спеціальності в технологічному інституті, та замість відділу кадрів інституту помилково потрапив у відділ кадрів обласної контори Будбанку, яка містилася в цьому ж приміщенні. Тут запитали, звідки родом і відразу повели до керуючого банком. Виявилося, що їм терміново потрібно було спеціаліста в Коломийський пункт банку. Ти вагався, бо мав інший намір, але, зрештою, погодився спробувати себе у цій ролі, правда, сказав: «Якщо не зможу – не поминайте лихом».

…Хтось відкрив двері від кабінету, на якому було написано «Пункт Будбанку СРСР». Закінчувався 1974 рік. Ти зайшов у кабінет, на столах лежали стоси ділових книг, кошториси по будовах, рахівниці, арифмометри. Ти познайомився з двома працівниками, один з них був уповноваженим пункту, а другий – інженером по контролю за будівельними роботами. Вони були приблизно твоїх років, десь у віці 26–28 років. Уповноважений – з чорним чубом, із почервонілим обличчям, коли йшов по кабінету, накульгував на праву ногу. Інженер розказав тобі, що в них закінчилася ревізія і ждуть на вердикт обласної контори. Через два дні прийшов наказ, де були такі висновки: за значні недоліки в роботі звільнити з посади уповноваженого і перевести його в Надвірнянське відді-

лення банку на рядову посаду, інженера попередити. Тебе прийнято з випробувальним терміном. Так почалися твої будні у банку.

Потрібно було з перших днів працювати на повний розворот, бо фінансування будівництв не терпить зупинок, треба було перечитати і засвоїти купу інструкцій, правових документів, щоби не влетіти в якусь халепу, бо гроші вимагають дивитись у корінь справи. Казали, що уповноважений, який працював до тебе, любив заглядати у чарку та ще вступав у конфлікти з клієнтурою, до речі, за неповних два роки на цій посаді поміняли трьох спеціалістів. Ця робота вимагала великої нервової напруженості, вмілої дипломатії – бо ж робота з людьми. Зашарпаний усілякими проблемами у вихідні дні виглядав, як вичавлений лимон, уже не хотілося нікуди йти, ні на якісь вечірки чи зустрічі з дівчатами. Вдома, у селі, на тебе ще чекала звичайна сільська робота, ти «мотався» між містом і селом.

У 1979 році трагічно загинув директор заводу комплектно-роздільних пристроїв – кинувся під поїзд. До цього він працював другим секретарем міськкому партії. Будівництво заводу лише починалося, багато невирішених проблем, це не в міськкомі партії давати вказівки, але що конкретно сталося, які причини – ніхто не знав. Для вияснення обставин з високих партійних органів на завод приїхав керуючий республіканської контори Будбанку з відомим прізвищем Хмельницький. Високий, повністю лиса голова, нахмурене обличчя, чисто подібний на головного героя фільму «Фантомас». Тобі подзвонили, щоб терміново з'явитися на будову. Спішно береш документацію і летиш на зустріч з начальством. Тут уже є твій обласний начальник і представник місцевого органу партії. Час від часу вступаєш в розмову, бо все фінансування іде через твої руки. Хмельницький питає: «Ти хто такий?» Коли ти відповів, що із Коломийського пункту Будбанку, він почав розпитувати, які об'єми фінансування, скільки будов, підрядних організацій. Він підізвав обласного керуючого і наказав, щоб негайно створити в Коломиї відділення Будбанку в початковій кількості 11 працівників.

На тебе звалилася серйозна відповідальність – призначили керуючим відділення, треба було виконувати планові завдання, опікуватися колективом (спочатку 11 працівників, пізніше досягало до 30 спеціалістів). Житлові, побутові, господарські питання лягли на твої плечі. В той час керівниками організацій, заводів, фабрик були переважно люди віком 40–50 років, а тобі в той час ледь перевалило за тридцять. З острахом згадуєш ті роки, коли проводились наради на будовах міста за участю міськкомів та обкомів партії.

На початку 1980 року тобі довелось бути в Москві на курсах підвищення кваліфікації керівників низових відділень банку. У цей час Москва готувалась до Олімпіади, всюди велися ремонтні роботи. На лекціях викладачі почувалися вільніше, ніж твоє начальство в Києві. Недаремно говорили: якщо у Москві нігті стрижуть, то в Києві голови стинають. Ви слухали лекції з банківської роботи, а також з політичної тематики. Запримітив, що працівники з України виділялись серед інших доброю ерудицією та ґрунтовними знаннями.

Збереглась у пам‘яті згадка про те, як вас повели до мавзолею вождя пролетаріату – Леніна. Коли ви підійшли до мавзолею, там просувалася черга туристів. І тут один веселий чоловік, який був на курсах із вами, родом з Оренбурга, почав вам тихенько розказувати анекдоти. Ви спочатку всміхались, а потім почали голосно сміятись. До вас різко підійшов працівник міліції в офіцерському чині. Здавалося, що з його очей летіли вогняні іскри, коли він говорив: «Хочете дістати 15 діб відпочинку? Одержите». Ми притихли, було уже не до сміху.

Здача в дію промислових об’єктів була як правило під тиском «керуючої сили», бо об’єкти не завжди були готові до здачі, але партійним органам треба було звітувати то до річниці революції, першого травня, то до зустрічі Нового року. Пригадую, як здавали в дію гардинну фабрику. Тебе включили в члени комісії. Фабрика не була готова до здачі, на засідання комісії приїхав другий се-

кретар обкому Ляхов, міністр легкої промисловості та начальство будівельних організацій.

Наближалася річниця революції. Директор фабрики Мокрецький прийшов до тебе в банк порадитися, що робити із здачею. Він повідомив, що йде тиск, щоб здати об'єкт до свята і забідкався: «Хто буде докінчувати роботи, на фабриці трудяться переважно жінки?». Він попросив, щоб ти виступив проти передчасної здачі, пообіцяв, що тебе підтримають члени комісії. Приходиш на засідання комісії. Прослухали більшу половину комісії – і не чути ніяких заперечень, надають слово тобі, ти доповідаєш про недоробки, говориш, що фабрика не має можливості закінчувати роботи своїми силами. Секретар обкому нахмурився: «Давайте перенесемо засідання на другий день, про час повідомимо».

Біля самої автостанції тебе доганяє машина міськкому партії, забирає на нараду у міськком, перший секретар роз'юшений, дивиться вовком на тебе. Заходить директор фабрики, керівник будівельної організації, починається обговорення ситуації. Більше години йдуть суперечки, секретар набирає номер телефону обкому, починає говорити з Ляховим, руки трясуться, голос деренчить, нам чути їхню розмову, чуєш як Ляхов кричить: «Ви цього, з банку, гоніть у шию, це бандерівець!». Ти у душі усміхаєшся – яка честь.

На нарадах у вищестоящих організаціях впевненіше трималися керівники, які розмовляли російською мовою, хоча їхня мова, без сумніву, виглядала пародійною, бо це була російсько-українська суміш. Пригадуєш курйозний випадок: на атестації в республіканській конторі банку (в Києві, десь на початку 80-х років) ти прилучився до керуючих Донецької обласної контори, тобто ти мав проходити атестацію через день, але вирішив піти на день скоріше. Не пригадуєш, яку видумав причину, досить того, що твою особисту справу долучили до донеччан. Слухаєш, які задають питання, хвилюєшся більше, ніж на державних екзаменах в інституті. Доходить черга до тебе, встаєш і починаєш говорити українською мовою, члени комісії нахмурили брови:

– З якого відділення? – запитають.

– З Коломийського Івано-Франківської області.

Вони щось перемовились між собою і лисий та діжкуватий голова комісії запитав: «Какіє будут вопроси?». Кілька членів комісії пробували щось запитати тебе по-українськи, але це в них виходило кумедно і тебе відпустили без опитування. Ті, що слухали твою атестацію, завжди з гумором згадували той день.

У вихідні дні ти продовжуєш писати поетичні рядки, ведеш короткі записи про прочитане та пережите. Тепер окремі думки відтворюєш у цій розповіді.

***

Газети пишуть, що Земля почуває себе одиноко, як планета із живим світом і розвинутою цивілізацією. Невже це так? З розвиненою цивілізацією? Як би ми себе вели, якби відкрили слабші цивілізації?

***

Коли я вчився в університеті і здавав на заочному відділенні екзамени, мені здавалося, що ось здам послідній і все – екзаменам кінець, хвилюванням кінець, я вільна людина, без тягаря незакінченої роботи. А вийшло навпаки – у житті нам доводиться майже щодня здавати екзамен – бути самим собою. На роботі найважчі дні – кінець кварталу, кінець року, потрібно виконати планові показники (погашення кредитів, внесення власних коштів для фінансування будов, провести розрахунки з постачальниками, з підрядними організаціями), та ще крики начальників відділів обласної контори. Все це проходить через напругу думок і нервів. Неодноразово здавалось: ось кину цю нервову шарпанину, зарплата мала (110 крб.), велика відповідальність, для чого мені це все? Та проходить день-два і думаєш: хіба можна чомусь навчитись, коли йдеш по гладкій, асфальтованій дорозі?

***

Чую, як говорять: «Бажання всюди першим бути приводить часто в шалапути».

***

Чи би довше ми прожили,
Чи би стали ми багаті,
Якби ми себе навчили
До краплини роздавати.

Може б, два життя прожили
І світили б, наче ватра,
Якби ми себе навчили
В неудачах не здаватись.

Може б, істини відкрили,
Що не знала наша хата,
Якби ми в душі носили
Кожний день, неначе свято.

(1979 рік).

***

Часто задумувався: для чого живемо на землі? Який сенс? Можливо, для того, щоб думати, щоб зрозуміти (кожний для себе) – для чого?

***

Недавно зустрів її. Довго не бачились. Коли вона говорила, я розумів, що все це я відчував на відстані без слів.

***

Поїхав у Львів продавати яблука. Завіз на критий привокзальний базар. Людно, гамірно, шумно. Заплатив за місце, прилаштувався близько до входу, час від часу продаю свої червоні йони. Щоб вони

були яскравіші, протираю кожне яблуко хусточкою. Основне – щоб хтось зі знайомих однокурсників чи викладачів не впізнав тебе за прилавком. Смішно – хіба я щось краду? Молдаванка, сусідка за прилавком, пропонує видати свою доньку заміж за мене та ще говорить: «Їдь зі мною, будеш торгувати виноградом, це вигідніше». Жартую: «Треба взнати, чи глибоко, а потім топитись».

***

Тато говорив: «В яку віру віруєш – така тебе рятує».

***

«Куди їдеш під час відпустки? – запитували мене на роботі». Відповідав: «Їду до себе, до себе».

***

Писати життя відразу на чистовику мені ніяк не вдається.

***

Люблю ключівську осінь, нею очищаю свої думки, нею наповнюю майбутні.

***

Прекрасне японське прислів'я говорить: «Якщо ти в юності не спізнав труднощів, то варто їх купити за великі гроші».

***

Біля мене в сусідстві живе під берегом стара, самітна жінка. Часто люди приносять їй щось їстівного, вона віддячує їм то яблуками, то усмішкою.

***

Розказують: «Іде вечірнім селом під градусом селянин і співає: «Розпрягайте, хлопці, коні, запрягайте, хлопці, коні…».

Зустрічає його такий самий кум Іван і як лусне по лиці, аж луна кутком пішла.

– Ти чого?

– Як чого? – нащо мучиш худобину».

***

Відлітали ключі журавлів, через згадки мої відлітали, на твоєму подвір'ї грали троїсті музики, музика гупала словами: «Не зберіг, не вберіг, не зберіг…».

***

Не знаю, як концентрується, де концентрується сила духа, звідки людина отримує її, як людина затримує її… Відчуваю, що без руху, без поступу, без стремління вона зникає.

***

Твоя присутність мене освітлювала, мене магнетизувала, після зустрічі, здавалося, що переборював бурю у степу.

***

Порівняно з вічністю ми живемо мізерну мить, але в генах носимо пам'ять віків і тому нам здається, що ми живемо довго на землі.

***

Якби мене спитали, які у мене були мрії у шістнадцять, я би відповів: «Коли читав В. Сосюру, мріяв стати поетом, та час показав, що це не так просто, тут з вродженим нахилом треба ще прикласти великий труд».

***

У нас є два коти. І ось прибився ще один маленький котик. Його маму розбила машина. Наші коти не хотіли його приймати,

фуркали на нього, відтискали від їжі. Та через деякий час змирились, навіть один кіт почав приносити йому мишей. Він тулився до нього, як до своєї мами. Як він порозумівся з чужими котами, на якій мові? Чи вміємо ми, люди, підтримати своїх друзів у біді?

***

На жаль чи на щастя, людина не обирає поезію, як наречену, навпаки, поезія обирає своїх любимих.

***

Кінець року (1983) був важким – здача пускового комплексу нового заводу. Мав важку розмову з партійним керівництвом, зловживання силою влади – прикмета нашого часу.

***

Збори, активи, сесії, наради – як надокучили мені! Все проходить шаблонно, за складеним сценарієм. Все причесано, прилизано, не дай Бог, щоб хтось узяв слово і виступив самостійно з наболілими проблемами, або хтось дав перцю, сидячим за столом президії.

***

«Еваріст Галуа» – цікава книжка. В двадцять років застрелений на дуелі один із найталановитіших математиків XIX століття. Любив свободу, ненавидів тиранію.

***

Вночі сниться: іду через хащі, провалля. Важко пробираюся на відкритий світ. Коли йду, щось давить і тисне. Захаращені місця дихають страхом – щось свистить, хтось сичить.

Боже мій! – куди це я заліз, як вибратися із провалля? У грудях стає важче і важче. Привідкриваєш очі, у голові крутиться думка – треба конче нині піти до лікаря – це неможливо так дихати.

Прокидаєшся повністю і бачиш – на грудях лежить ситий, сірий, домашній кіт.

***

У хлібному магазині в мене з піджака викрали гаманець, де були різні документи та гроші, щоправда грошей було небагато. Що робити? – подав заяву в міліцію. Один знайомий іронічно усміхнувся і взявся допомогти. До когось подзвонив, розказав, у якому магазині сталася пропажа. «Не переживай, козаче, документи знайдуться, заплатиш тридцять крб. тому, що принесе».

Через півтора години до мене прийшов молодий хлопчина і приніс документи. Питаю:

– Де вони були?

– Знайшов коло автостанції.

Що мене залишилося зробити – заплатив гроші за доставку і був задоволений, що обійшлося на малих витратах.

***

26.11.1985 року відбулася зустріч з відомим поетом Дмитром Павличком у середній школі № 1 м. Коломиї. Це заклад колишньої гімназії, де вчився 16-річний Павличко. Зал заповнений – учні, вчителі, книголюби, літератори, журналісти. В оратора добре поставлений голос, міміка, широкий кругозір, вміння тримати в увазі зал. Після виступу підходжу до поета підписати його книгу «Над глибинами» і в час, коли він ставить свій автограф, запитую: «Чи не маєте задуму видати окрему книгу притч або рубаї?». Д. Павличко підняв дивно здивовані очі, доторкнувся рукою до моєї руки і говорить: «Ви звідки? Ви ворожбит?». Червонію, відповідаю: «Ні. Я з Великого Ключева». «О, Ключів ! – каже поет, – добре знаю, там великі ґазди, у Корнівці (куток Стопчатова біля Ключева) пастушив корови. Ви добре відчули – книги притч, рубаї дійсно готуються у видавництві до друку».

***

Розповідає знайомий бухгалтер: «Влаштувався головним бухгалтером у контору громадського харчування, у господарстві – їдальні, ресторани, буфети. Їду здавати місячний звіт в обласне управління. Мені на стіл принесли конверт із грішми.

– Для чого? – питаю.

– Ви їдете зі звітом.

Не взяв, поїхав без конверта. Звіт повернули. Поїхав через день – повернули. Поїхав ще раз – повернули і сказали, що не підходжу на посаду головного бухгалтера».

***

Розповідає бувалий шофер: «Заїхав машиною на одне підприємство. Вияснив свої питання, виїжджаю через прохідну, сторож питає:

– Що везете?

– Нічого.

– Відкрийте машину.

Відкриваю.

– А це що накрите?

– Як що? – мотор.

– Документи на мотор маєте?

– Які документи ? – це мотор разом з машиною.

– Нічого, що з машиною, а документ повинен бути.

***

Мені на роботу подзвонила Пазуня Хімчак, вона вчилася в Коломиї, закінчила тут педучилище. Познайомився з нею на весіллі мого товариша, дівчина якого була однокурсницею Хімчак. Здається, цілу вічність її не видів.

– Це я, – забринів її тихий голос і пропав у просторі.

Через хвилину знову дзвінок:

– Не кидай трубку, я хотіла поздоровити тебе з днем Армії.

– Я не кидаю, це такий зв’язок, де знаходишся?

– Я на автостанції, через півгодини мій автобус.

– Підожди, я зараз буду. Ага, скажи, де тебе шукати?

– Коло надвірнянської каси.

Їду. Спішу. Уже біля каси. Розглядаюся, її немає. У залі багато людей. Невже пройшло п'ять років і я вже не впізнаю світлокосу красуню?

Ні, йде у зал худенька, блідолиця жіночка, тільки очі зажурені такі.

– Привіт, як живеш?

– А ти як?

– У мене дівчина, третій рочок, з чоловіком не живу, посварилися.

Уже відправляється автобус. Так багато хотів спитати, так багато хотів сказати, та її обличчя стрімко віддаляв білий автобус.

***

Роздумую про людину. Ми живемо завжди, навіть, якщо не народились. Ми – частинка світу. Світ – Безмежжя. Людина у своїй подобі виступає, як заново народжена жива істота, яка виробляє, формує, унаслідує риси своєї душі. Все, що вона надбала за свій мізерно короткий шлях у духовному плані, залишається в її генах назавжди. Ми пожинаємо те, що посіяли. Ми маємо захист і опіку – це наш Творець.

***

Люди кажуть, що виділи, як у горах плазуни (змії) групами переміщалися з верхів униз, перелазили через дороги, стежки, не звертали уваги на перехожих людей, на гул машин. Про що говорить такий рух, про що?

***

…Робота в банку вимотувала твої нерви, на різних поворотах приносила прикрість твоя вроджена несміливість, селянська

скромність і вразливість, не любив гучних компаній, п'янок, пустопорожніх балачок. Не любив виступати з високих трибун.

У радянський час виступи переважно зачитувались з написаних доповідей, на сесіях міських, районних рад рішення приймались одноголосно. Пісні, музика глибоко залітали в твою душу, правда, танці не були твоїм захопленням, тобі здавалося, що всі кругом дивляться на твої рухи, тому ноги шпортались і у вухах никла музика.

Поет Василь Рябий називав вашу контору «ліричним банком». Сюди до тебе приходив після другого звільнення з тюрми поет-дисидент Тарас Мельничук, прозаїк, поет Павло Федюк, навідувався київський поет Михайло Григорів, літератори, журналісти, художники, музиканти.

Вірші Тараса Мельничука ти читав у районній та обласній пресі ще в середині шістдесятих років. У 1966 році тобі пощастило бачити автора на вечорі поезії в твоїй Великоключівській середній школі. Цей вечір організував молодий талановитий поет Ярослав Свищук, який два роки тому закінчив цю школу і мав уже підготовлену до друку збірку поезій «Живиця». Окрім Я. Свищука, Т. Мельничука, на вечорі виступав також молодий поет Іван Іов, який у той час працював токарем на паровозоремонтному заводі в обласному центрі. Хрущовська відлига винесла на своїй хвилі багато талантів в українській культурі. Молоді поети декламували свої твори емоційно, щиро, розхвильовано, вірилося, що вони згодом заявлять про себе на повну силу не лише на Прикарпатті, але й у країні.

Та не так склалося, як гадалося – Тарас Мельничук ще встиг у 1967 році видати збірку поезій «Несімо любов планеті». Далі була перепона, уже не зміг нічого видати Ярослав Свищук, збірку якого видавництво «Карпати» з року в рік переносило і не донесло до людей. Іван Іов видав свою першу книжку «Стяг золотої гілки» з передмовою Івана Драча аж у 1983 році.

***

Час був такий, що не до жартів, але як душа горянина може жити без витівок, без компанії, без спілкування. Тарас Мельничук носив у собі народний гумор, дух непокори і, ти би сказав, якусь дитячу некерованість. Не уявляєш його у житті самітником, відлюдником, чи навіть чиновником. Ні, це не в його характері, він любив волю, як люблять її маленькі діти, він любив сміх, він любив говорити голосно, а не пошепки.

Пригадуєш. Це було десь у середині вісімдесятих років. Дзвонить тобі на роботу в Коломиї Тарас:

– Це я. Я тут у Михайла Івановича (мова іде про Хромея Михайла Івановича, вчителя, поета, якого переслідували органи КДБ, автора відомої пісні «Понад Прутом моя Коломия»), приходи до нас, тут є ще станіславські гості.

– Хто? – питаю.

– Хто-хто. Пушик і Дорошенко. Бери пиво, бери свої твориння і поговоримо.

Приходиш, ніяких гостей немає, є лише Михайло Хромей і Тарас Мельничук. До речі, Хромей був на одинадцять років старший за Тараса і Тарас його поважав за людяність, за мудрі поради, не один раз після звільнення з тюрми перебував у цій простій, гостинній квартирі. Хромей був занепокоєний через те, що Тарас часто заглядав у чарку, просив його не втрачати потужний талант поета, не гасити горілкою Божу іскру.

– Іване, сідай, – каже тобі Тарас, – дивлюся – ти здивований, що немає гостей. Агій, не журись. Хіба ми тобі не авторитети?

І ми всі розсміялися.

Тарас читав свої вірші. Голосно. Артистично. Збуджено. Михайло Хромей притишував Тараса: «Читай тихіше, сусіди слухають». Тарас відповідав: «А я де? Я вдома. Най слухають». Запам'яталися уривки з поеми про Тараса Шевченка. Де ця поема? Хто її має? Це дуже емоційна річ.

Це вже було після 1985 року. Ідеш з Тарасом Мельничуком коломийською вулицею. Почало темніти. Тарас був у веселому настрої, сміявся, жартував. І ось – почав голосно читати рядки Павла Тичини:

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була,
Яка біда мене, яка чума косила! –
а сила знову розцвіла…

Тут поруч проходив міліціонер і зробив Тарасові зауваження:

– Не кричіть, ви не в театрі.

– Я не в театрі? А де я? Де? – відповідав уже собі Мельничук.

Він часто приходив до тебе на роботу, то його довго не було, то він знову появлявся в Коломиї.

Ще і нині ввижається, як він заходить у кабінет, здоровкається, вітається по-місцевому: « Слава Йсу», навприсідки приміщується біля кахельної грубки, відкриває її дверцята і починає курити, дим направляє у витяжку грубки. Жінки, працівниці банку, настороженно дивилися на його дії, запитували:

– Цей чоловік, певно, з «віддалених місць?»

– Так, його немало по світах носило, – відповідав.

Якби вони знали, що довелось йому витерпіти, перенести, можливо, були би ввічливіші до цього мандрівника.

Відчувалося, що він був якийсь напружений, стривожений, навіть при любому стукоту в двері, піднімався й очікував, хто зайде. Недосипання, недоїдання, спиртні напитки робили його дратівливим і збудженим, але не погасила в ньому людяності і співчутливості.

Деколи Тарас жартома дорікав мені:

– Слухай, як ти можеш жити нежонатим, коли тут такі гречанки, амазонки ходять?

До нас приєднувався інженер Василь Сенюк і велася розмова про всячину на світі. Відтворюєш в уяві,як один чоловік розповідав вам про свою стежину в поезію. Він артистично це робив: «Товариство, я написав за своє життя лише одного вірша, а вже відразу став знаменитий! А було це при закінченні школи. Травень, яблуні, бузковий цвіт, романтика. Тут мене потягло на поїтику: «Стоїть Ленін серед міста з простягнутою рукою…» Прочитав своє творіння однокласникам, не встиг ще відчути себе поетом, як мене визвали у відділ КДБ, там я зрозумів, що творчість не для мого плеча.

Починалися сінокоси, треба просушене сіно вчасно занести до стодоли або скинути в копиці. Субота. Біганина. Сонце пражить, як на півдні. Складаєш копицю сіна, поспішаєш, бо хмариться, може піти дощ і перемочить сухе сіно. А тут нежданo-негадано з'являється біля хати Тарас Мельничук. «Боже, якими вітрами, – питаєш, – залетів у Ключів?» «Залетів, залетів, – каже гість, – заледве допитався до тебе. – Вчора ввечері потрапив на весілля у Мишин, там якійсь лобуряки набили мене, видиш, які шрами на лиці, а по тілу уже й не говорити». Отак Тарас з'явився до мене в гості – перемучений, оббитий долею і людьми.

Мама питала:

– Хто це?

– Як хто – це Тарас Мельничук.

– Я думала, що він ще молодий чоловік, а він такий понищений.

На початку дев'яностих Спілка письменників України призначила грошову стипендію для поета, то була невеличка сума, але це були гроші, а у поета які могли бути гроші – ні гонорарів, ні зарплати, ні пенсії за станом здоров'я не було. Він жив у Коломиї, як мандрівний філософ, – у колі своїх друзів і знайомих.

Ярослав Дорошенко (голова обласної організації Спілки письменників України) думав, як зробити так, щоб виділені гроші поет отримував частинами і мав їх на довший час. Через деякий час вирішив дати тобі, як банкіру (тоді працював у Промінвестбанку).

Ну, думаєш, тримайся, Іване, чи зможеш ти стримувати Тараса Мельничука? На диво, але Тарас не злився і навіть, здавалося, був радий, що ти стримував його щедру душу.

У видавництві «Карпати» в 1991 році вийшла за рахунок автора твоя перша поетична книжка «Словник трави». З Іваном Гавриловичем ви поїхали в Ужгород забрати свої ластівки. Першим, хто взяв у руки твою книжечку, був Тарас Мельничук. Він погладив рукою збірочку, немовби живу істоту, і каже: «Знаю, чому мене зупиняли, але чому зупиняли тебе та й не лише тебе – не второпаю».

Той, що був принижений, буде возвеличений – проголошує нам Біблія. І ось ще раз і ще раз придивляюся до творчої долі поета Тараса Мельничука і думаю – най торжествують слова Провидця.

У кінці шістдесятих років на Прикарпатті по-свіжому зазвучали молоді поетичні голоси Ярослава Свищука, Івана Іова, Михайла Хромея, Галини Турелик, Степана Пушика, Тараса Мельничука. Не всім із них удалося зберегти Цвіт у вітрах-вітровіях, у морозах, у заметілях. Складні випробування долі виніс волелюбний, сонцелюбний і навіть гнівний до всього злого Тарас Мельничук. Він вчився рости на камені:

Я засоромився. Замислився. Покаявсь.
І до ялиці підступив: «Прости
За всі облітані світи.

Прости й навчи не стати
Каменем –
Навчи на камені рости.

(«Навчи на камені рости». Тарас Мельничук,
«Прикарпатська правда», 1969 рік).

Воістину, поет зростав на камені. Ніщо його не зупинило: ні відрахування з університету, з Літературного інституту, ні тюремні грати (два рази), ні майже двадцятилітнє замовчування і прихову-

вання від читача, ні постійне голодування і приниження, ні втеча друзів, ніщо, ніщо. Що тримало, що вело? Світила йому зоря Шевченка, зоря світла і терпіння. Та й ця зоря була примхливою: чим більше Мельничук прагнув наблизитися до неї, тим більше вона віддалялася від нього. І коли він махнув рукою на все – Поезія йшла за ним, як дитина, і просилася взяти на руки. Ось так ішов.

На початку 1972 року поет був арештований і засуджений на три роки позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму. За що? Звинуватили його за вірші, в яких нібито зводив злісний наклеп на державний лад. Опісля відбуття покарання підступним способом у 1979 році був ще раз запроторений у тюрму. Колючі дроти таборів виснажували душу, руйнували фізичні сили.

Кажуть, що рукописи не горять. Гай-гай, аби це так. Скільки рукописів згоріло в серці поета. Скільки рядків не дійшло до слуху читача. Їх перепиняли то тюрми, то лікарні, то відсутність спокою на волі. Та «Князь роси» дійшов. Тернистий шлях. Чи думав, чи гадав автор, що буде ще видіти свою пташину у цьому лукавому світі? Не знаю. Напевно, не сподівався. І ось видавництво «Молодь» стараннями поета Івана Малковича в 1990 році випустило на волю поетового птаха. Передмову до книжки написав Микола Жулинський.

30 березня 1995 року, коли поет лежав мертвим у приміщенні Коломийського драмтеатру, була химерна погода, вона чомусь нагадувала життя поета – то виглядало сонечко, то звівалась хуртовина. Ми з Василем Сенюком принесли вінок і поставили недалеко від ніг поета. Здавалося, що зараз Тарас підніметься і скаже: «Хлопці, як добре, що ви прийшли, я так хочу з вами поговорити». «Царство тобі Небесне, уже закінчилися для тебе земні радості та скажені біди. Вибачай за несказані слова і незроблені діла», – хотілося сказати цьому мученому, але нескореному Поетові.

***

Неділя. Ходив по берегах Аршиці шукати Рекса. Пропав наш улюбленець. Де він повіявся, де він завіявся, невже його вкрали? – ми не

знаємо. Мені привиджуються його високі ноги, довірливі очі, легенький біг, причувається його гавкіт, його шарудіння сниться ночами. Недавно приснилося, що Рекс лизнув мою руку, чекаємо, але він не з'являється. Вчора була буря. Рекс не любив, коли надворі зривалася буря, він скавулів у буді, просився, щоб його забрати в закрите приміщення. Ти спускав його з ланцюга, заводив спати на сіно в стодолу, пес був задоволений, що його цей невидимий, який гримить, шумить, перекидає все на світі, не забере і не понесе, як стебелину.

Страх як не любив Рекс моєї міської одежі. Коли я йшов на роботу, він вдавав, що не видить мене, сумно відвертався вбік, щоб не показувати свій смуток, але коли я повертався додому й одягав свою припорошену одежу, притерті мешти і починав щось робити біля хати, пес тоді оживав, просив, щоб я звільнив його з ланцюга, що не можливо було відмовити. Пес ластився коло моїх ніг, біг за мною, коли я брав трагач і їхав по траву, млаку чи солому. Я набирав повну петельку трави чи соломи і Рекс старався допомагати мені – підставляв свої плечі під трагач, звичайно, це не помагало мені, а навпаки ускладнювало рухатися вперед, та це не сердило мене, бо Рекс старався бути помічником.

У неділю, коли я сідав коло криниці читати газети, пес вмощувався на мої коліна і здавалося, що він також щось вичитує. Якщо в цей час хтось із чужих з'являвся біля хати, пес на льоту розкидав газети і починав гавкати на незнайому людину.

Рекс прислухався до землі, упивався світом, розгрібав ногами ґрунт і вигрібав із нього кротів, мишей, він винюхував у пересохлих травах зайців, ганявся за ними, але впіймати ніколи не міг. Він радів, що живе на цьому світі. Він не знав, що тут небезпеки ходять поруч з радістю, і чиясь рушниця підкосила його втіху.

Знайшов Рекса, він лежав на ріллі, на боковій стороні, роз'їдений воронами чи сороками, зуби вишкірені, певно корчився від болю, тіло було прошито дробом.

Рексику, піднімайся, підемо шукати зайців, вірю: ти на тому світі будеш далі бігати за ними, але ніколи їх не наздоженеш.

***

Жовтень 1985 року. День хмарний, сонце залишило своє тепло у черлених листях, на обличчях людей, червоно-жовтобоких яблуках. Літстудійці м. Коломиї зібралися в магазині «Книги» на вулиці 30-річчя Перемоги, щоб послухати гостю з Києва, уродженку Косівщини, поетесу Марію Влад.

Зустріч затримується. Ми, літератори, обговорюємо книжкові новини, купуємо нову книжку Марії Влад під назвою «Віно». Непомітно заходить поетеса. Жінка середнього віку, худорлява, у капелюсі, рудувате пальто. Шанувальники поезії простягають куплені книжки для автографу. Запам'ятовується: авторка перед тим, як підписати книжку, прискіпливо дивиться на людину, немов оцінює її інтереси, які промені живлять її духовний світ. У цьому погляді було щось від опришківської оцінки людини, або від стриманого погляду смереки. Марія Влад – гілочка смереки.

***

Крутизна і крутарство – різні речі.

***

«Щоб рак дорогу не переліз», – говорить мама.

***

Будьмо бідні й голодні, але рятуймося від людської осоруги.

***

Часом сказати правду, наче вийти з космічного корабля у відкритий космос.

***

Січень 1986 року. Здача в експлуатацію Загайпільського сірчаного рудника. У селі Загайпіль, що на Коломийщині, виявили

великі поклади сірки, але сірка глибоко в землі, добувати її доводиться через свердловини, проводиться промивка пластів різної температури і при високій температурі – до 100 градусів тепла викачується сірка.

Здача на контролі ЦК. В останній час прийшла телеграма з Києва, де повідомлено, що членом комісії від банку, замість керівника обласного рівня, призначено мене. Стало тривожно, знаю, що будова не готова до здачі. Спішно вивчаємо, які конкретно недоробки по кожному об'єкту. Сенюк, наш інженер, день у день сидить на будові. Зібрав повну картину – здача неможлива. Дзвінок з Будбанку: «Стійте гранітом, не підписуйте акта. Може бути велика неприємність».

Нерви, як струни. Доповідаю на комісії про великі недоробки, це викликає озлобленість. Вночі спати не зміг, серце тріпоче, як осиновий листок. Та цур їм! Пишу окрему думку і здаю голові комісії.

***

Ключівські ґазди – шкарубкі горіхи, тверда оболонка, стійкий плід.

***

Великі свята – Різдво Христове, Великдень, але чи відчуваємо ми те, що ці свята багато людей переживають із гіркотою в душі, бо не мають щось дати колядникам, не мають за що купити святкового кошика і до кошика. Чи думаємо про те, що син Божий не любив і не любить, коли виставляють на показ матеріальне, яке не є хлібом насущним.

***

Травень, трави, сліпучий цвіт. Закриваю очі – і виджу лише цвіт. Відкриваю очі – і виджу не тільки білий світ.

***

Прочитав в одній книжці, як до Моцарта прийшов молодий юнак і питає майстра: «Скажіть, як це писати симфонії?». Моцарт подивився на юнака і мовить: «О, це дуже складно, це потрібно багато знати, багато вміти, це потрібно праці на роки і роки!». Юнак нахмурився і відповідає: «Але ж ви писали симфонії молодим». «Так, – відповів Моцарт, – але я не йшов ні до кого і не питався – як писати симфонії».

***

Чоловік продав на торговиці корову, узяв гроші й хотів засунути у кишеню куфайки, але тому, що кишеня була продірявлена, то він засунув гроші у кабат (піджак). Не пройшло й кілька хвилин, як до чоловіка підходять незнайомі люди і пропонують йому купити теплого кожуха. Чоловік спочатку відмовився, а потім згодився приміряти на собі. Зняв куфайку, надів кожуха, а незнайомі схопили куфайку і зникли в юрбі. Так чоловік заробив задарма кожуха.

А було ще таке. Чоловік продав на торговиці коня. Гроші заховав за підкладку капелюха. Зайшов у шинок. Випив дві порції горівки, а тут уже грають музиканти, уже його запрошують до танцю. У танці чоловіки підкидають капелюхами догори, він також кидає свого, та замість свого капелюха надів на голову чужого. Вдома – до грошей, а їх як вітром здуло.

***

Одна мама гукає на свого малого сина: «Іванку, йди подивися – якщо корови пасуть, то най пасуть, а коли нема – то гони додому».

***

До квартири подзвонили. Виходить чоловік. Йому говорять:

– Ми з санстанції. У вас миші є?

– Немає.

– Ваше прізвище?
– Кіт.

***

Від приниження, від хвороб, від заздрості людину рятує праця. Особливо лікує праця на землі.

***

Настав такий час – влада боїться народу, чому вона боїться? Очевидно, є причина.

***

Думаю про горілку. Скільки бід накоїла ця рідина! Хто не п'є її, на нього злоба дивиться з усіх кутків: він скупий, він не поважає нас, він задер носа.

***

Наша Матуся-Природа смертельно хвора. Захворіла на радіацію, на хімізацію, на машинізацію. Чи повірить вона у добро людей? Чи повірить?

***

Людина, як риба. Нині плаває, радіє, а завтра – мороз, крига, б'ється головою об лід, а ще буває, що її викидають на сушу, рибині не бракне повітря, навпаки, їй надлишок повітря, та не вистачає рідної течії, камінців, намулу і вона задихається й помирає.

***

5-7 липня 1990 року відбувся Собор Духовності України в Коломиї. За останній час скільки відкрилося фальші, брехні, неправди (правда була за сьомими замками), що очищатися доведеться не роки, а віки.

Організатора Собору письменника Олеся Бердника критикували за космічні, метаморфозні думки, та це несправедливо, кинутий поклик у небо може дати добре відлуння.

***

Тепер часто чуємо: «Слава Україні!». Добре, добре – Україні слава, але чи не заколисує нас це вітання і нам здається, що все уже зроблено – можна жити тільки славою. Яка омана, яка далека дорога.

***

...Легко повчати,
Важче – іти,
Коли в обличчя –
Снігом, дощі…
Ти, подорожній,
Можеш дороги
Не знати, –
Виведе з гущі
Дорога
Твоєї
Душі.

(Березень 1987 року).

***

Освоєння введених потужностей заводу «Коломиясільмаш» розглядав обком партії. Будинок пишний, як будинок уряду. Піднімаюся ліфтом на шостий поверх. Заходжу в кабінет завідуючого відділом будівництва. Кабінет – шик. Тут уже є керівники заводу і будівельних організацій. Сідаю, чую – у животі коти шкребуть, заледве дослухав настанови партійного начальства. Виходжу надвір – сонце, листя дерев, зелені травинки привітно зустріли мене.

Милі мої, як добре, що ви нікому моралі не читаєте, нікому не заважаєте жити.

***

Інваліди війни, як вас намучили після війни за пару карбованців державної допомоги – скільки вас тягали по комісіях (невже у безногого виростуть ноги, у безрукого – рука, у безокого – око).

***

Стою на порозі сорокаріччя. Як стрімко летить час, а я ще нежонатий. Засліпила очі робота, що особисте життя залишилося за бортом. Спіши, друже.

***

Січень 1988 року. Субота. Погода тепла. Іду по Аршиці. В очах сітка від перевтоми на роботі. Нервове напруження, ми обслуговуємо всю промисловість і будівництво міста.

***

На роботі загострилась обстановка: начальник будівельного управління поскаржився першому секретарю міськкому партії на те, що банк не видає їм заробітну плату за грудень місяць. Мене викликали в міськком. Перший секретар питає: «В чому справа? Чому не видана заробітна плата?». І пішло, і поїхало, мат-перемат – не дає пояснити, в чому зарита собака. Після криків пробую пояснити суть справи, кажу: «Будівельне управління допустило абсолютну і відносну перевитрату фонду заробітної плати. Їм конче треба зв'язатися з міністерством, щоб отримати дозвіл на перевитрату, що, до речі, було роз'яснено керівництву управління». Перший секретар нахмурився і мовить: «Зараз я наберу по телефону міністерство і якщо це, що ти говориш, не відповідає правилам, то щоб через день тебе і твоєї сім'ї не було в межах області». Дзвонить міністерству по прямому зв'язку і йому роз'яснюють на

підвищених тонах, що банк правильно ставить питання і що вони знали про відносну перевитрату, але про абсолютну їм ніхто не доповів. Секретар принишк.

Іду і думаю, як нам часто, м'яко кажучи, бракує виваженості, особливо «вождям» місцевого значення.

***

Дивуюся, чому народ вірить словоблудам, у їх словах усе біло й гладко, а на ділі – зовсім інше життя.

***

Перебудова показала, що бюрократична машина має глибоке коріння – не так просто розхитати.

***

Тебе «районка» надрукує,
А, може, десь ще й обласна,
А там зима напророкує,
Що дальше, голубе, стіна.

(1988 рік.)

***

Як яскраво. Як сліпучо цвітуть черешні, вишні, яблуні, як освітлює душу цей цвіт.

***

У Коломиї за радянських часів у будинку колишнього костьолу, де відмінна акустика, зробили магазин і склад меблів. Чи чують меблі музику органів?

***

Люди – як листочки різних трав.

***

…Стань, подивись. Повертають дороги з доріг.
Що ти розтратив, а що ти зберіг?
Падає,
Падає
Сніг…

(1988 рік).

***

Які події, які події! 1990 рік приніс такі здвиги, такі зрушення, які могли тільки наснитися у найфантастичніших снах! Рух Народного Руху. У липні прийнято Декларацію про державний суверенітет України. Мітинги, віча, відкриття очей на істину, підняття з колін. Собор Духовної України в Коломиї. Дощ, а люди йдуть і йдуть на Воскресінецьку гору, пісні, хоругви, синьо-жовті прапори. З'являються нові газети «Агро», «Вісник Коломиї». Освячення могил січовим стрільцям, обрання нових депутатів. Роздуми у пресі про особу Леніна. Створення різних партій, вихід із КПРС. Голос репресованих, перепоховання жертв НКВД.

Жовтень 1990 року виявився воістину гарячим. Голодування студентів у Києві. Мітинги, страйки. Відставка Голови Ради Міністрів Масола. Студенти від імені народу про підписання Союзного договору: ні – договору, служба в армії на території України, про націоналізацію майна КПРС і ВЛКСМ.

Початок 1991 року для тебе виявився сумним – помер тато. Здається, що кудись пішов і скоро повернеться. Може, пішов до церкви і повернеться із сіткою хліба в руках. Похорони проходили у метушні. Ніяких продуктів, усе треба випрошувати, немає олії, риби, рису. Та світ не без добрих людей, провів поминки, треба повертатися в реальність. А тут, куди не повернуся – усюди бракує татових рук і поради. Наступило Різдво. Дивишся як колядують. Коли не дозволяли колядувати – то нас, дітей, тягнуло колядувати, як магнітом, а зараз ввечері мало хто колядує.

Цей рік приніс тобі не тільки смуток, але й запізнілу радість – у видавництві «Карпати» (м. Ужгород) коштом спонсорів вийшла твоя перша поетична книжка «Словник трави». Нарешті сталося! Рукопис збірки шість разів обертався від тебе до видавництва і звідти назад. Навіть схвальна рецензія відомого поета Петра Скунця нічого не допомогла. Редакційні висновки були категоричними – відхилити, відхилити, відхилити. Цитую один із редакційних висновків: «…Збірка залишає враження відірваності від сучасного життя, якогось цурання злободенних, животрепетних тем. Вона несучасна в глибокому розумінні цього слова…». Про видану книжку добре слово сказали поети Тарас Мельничук, Петро Скунць, Василь Рябий, Михайло Хромей та Іван Гаврилович. Низький уклін їм за підтримку, вони додали тобі впевненості й сил і ти продовжував стежину до Слова. Особливо вдячний Василеві Рябому, який роздмухував мою маленьку іскорку поезії, постійно заохочував писати нові твори, видавати нові книжки.

Вірші почав писати ще у восьмому класі під впливом молодого талановитого поета, уродженця села Малий Ключів, Ярослава Свищука, який вчився у нашій школі та був на два роки старший за тебе. Поштовхом було також романтичне захоплення однією дівчиною з твого класу. Першого вірша, що був надрукований в районній газеті, побачив при закінченні школи. Вірші приносили тобі не тільки розраду, але й біль.

У вісімдесятих роках найбільше написав поезій. Коли слухав лекції на економічному факультеті, то думав: «Боже, як тут скучно», і замість формул і таблиць записував у зошити ліричні рядки про осінь, про листочки, про людей. І навіть там вона тебе рятувала – знаходилися викладачі, які дізнавалися, що ти пишеш вірші (їх друкували в університетській газеті) і за це ставили вищі оцінки. Коли довелося служити в армії, то віршів не писав, але у пам’яті згадував чужі рядки й тепліше ставало на душі. Працюючи в банку, постійно писав поезію, на тебе начальство кричало:

«Це тобі не вірші писати!». Вони думали, що поезія – це забавка, а це була напружена, емоційна робота.

Ще з дитинства любив пасти худобу, поратися на городі: сапати, підгортати, прополювати, помагав мамі в колгоспі просапувати кукурудзи, буряки, збирати льон. Переконаний, що робота на землі додає сил, знімає образи, просвітлює думки і душу. Завжди старався спілкуватися зі своїми мовчазними друзями – стеблами трави, квітами і деревами. Жаль, що тепер все менше і менше людей люблять читати поезію. А світ – ПОЕЗІЯ.

***

…Українську Незалежність підтвердив грудневий референдум 1991року. Скільки людей мріяло про такий час! Скільки борців полягло за волю народу! Серед тих, хто в думці і слові йшов до цієї мети, був Михайло Хромей – поет і педагог, художник і філософ, уродженець села Пужники Тлумацького району на Івано-Франківщині. Він мав фундаментальну філологічну освіту, бо вчився чотири роки в Коломийській гімназії, п'ять – у Чернівецькому університеті (диплом з відзнакою) і закінчив чотири курси Київського інституту іноземних мов. Досконало знав польську, чеську, німецьку мови та есперанто. Здавалося б, що з такою освітою хіба що в Міністерстві освіти працювати, та доля поета і вчителя Михайла Хромея була щербата і встелена колючими тернами.

Ішли шістдесяті роки. Уже він написав пісню, яку полюбили слухачі, – «Понад Прутом моя Коломия». Пісня докотилася аж до Америки, та мало хто чув у рідних краях про її автора, бо став неблагонадійним для того часу. В літературних оглядах місцевої газети докоряють молодому поетові за надмірну любов до слова «Україна», до синьо-жовтих кольорів.

Хрущовська відлига була недовгою. Михайло Хромей не йшов на жодні компроміси зі своїми опонентами. Він мав своє слово, свою позицію, його, як талановитого автора, друкували в станіславських, львівських часописах, газетах «Культура й життя», «Лі-

тературна Україна». Ним була підготовлена до друку перша поетична збірка «Спалахи весни» («Хлорофілове розкрилля»), у світ вона не вийшла, бо автор уже був під прицільним зором наглядачів порядку.

У серпні 1965 року відкривали пам'ятник Тарасові Шевченку в селі Шешори Косівського району. Зібралось багато горян, з'їхалися відомі діячі культури й мистецтва. Очевидці стверджують, що без включення у список виступаючих, без оголошення про виступ на сцену піднявся Михайло Хромей і прочитав свій поетичний твір «В ніч темну». Звісна річ, що навіть назва говорила про дух твору. За такий вчинок можна було позбутися всього, чого тільки можна, а найгірше – опинитися за бортом життя, стати вигнанцем на рідній землі. Цей мужній вчинок, на який штовхнула свідомість поета, був виявом протесту замкнутій системі.

Почалися виклики в органи КДБ. Студент Львівської консерваторії Любомир Грабець, який виступав із міжвузівським хором «Гомін», був виключений з комсомолу та консерваторії. Чимало клопотів мав і голова місцевої ради Володимир Михайлюк. Юрмляться напасті, як чорні хмари, і біля Михайла Хромея. Обшук квартири, двонедільний арешт. Допити в обласному управлінні КДБ. Викликають туди й дружину поета Раїсу Олексіївну. Психологічні тиски. Погрози. Зацьковування. Органи шукали зв'язок поета з іншими політичними діячами, яких уже переслідувала влада, та цього довести не вдалося, і його, мов з хреста знятого, випустили на волю вже з підірваним здоров'ям – цукровий діабет почав свою роботу. Тут було вже не до творчого горіння, поет став птахом з підтятими крилами, але з непокірною душею.

Серед старих газет, серед рукописної поезії дружина поета розшукала текст вірша «В ніч темну», де ожили такі болючі рядки:

Вмирали безсмертні нескореними,
Проекти складаючи, формули, таблиці…
Не могли їх здолати ниці,

У пустелях-пісках, за завіями білими…
Мріяли, творили, вірили!

Тодішня влада у 1968 році вигнала з роботи Михайла Хромея, дипломованого спеціаліста, який не один рік працював у школах, був навіть директором Торговицької школи (1952-1953 рр.), заврайметодкабінету Отинянського райвно (1953-1954 рр.). Його обминають колишні приятелі та знайомі. Михайло Іванович веде розмову з деревами, травами, птахами, які не відвернулися від свого співця і покровителя. Починається пошук заробітку, бо підростають діти (два хлопці), які жити на поетичному слові не зможуть. Крим – Володимирівська область – Коломия – Львів – Коломия – ось зупинки у трудовій книжці. Посади: художник, учитель малювання та інші. Треба було дотягти до пенсії, а це було непросто. Доводилося виконувати замовлення, які в душі викликали відразу.

Серед друзів, які вірили словам опального поета, які ділили з ним хвилини радості й негоди, були лікар, колишній політв'язень Іван Романюк (м. Коломия), поет Микола Петренко (м. Львів), поет і журналіст Ярослав Свищук (Коломийщина), поети Тарас Мельничук (Косівщина), Ярослав Дорошенко (м. Івано-Франківськ), Петро Шкраб'юк (Тлумаччина), Дмитро Арсенич (Косівщина), знайомі Богдан Германюк, Володирим Дейчаківський та інші. Тарас Мельничук не один раз знаходив притулок у скромній квартирі Михайла Івановича після своїх поневірянь у місцях позбавлення волі. Коли почалася горбачовська перебудова, оживилася преса, люди почали вільніше висловлювати свої думки, з року в рік зростала національна свідомість. Яка була піднесеність, яка хвиля духовного відродження! Таке буває раз на кілька століть. Пригадуєш, як 1990 року на Вічевому майдані в Коломиї виступали українські молодіжні ансамблі з Канади, і коли вони заспівали пісню «Понад Прутом моя Коломия», тобі на очі навернулися сльози. Серед здвигу людей ти почав очима шукати автора пісні. Й ось – аж на краю майдану – виднілася пригнута від ударів долі

постать автора пісні Михайла Хромея. Здавалося, що на його обличчі нарешті зупинилося сонячне проміння. Так, це була найвища нагорода після довгих-довгих років замовчування. Пісня із-за океану повернулася додому й обвіяла автора хвилею радості:

Понад Прутом моя Коломия,
Лине пісня її голосна,
Плеще повені срібная хвиля,
Понад Прутом весна в нас, весна.

Недовго судилося жити поетові в роки незалежності, 11 червня 1994 року на 67-ому році життя він помер. Поховали його в рідному селі Пужниках Тлумацького району (Івано-Франківщина). Залишилися в рукописах вірші, повість про видатного художника Модеста Сосенка.

Не можу повірити, не можу зрозуміти серцем, що вже не зустріну цю інтелігентну, патріотичну людину на вулицях Коломиї, не поговорю з ним. Усе уявляється мені: ось-ось вигулькне серед міського люду невисокого зросту постать Михайла Івановича у Линейный вход світло-коричневому плащі з темно-синім беретом на голові, з доброзичливо хриплим голосом. Ми наговоримося про все на світі, особливо про літературу. У згадках зринають поетичні рядки поети:

Навкруг все горіло, палало,
Та земля… Нездолання земля!
Моя любая ненечко… Мамо!
Ти, землице, згоріть не могла.

Не згоріла б пам’ять про поета. Бо змінилися часи, змінилися люди. Тепер мало хто читає поетичну книжку, філософію. Роки незалежності принесли подих свободи, та одночасно багато-багато людей залишилось без роботи, без грошового забезпечення.

Люди шукали вихід – як вижити, як утримувати сім'ю, тому попит на художню літературу різко впав. Крім цього, порушилася система книго розповсюдження: читач не знав, які книги заплановані до друку, які вийшли, де їх можна придбати. Та час не стоїть на місці. Віримо, що книга стане необхідною для народу, а така людина, як Михайло Хромей, буде належно пошанована серед своїх краян.

***

У серпні 1994 року Івано-Франківська група по боротьбі з організованою злочинністю приїхала в Коломию арештувати тебе (в той час дозволялося без суду арештовувати підозрілих осіб). Яка причина – порушення черговості платежів у банку. Керуючий обласною конторою терміново викликала усіх керуючих районних відділень на нараду. Коли до відділення прибули правоохоронці, ти уже виходив надвір, щоб поїхати в область. До тебе підійшли три працівники і показали свої посвідчення.

– Які питання? – питаєш.

– Треба їхати з нами.

– Їду на нараду в область.

Вони передзвони в своє управління, довго про щось говорили і потім говорять: «Їдь, ми прийдемо пізніше».

У відділенні перед ними контрольно-ревізійне управління проводило перевірку і, напевно, передали матеріали перевірки в правоохоронні органи.

На нараді з'ясувалось, що черговість платежів порушують майже всі відділення, бо оплатити першочергові платежі за енергоносії майже ніхто не може, а крім цього підприємствам не дали можливості без черги проводити навіть платежі на невідкладні потреби. Що це було? Очевидно, це була спланована акція, щоб підприємства швидше банкрутували і в них з'являлись нові власники. Про ситуацію з оплатою платежів ти і керуючий відділення Агропромбанку доповідали керівництву міської Ради. Рішенням

міської Ради було дозволено невеличку частинку із поступлень на рахунки підприємств направляти на невідкладні потреби: на бензин, на похорони, на інші термінові витрати .Та це рішення обласною Радою було відмінено. Ти опинився, як рак, на мілині.

Керуючий обласною конторою, знаючи, що в Коломию поїхала група затримати працівників відділення, запросила до себе начальника управління по боротьбі з організованою злочинністю. Вона пояснила йому, яка ситуація з оплатою платежів. Він зрозумів, що тут непроста річ, питає: «Хто буде платити штрафи за порушення черговості?». «Ми докажемо через суди, що нараховані штрафи неправочинні», – відповідає твій шеф. Правоохоронці відступили, але війна з контроль-ревізійним управлінням велася ще два роки. Справу розглядав Вищий Арбітражний Суд, який відмінив постанову ревізійного управління і ти втихомирив свої нерви.

Питання залишалося – що це було? Очевидно, хтось рвався на посаду в банк, можливо, інші мотиви. Основне, ти зрозумів, що тебе врятувала твоя начальниця Барна І.С. Ти й понині вдячний їй за справедливе заступництво.

Час летів, а криза платежів залишалася. Продукцію міняли на продукцію. «Коломиясільмаш» добився, щоб йому видали на санацію великий кредит, банк був проти, але начальство міста й області натиснули на видачу. Що змінилося? – завод закупив матеріали, комплектуючі частини, виготовив більше 100 штук навантажувачів, а реалізувати немає кому. Тебе тягають по різних інстанціях, правоохоронні органи ходять по п'ятах, допитують по три години: «Скільки заплатили за кредит, чому не погашається кредит?», а рішення по видачі кредиту приймав не ти, а республіканська контора банку. Ніхто про це не хоче чути. Керівництво заводу жило своїми проблемами, а нам залишалось чекати кращого, бо гірше само прийшло: відділення залізло у борги, доводилось збирати сякі-такі доходи, щоб виплачувати працівникам зарплату та триматися за соломинку на плаву. Нові кредити видавали дуже обережно, як кажуть – старого горобця на полові не спіймаєш. Не один раз чув від

знайомих: «Стань спонсором, допоможи у проблемі…». Вони думали, що ми все можемо, а ми самі нишпорили, хто би нам допоміг.

У кінці серпня 1996 року нам завезли в банк нові гроші – гривні, деколи добирався додому опівночі, йшла підготовка до обміну. Другого вересня пішла у люди українська гривня! Історичний момент. Як важко вона пробивала собі дорогу. Дивишся на людей, які стоять в черзі, котра простягнулася від вхідних дверей і аж на третій поверх, люди зденервовані, посічені різними змінами й бідами. Боже, дай їм хоч краплиночку радості, дай їм крила!

***

Виступив на зустрічі з випускниками школи. Сказав приблизно щось таке: «Дорогі вчителі та однокласники! Прошуміли весни та осені, тридцять разів після нас шкільне подвір'я слухало останні дзвоники для випускників школи. Давним-давно загубилися наші сліди коло школи, але ніколи, ніколи не загубиться наша пам'ять про радісні й сумні хвилини нашого дитинства, нашої юності, нашої непогамовності, нашої віри й наївності. Ми завжди учні, ми знову і знову повертаємося сюди, щоб переконатися – світ має свій зміст лишень тоді, коли дивитися на нього дитячими очима. Дорогі вчителі! Ви виділи різних учнів. Ми були учні післявоєнних років, у нас не було модного одягу, ми ходили босі, в гумових чоботях, в куфайках, але ми були спраглі до Доброти, до Людяності, до Науки. Спасибі вам за витримку і віру.

Ми пішли різними шляхами. Нам здавалося, що життя зустріне нас тільки святковими барвами. Через роки переконалися – на життєвому шляху є різне, основне, залишатися людьми. Де би ми не були – нас завжди тягнуло додому. Тому хочеться сказати словами пісні:

Коло млину калина,
Коло ставу верба…
Хай завжди мене верба
Та й додому поверта…»

***

На саме Різдво, 7 січня 1999 року, померла мама. Під час похорону здавалося, що це вистава, вона закінчиться і мама підніметься й буде, як було: мама дальше буде сапати на городі, буде доїти корови, садити квіти, але реальність не перетворилася в казку. Життя продовжувалося.

Щоб вийти зі складного становища з кредитами заводу «Коломиясільмаш» ми змушені були продавати заставне майно: адміністративний будинок, поліклініку, магазин, побутовий корпус. Усе це тягнулося шість років. У двох корпусах розмістилися коледжі, у будинку поліклініки – податкова адміністрація. Це дало змогу погасити суму кредиту і частину процентної заборгованості.

15 травня цього ж року почали будівництво нової хати. Тато після війни збудував нам невеличку хату і під кутом стодолу й стайню. Настав час побудувати і мені нову хату. Викопали вручну рови під фундамент, завезли 20 тис. штук цегли. Коли завозили цеглу – машини боксували, йшов дощ, але ми витримали. Почали мурувати хату. Три муляри і п'ять підсобників. Привезли бетонозмішувач, під'єднали, ввімкнули помпу «Малятко» і закрутилась робота. Дуже переживав, як буде йти робота, але усе нормалізувалось, шкода лише, що болів шлунок, можливо, це від переживань. Дружина Оксана крутися, мов бджілка, треба тричі майстрам дати їсти, горілку давали обмежено, але без неї не обходилось.

У листопаді почала зникати подача електроенергії, світло пропадало з 19 до 21 години. Нас оточили кризи: економічна, духовна, ресурсна. Та мусимо вижити, пережити.

***

Весна 2000 року принесла новий сюрприз – ти зламав ногу. Як це сталося? У неділю, 9 квітня, після обіду ліг спати, у хаті було натоплено дровами із старої сливи, можливо, був угар, хтось постукав у двері, ти зопалу піднявся, пішов відкрити двері. Пере-

говорив із гостем, відчув у голові запаморочення, зайшов до стодоли і там упав на ящики, піднявся, пішов до хати, де тебе знову скрутило, ти знову падаєш і відчуваєш, що «нога плаває» – відкритий перелом.

Попросили сусіда, в якого була машина, щоб відвіз тебе в Косів до лікаря-самоука. Він оглянув ногу, каже: «Хлопці, це відкритий перелом, конче треба їхати в лікарню». А в той час часто відключали електропостачання, поспішаємо, щоб заїхати ще за дня. Лікар Іващенко взявся складати ногу, коли склав, тоді сказав, що незабаром треба буде встановлювати кільця Єлізарова. Запевнив, що так кістка швидше зростеться. Ми погодилися. Через три дні робили повторну операцію, під кільця свердлили діри, у місця свердління давали локальний наркоз.

Пролежав у лікарні три тижні, приміщення холодне, на стінах пліснява, майже кожну ніч привозять нового клієнта. Люди стогнуть, кашляють та ти знав ,що Всевишній дає терпіння такі, які ми можемо перенести . Потім лежав вдома, їздив на перев'язки, на місці рани погано заживала шкіра, довелося робити пересадку шкіри. Вдома настала пора сапати, косити траву, а ти лежиш і нічого не робиш. Дармоїд та й годі!

Коли лежав у лікарні, слухав різні пригоди-розповіді людей, які потрапляли до палати.

Розказує Дмитро Гуцуляк: «Пішов я нарізати лозини на кошики, які продавав на базарі. Іду зарінком понад рікою, це було на початку березня. Почав нарізати, оглянувся і в очах потемніло – прямо на мене летить розлючений дикий кабан – ще не встиг оком моргнути, як кабан вдарив мене і зі скаженим риком полетів далі. Приголомшений лежу, піднятися не можу. Через деякий час надбігають якісь чоловіки з рушницями, пізніше виявилося, що це були міліціонери, які розважалися полюванням на кабанів, зайців. Вони у діброві підстрелили кабана і гналися за ним більше трьох кілометрів. Добігли до мене: «Ти чого лежиш? – питають, пробують мене підняти, – давай, давай піднімайся». Нічого не виходить,

заносять мене у машину і везуть у лікарню. Повідомили жінці, яка прибігла на другий день біла, як стіна: «Що з тобою? Боже, що я маю робити?». Виявилося, що були переломи, а також пошкоджений спинний мозок. Лікування, гроші, а руки, ноги не слухаються. Через довгий час почав підніматися, але треба триматися за стіни, за столи, крісла. Отак живу, час від часу живу в лікарні».

Розповідає Ярослав Грицан: «Їду ровером з роботи. Руки ниють – цілий день на будові. Надворі уже темно. Доїжджаю до моста через Прут. На повороті мене збиває машина, падаю з ровера. Чую, що пошкоджена нога. З крутої машини вибігають два чоловіки. Піднімають мене, заносять у машину, довозять до лікарні, заносять у коридор і зникають. Хто вони, де вони ? – ніхто не знає. Рентген показав, що нога зламана. Де брати гроші на ліки, на операцію?».

Пройшло три місяці, ти поїхав у лікарню зняти з ноги кільця. На серці тривога – як будуть знімати, чи сильно болить? Слава Богу, все обійшлось мирно і тихо. Тобі здавалося, що клопоти залишились позаду, та де там! – вони ще тільки починалися. Лікар наклав на ногу гіпсову шкарпетку, потрібно ще бодай місяць побути у гіпсі. Після кілець нога здається пір'їнкою. Ти ожив, навіть пробуєш пересуватись без милиць. Через три тижні зняв гіпсову накладку. Виявилося, що нога плаває, мов панчоха. Підв'язав ногу бинтом і поїхав у лікарню. Лікар направив на рентген, який показав, що кістка зміщена, потрібно повторно ставити кільця. Ти оторопів – невже все з початку? Поїхав в область на комісію – там підтвердили – потрібна нова операція. В цей час ти згадав про приватного лікаря з Косова. Поїхали до нього, він подивився на рентгенівські знімки і запевнив, що не потрібно робити ніяких операцій – кістка зростеться. Наголосив, що треба робити: кожний день двічі промивати ногу у відварі вівса і гілок ялівцю, обов'язково робити масаж, добре також промивати у теплому дзері (сироватці).

На шостий місяць лікарняного почав на милицях долати невеличкі відстані, спочатку 100-200 метрів, потім півкілометра, кілометр.

Осінь видалася погожою, сонячно, як серед літа. На городі уже зжаті кукурудзи, видрана бурка, зірвані яблука. Як нога? Можу стояти, але йти без палиць не можу. Вичікую, що станеться чудо і я піду. Здається, що йду до цієї миті кілька століть. Так хочеться ступати своїми ногами.

Поїхав на обстеження в поліклініку. Ура! Рентген показав, що нога почала зростатись, але до повного зцілення ще далеко. Ось так, а казали лікарі, що кістка без операції не зростеться, бо велика щілина. Треба вірити своїй інтуїції та звертатися за поміччю до небесної сили.

На Покрову помер твій однокласник Василь Мельник. Боже, лише 52 роки. Мав вищу медичну освіту, працював завідуючим аптеки в Коломиї. Здавалося, усе має: жінка, син, матеріально забезпечений, а тут така оказія. Серце не витримало, має свої межі.

Почався листопад, коло хати колеш дрова, у роботі забувся і ступив декілька кроків своїми ногами. З цього часу почав вчитися ходити заново. Через кілька днів вийшов на роботу, правда, підстраховуєш ногу дерев'яним костуром. Тебе оточили незгоди, сварки, судові процеси, бо йде скорочення штату працівників. Оновлюємо комп'ютерні програми, закуповуємо сучасні комп'ютери, колись на столі працівників лежали рахівниці, стояли арифмометри, розрахунки велись через телетайпи, а тепер усе комп'ютеризовано, діє електронна пошта.

Закінчується друге тисячоліття. Диво з див – через декілька годин будемо вже у третьому тисячолітті.

Різдвяні свята без снігу. Тепло, сонячно, неначе у квітні. Колядників багато, навіть Любчик, син, якому неповних чотири роки, ходив колядувати, заколядував дванадцять гривень. На другий день ходили з ним у вільховий перелісок, він хотів видіти, де живе

лисичка, як вона переходить потік, щоб добратися до своєї хати-печери.

На роботі сидить ревізія, відділення через збиткову діяльність закривають. Щоб зберегти працівників, ти попросив адміністрацію банку «Національний кредит» прийняти під своє крило. Оформляємо документи на перехід у новий банк: рішення зборів акціонерів, дозвіл міліції на видачу нової печатки, дозвіл управління Національного банку, треба по два-три рази ходити за кожним документом. Працює комісія з передачі документів, усі щось вимагають, аж у голові гуде. Працівники відділення ворохобяться, хочуть підвищення платні.

Акурат на Благовіщення відсвяткували день народження сина Любчика, йому уже чотири роки. Він тішився – діти, гамір, торт. Після перелому ноги почав іншими очима дивитися на світ. Дякую Вседержителю, що спізнав терпіння і вистояв. Прийшов до висновку: ніколи не потрібно робити передчасних висновків про людину, ніколи не сторонитися ні жебрака, ні хворого, поважати і малого, і старого. Щоб зробити якусь важливу дію-рішення, треба переконатися, побачити на свої очі, розпитати у людей про обставини, які змушують до дії, а потім щось робити.

Незвично було почути, що тобі за книжну «Причастя стеблини» присуджена літературна премія «Благовіст». Яке відчуття? Сонячно на душі, звісно, що уже не так, якби у двадцять, але це приємно. Якось незвично. Краще залишатись непоміченим.

Недалеко від твоєї хати жив дивний чоловік – Петро Василишин, низький на зріст, чорне волосся, наче у цигана, задумливі очі. Було йому за п'ятдесят. Хата велика, дерев'яна, накрита черепицею, ніколи не отоплювалася – ні взимку, ні весною, ні восени. Воістину, жив одним подихом з природою. Харчувався натуральними продуктами: зернами жита, горіха, молоком, яйцями, фруктами, овочами. Мав золоті руки: витворяв з металу чуда – дивовижні ножі, замки, ковані речі. Тебе малим тато посилав до нього, щоб віднести щось позичене – то інструменти, то журнали, які

Петро акуратно складав на поличку. То були журнали, які видавалися в Коломиї, Львові ще за Польщі. Радянські журнали Петро не виписував.

Його мама, донька колишнього найбагатшого ґазди у селі Тафійчука, жила неподалік. Мала великий город, кілька корів, великий сад. В господарстві були коні. Колгосп усе розграбував, коні забрав, город обрізав, залишив лише 50 арів. Жінка доживала своє життя у бідності, але ще сама господарювала на городі, в стайні. Його тато, Іван Василишин, уже не був завзятим газдою, щоправда, мав вгодовані коні, коні-вогні, тому його сусіди час від часу просили щось привезти. Твій дідо, коли будувався, запросив його привезти з Космача дерево на хату. Вранці з іншими фірманами прийшли до Івана, дивляться, а він ще спить. Збудили його: «Іване, Іване, вставайте, бо вдень може піти дощ і ми не встигнемо привезти дерево». Іван: «Е-е. Хлопці, ще є чьєс, ще встигнемо», натягнув штани до колін і сів перекурювати. Коли добиралися додому, дійсно пішла злива. Сусіди до Івана: «Видите, якби ви швидше збиралися, то ми би встигли до дощу». Та Івана дощ не злякав, він ніколи не поспішав.

Петро жив своїми умілими руками: ремонтував ровери, мотоцикли, замки, робив різне господарське знаряддя. Крадькома говорили, що він умів робити навіть саморобні пістолети, які забирали в нього після війни повстанці. Колгоспником не був, але привозили до нього на ремонт машини, комбайни. Від роботи не відмовлявся, робив не задля слави, а задля справи – щоб робилася робота.

Одного разу твій тато запропонував йому зробити саморобну буржуйку з трубною витяжкою надвір. Петро зробив у своїй хаті металічну пічку. Це був уже прогрес, він зміг уже не мерзнути взимку, тим більше, у нього була хвора нога, яка від холоду часто гноїлася. Опалював пічку вугіллям, дровами, тирсою. Щоправда, хата була продимлена, димом дихали інструменти, заготовки, стіни.

Чим запам'ятався цей чоловік – тим, що він за різних обставин залишався самим собою: не піддавався ні осудам, ні впливам, ні мо-

дам, ні традиціям. Петро дивився на колгоспне господарство і казав: «Одні – ледве живуть, другі – гребуть, треті – прославляють».

У житті, як у природі – то тисне мороз, то повіє теплий вітер і починається весна: цвітуть сади, вибухає зелена-зелена трава.

У січні 2003 року до тебе на роботу завітав працівник міліції по боротьбі з економічними злочинами і вручив протокол про те, що ми незаконно видали гроші на видачу заробітної плати заводу «Коломиясільмаш» у сумі вісім тисяч гривень. Ти не зрозумів, у чому річ, яке порушення? Завод в цей час перебував на стадії банкрутства і гроші, які поступають на рахунок, у першу чергу направляються на видачу заробітної плати. Ти відмовляєшся підписувати протокол, він нервується, каже, що забере тебе і головного бухгалтера в міліцію. Ти підписуєш протокол з поясненням законності видачі грошей.

Через декілька днів по цій справі тебе допитав слідчий прокуратури і вручив постанову про обвинувачення та про відкриття кримінальної справи проти тебе. Що за дикість, який цинізм? – думаєш ти, але що можеш робити у цей складний час. Їдеш в обласну прокуратуру, переговорив із заступником прокурора, він порадив знайти адвоката і не панікувати. Знайшовся адвокат, який не працював на три сторони – на себе, на прокуратуру і на суддів. Пішли з ним у прокуратуру і адвокат нагадав слідчому, чи знає він, що по сфабрикованій справі можуть відкрити проти нього кримінальну справу? Слідчий промовчав. Справу передали до суду. Три рази ми приходили на засідання суду, але суд через різні причини переносив терміни.

Через деякий час у банк прийшов директор заводу «Коломиясільмаш», щоб ми видали йому знову кошти на заробітну плату. Ми пояснили йому про ситуацію, яка склалася з попередньою видачею, пояснили, що прокуратура вимагає направляти гроші на виконання наказів виконавчої служби. Директор розбушувався, кричить, розкидає матами, не можемо його заспокоїти. Пропонуєш йому піти в прокуратуру, щоб вона винесла по даному питанню свій припис. Він погодився. Не гаючи часу, береш юриста філії

банку і йдеш у прокуратуру. Помічник прокурора видав припис, яким дозволив видати гроші на заробітну плату. І тут стало зрозуміло – на чому в'їхали, на тому й виїхали. Виходить, що нам заборонено, а прокуратурі дозволено.

З адвокатом зібрали відповідні документи: постанови про банкрутство, копії законодавчих актів, що роз'яснюють черговість платежів, а також долучили припис прокуратури з цього питання і виступили з ними в суді. Суддя заметушився, що робити, вислухав свідків і об'явив перерву. Справу було закрито, але скільки нервів вона вимотала в тебе.

Неділя. Літо. Липень. Заліз у трави – яка легкість на душі. Сидів би так вічність. Квітнуть пізні квіти. Сюркочуть цвіркуни, а там фуркнула якась дивна птаха – хто це? – може, це чапля? Вільхи дихають вологістю, у кущах глоду причаїлися мурашники.

Пробуєш охарактеризувати членів літоб'єднання (м. Коломия) у 70-80 роках кількома словами:

– Михайло Хромей – у слові Еней;
– Володимир Данкевич – не Іван Білинкевич;
– Богдан Кравчук, Богдан Томенчук – у класики течуть;
– Ярослав Ясінський – слово – насіння;
– Заянчківська Катерина – тиха стебелина;
– Неоніла Стефурак – не пора, не пора…
– Ольга Буртняк (голова у 70 роках) – друзі, на коня!
– Слоньовська Оля – вітру проти волі;
– Рябий Василь (голова у 80 роках) – з таїни замріяних росин;
– Дмитро Ужитчак – кошу з плеча;
– Ярослав Руданець – любові вінець;
– Іван Стефурак – рак-неборак;
– Алла Кох – ох!

Не всіх згадав літстудійців, їх було далеко більше, та не з усіма доводилось спілкуватися.

Перелистуєш сторінки пожовтілих записів, начерки мініатюр, новелетки. Відтворюєш їх у цих розповідях.

***

Сусіди перешіптувалися: стара Юстина продала корову.

Підстаркувата червоно-біла корова так голосно зарикала на машині, коли її везли до сусіднього колгоспу, що здригнулася кожна гілочка, кожна стеблинка на Юстининім подвір'ї. Стара Юстина полегшено зітхнула – гора клопотів розвіялася, мов туман.

Коли машина від'їхала, баба – на город. Юстина відвезла гній у тачці на город, відтак легкою ходою пішла до хати. Не встигла ступити й на поріг, як їй здалося, що корова замукала під вікном. Жінка вичовгала на подвір'я і відчула: пізній осінній вітер самотньо поскрипував хвірткою…

…Зима тягнулася довго. До Юстини приходили купці, щоб купити у жінки сіно, але вона нікому не продала, всі думали, що Юстина хоче купувати якусь нову маржину. Та стара не поспішала. Коли зазеленіла земличка, коли колгоспну худобу пастухи погнали долинами на пашу, Юстинина корова, наче злодій, відкралася від пастухів, підійшла до кладки, під якою шуміла-жебоніла річка, перечекала, заки через неї перейдуть люди – шмигнула через широку кладку, помчалася поміж городами до своєї рідної домівки.

Баба Юстина остовпіла, як уздріла корову в стайні.

– Ласко, Ласко, що мені робити? – приповідала Юстина, тримаючи корову за шию, – я тебе продала! Ти чуєш? Я тебе продала, гроші віддала доньці… На, їж отави. На, їж бурячок…

Червоно-біла корова слухала стару жінку і плакала. Сльози, як біб, котилися з великих-великих очей і падали на порохняву підлогу.

***

Критий базар вирував, як мурашник. Люди великого міста клубочилися роями у цьому казані, базарний гармидер наростав коло полудня і стихав, як уже сутеніло.

– Діду, як торг? – вигукнув здоровенний парубок із-за бетонного прилавка. – Щось іде?

– Е, не питай, – бурмотів дідо, – де вже мені до торгу? Нащо мені їхати в далекий світ, хіба мало світу, що у вікні?

Дідо неквапними рухами перебирав мотузки і зв'язував клунки, ніби збирався в дорогу. Парубок підійшов ближче, щоб розізнати причину бурмотіння сусіда-односельця.

– Ви куди збираєтеся? – здивовано запитував парубок. – У вас ще кілька ящиків з яблуками, – кутики вуст його сміялися.

Дідо ніби не чув, далі перебирав мотузки. На лотку лежали незугарні крапчасті яблука, внизу до його ніг тулилося ще кілька ящиків, із яких визирали такі ж, із рябими крапками. Неговіркий продавець нікого не зупиняв, нікого не припрошував. Люди проходили повз нього, ніхто не цікавився ціною, ніхто не знав, що незугарні яблука – смачні та соковиті.

Дідо похукав у долоні, погладив яблука шорсткою рукою, мов онуків, і хрипким голосом заговорив:

– Трохи-м вас продав, а трохи лишилося, може, комусь і ви пригодитеся…

Зібрав свої нехитрі клунки і, не озираючись, попрямував до вихідної брами.…Із лотка журно дивилися за дідом крапчасті яблука.

***

На автостанції невеличкого прикарпатського міста було сонячно і гамірно. Погожий серпневий день хилився на захід. Люди після роботи в місті поспішали добиратися автобусами в село. Вони вистоювали в чергах до квиткових кас, нетерпляче стояли за продуктами біля магазинів. Поспішали. Вдома на них ще чекала трудна сільська робота. Сонячне світло виразно освітлювало лиця та постави. Із кооперативного кіоску, що недавно відкрився, лунала музика. Цей кіоск продавав магнітофонні стрічки із записами відомих мелодій і пісень. Автобуси кружляли по дорожній смузі, що мала форму кола. Біля кооперативного кіоску, який своєю фор-

мою нагадував маленьку дерев'яну церкву, стояли і сиділи на лавках люди. Прокручувалась якась лірична музика, несла вона задуму, навіть тугу. Незнаним світлом торкалася душі. На вільному майданчику чоловік у віці понад тридцять років почав танцювати. Спочатку ніхто не звертав на нього уваги, але через невеликий проміжок часу все більше і більше людей почали з цікавістю оточувати танцюриста. Цей чоловік був середнього зросту, відросле посивіле волосся кучерями спадало на поношений піджак, рукави якого накривали пальці рук, загоріле обличчя висвітлювало байдужість, ба навіть, розчарування. Танцював чоловік досить незвично. Він не повторював знайомі кроки вальсів чи гуцульських танців. Він творив свій танець. Відчувалося, що це був вроджений танцюрист і артист. Його кроки плавно міняли напрям і визначений рух, здавалося, що мелодія біжить за його кроками. Права рука своїми рухами окреслювала музику, чим підсилювала картину. Коли закінчувалася одна мелодія і починалася інша, чоловік вільно переходив на інший ритм і такт. Я спостерігав за танцюристом на відстані кількох кроків. Хтось із гурту кинув: «Ану, якийсь п'яний танцює!». Проте ніщо не виказувало, що це був п'яний чоловік, здавалося, чоловіка підняла на неофіційну сцену Музика. Своїм танцем він робив виклик зачерствілим нашим серцям, нашому відчуженню людини від людини, його танець кликав до спілкування, можливо, він виражав сум за розтраченими марно літами, за невдалим коханням. Світила Музика і Танець.

У кіоску вимкнули магнітофон, люди почали розходитися, та ще довго в душі відлунював танець…

***

Ружа. Стебла і гілки колючі-колючі. Голими руками не візьмеш, але які китиці, яка невимовна чарівність і втаємниченість. Листя тримається ще зеленим навіть у грудні, здається, що цей кущ не беруть ні дощі, ні вітри, ні морози – зеленіє.

Ружа – королева квітів.

***

Василь Настин бідкався кожного ранку, що якийсь кінь вночі підпасає йому конюшину. Сусіди усміхались (якась мара) – поблизу в нікого не було уже коней. До колгоспів люди тримали коней, а тепер – хіба кози. Та Василь наполягав на своєму, що видів – пасе кінь, навіть сліди від копит у конюшині.

«Чий би це був кінь?» – думав Василь. Вирішив припантрувати, сидів півночі один раз, сидів другий раз – немає коня. «Та мусить він з'явитися, – подумав Василь, – піду ще цієї ночі». Узяв із собою кінську капейстру, сидить, дивиться – щось зачорнілося в кінці городу.

Василь потихенько почав пробиратися вниз. Підходить ближче – пасеться бурий кінь. Статний, на високих ногах. Василь почав наближатися до коня, він не звертає на нього уваги. Підійшов до голови, натягнув капейстру, підвів до невеличкого горба, вискочив на коня і поїхав з ним далеко у царину, щоб відігнати коня далі від свого городу і щоб його власник добре натрудився, поки його знайде.

Їдуть, їдуть, ось уже переліски. Василь скочив з коня, зняв капейстру і відпустив коня у трави, а сам побрів додому. Незчувся, як уже спить. Над ранок прокидається, кругом виспівує пташине царство, шумлять трави, піднімає свої очі сонце. Василь видить, що лежить у кінці свого городу, подряпаний, обхлюпаний болотом, а недалеко від нього, по стежині вниз, либонь у мареві, побіг статний бурий кінь.

***

Був у селі Вербіж дуже моцний парубок Ковбаснюк. Його усі боялися, бо коли він приходив на чиєсь весілля чи забаву, то знали, що тут миром не обійдеться, мусив Ковбаснюк когось зачепити, вдарити, набити. Та одного разу, коли він прийшов на весілля і почав розштовхувати танцюристів, якийсь незавидний, щупленький

парубок швиденько витягнув із кишені попелу і жбурнув ним в очі Ковбаснюка. Здоровило закрутився, заметушився і в цей час на нього накинулися з різних сторін молоді хлопці.

Били руками і ногами, після чого Ковбаснюк уже більше не знущався над слабшими за себе.

***

Руда корова Юри Грабинюка перестала давати молоко. Юра бідкався, що має робити? Аж сусід Яким Оленин каже йому: «Знаю, що в Шепоті, на верхах, живе один гуцул – Знахар, що може примовити від зуроків». Домовилися, коли підуть до Знахаря. І ось однієї днини зранку вибралися в дорогу. Дорога далека, заледве до вечора добралися до хати старого гуцула.

– Що скажете? – питає ворожбит.

Юра Грабинюк почав розповідати про свою корову, ворожбит подивився на одного газду, на другого та й каже Якимові:

– Ви, чоловічку, йдіть надвір, посидіть на присьбі, а ми будемо примовльєти.

Пішов Яким надвір, сидить, сидить, а йому щось неспокійно на душі. Здається, що вдома його корова заслабла і корчиться від болю. Яким довго не думає – іде додому. Приходить опівночі, а жінка в плач:

– Яка біда, яка біда! – наша корова фиркає ногами і не дається доїтися.

Яким Оленин глибоко задумався і вздрів перед собою Знахаря, що пильно дивиться йому в очі.

***

Привели силоміць одного газду записуватися в колгосп.

Кажуть йому представники з району:

– Чому не даєте заяву в колгосп?

– Е-е, – стогне Іван, – добра спілка – чоловік та й жінка, а я лайдака, можу розвалювати, а не будувати.

Присутні усміхнулися, представники із району питають місцевих приліпутентів:

– Що він за газда?

– Нічьо так, – відповідають їм.

Ті подумали, що нічого не вартий та й говорять йому:

– Ідіть додому, нам лайдаків не треба.

Так Іван залишився приватником.

***

Ярослав Свищук, ще будучи учнем середньої школи, голосно заявив про себе як поет-лірик. Власне, відразу було видно, що такого голосу давно чекала прикарпатська земля. Він був по духу і по змісту шістдесятником. Закінчив нашу Великоключівську середню школу в 1964 році. Його вірші друкувались у місцевій та республіканській пресі. Невисокий на зріст, завжди жвавий, затятий розповідач, артистично жестикулював, мав звичку закидати голову вгору і щось показувати туди рукою.

Уже в 1968 році двадцятидворічному юнакові ужгородське видавництво «Карпати» підготувало і включило до плану випуску його збірку поезій «Живиця», потім мала назву «Сьомий горизонт», однак настав кінець хрущовської відлиги, видання переносили з року на рік, але так і не видрукували.

Ярослав після арешту свого побратима – поета Тараса Мельничука віддалився від Івано-Франківщини, ще два роки працював в Одесі на телебаченні, а потім виїхав далеко-далеко у Сибір. Він врятувався від тюремних нар, але зупинився, як талановитий поет.

***

Ластівки – птахи лагідні, сором'язливі, приземлені. Дивуюся, як вони люблять будувати свої гнізда у стайнях, де відпочивають корови. Ф-і-ть, ф-і-ть, ф-і-ть – чую вранці їхній спів. Спочатку вони (він і вона) вивчають, чи є вільний доступ до стайні, щоб

можна було у будь-який час залетіти до гнізда, до малечі. Потім в'ють гніздо: глину замішують із сухими стеблами, дзьобиками приклеюють гніздо до платви так, щоб до нього не залізли ні коти, ні тхори. Мають маленькі голівки, а все обдумують до дрібниць. Чому вони так люблять корів? – це загадка природи. Десь у середині липня з'являється малеча. Подивіться – де пасуться корови, там весело літають, кружляють ластівки.

***

Розказували мені односельці, як під час війни на нашому кутку, коло дороги, що пролягла від Коломиї на Косів, була така оказія: солдати радянської армії просувалися за німцями у гори, німці відступали на захід. Біля дороги пасся на прив'язі кінь. І тут звідкись з'явився солдат, що прикульгував на ногу, певно, був поранений. Він підійшов до коня і почав розв'язувати його. В цей час з хати вибігла молода жінка і почала боронити коня, солдат щось кричав, розмахував руками і знову йшов забирати коня. Жінка не відступала і тоді офіцер витягнув з кобури пістолета і вистрілив у жінку.

Вона падала на землю, з її голови злетіла біла хустина…

***

Десь у восьмому класі почав розсилати свої вірші по редакціях газет, до мене час від часу почали приходити листи з редакцій. Якою світлою таїною віяло від сумки поштаря! Які були довгі миті в очікуванні свого листа і відповіді на нього. Поштар був балакучим чоловіком, він крізь конверт видів, що там написано, він знав, які вірші хотіли видіти редакції.

Відкриваєш листа, а там: «Використати не можемо… в художньому рівні слабувато… З привітом – літконсультант…».

Здавалося, що пройшла вічність, заки вздрів свого вірша у газеті.

***

У родині Шпаків готувалися до весілля. Мало бути весілля для наймолодшого з чотирьох хлопців, Юрка. У неділю, за тиждень до весілля, Юра розвозив дружок додому на мотоциклі. І раптом – із-за повороту вилетіла машина на шаленій швидкості. Аварія. Сказали, що ногу Юркові треба відтинати. Його відвезли у Київ. Майбутня дружина відмовилась від свого судженого і вийшла заміж за другого хлопця. Лікарі зробили все, щоб Юра став на свої ноги. Треба було зібрати всі сили, щоб вистояти, вижити і ходити, ходити, йти.

Через вісімнадцять років було весілля і його наречена була десь на сімнадцять років молодшою за нього.

***

Травень 1989 року. Пробудження землі й надій. Чекаємо на зміни. У пресі такі статті, за які в попередні роки вивозили б відразу за уральські гори. Коломия. Школа № 1. Тут колись була гімназія, тут вчився Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина, тут перед війною вчився Роман Іваничук, Дмитро Павличко. Нині тут літературний вечір, присвячений 60-річчю відомого прозаїка Романа Іваничука. Зал переповнений, виступають вчителі, гості.

І ось письменник за трибуною. На вигляд як професор-філософ, або як князь Київської Русі. Середнього зросту, загорілий, з бородою, волосся на голові повністю біле, як молоко. Говорить стримано, але коли говорить про українську культуру, мову, коли говорить про біди нашого народу – очі світяться, немов у Спартака. Зал у захопленні. Після ювіляра виступають його земляки з села Трача, що на Косівщині.

На сцені – сільські вечірниці. Грають коломийку. Шановний ювіляр іде танцювати. І як він танцює – бадьоро, по-гуцульськи, з відчуттям музики і ритму. Зал вигукує: «Браво, браво!». На сцені також танцює прикарпатський поет Ярослав Ярош та редактор чернівецького телебачення Василь Селезінка.

Вечір залишається в пам'яті, як гілка у цвіту.

***

Михайла Стаднюка прозивали Вовком. За натурою Вовк був замкнутим, відлюдкуватим, з натуженим лицем, чорне волосся стирчало з-під капелюха в різні сторони, в зубах диміла люлька. За звичаєм білу зрібну сорочку носив поверх штанів, не визнавав магазинних костюмів, із простого сукна шила йому родичка вітрівку, кабат, райтки. Вовк ходив здебільшого в гумових чоботях, літом у черевиках чи дешевих полотняних мештах. Михайло не користувався технічним прогресом, всюди добирався пішки. Коли йшов, здавалося, що чоловік танцював, такі дивні були його кроки. Раз у тиждень він спацерував до міста, щоб підголитися, купити хліба, дві-три пляшки пива, господарських дрібниць. Коли продавці хлібних магазинів відпускали йому лише дві хлібини (така була тоді норма), Вовк виносив їх із приміщення надвір, зав'язував у хустку, клав у місце, де ніхто не видить, повертався знову до магазину, ставав у чергу, щоб купити хліба на тиждень.

Чув, як одного разу односельці в дорозі зупинили автобуса і гукнули:

– Михайле, сідайте, гроші на той світ не озмете, сідайте!

Михайло крізь зуби загикувато прошварскотів:

– Ц-ц-вам – буху, до-б-ре то-бі ї-дь!

Цвамбухами Вовк називав шибайголових бахурів-підлітків, які дражнили його Вовком. Увесь автобус тоді зареготав, аж мороз по шкірі поліз.

Розказують, що в ті часи, коли в колгоспі було скрутно з годівлею, приїхало районне начальство подивитися, як зимують худобу, як трудяться стаєнні колгоспники. Приїхали в контору – нікого немає. Хтось попередив. Пішли в стайні, приміщення холодні, корови забідовані, доярок нема, лишень ходить у куті якийсь дивний чоловік із туфлею і щось муркоче коло корів. Начальство підійшло до нього:

– Доброго дня вам!

Михайло мовчить.

– Як робота?

Михайло шурхає туфлею коло корів і мовчить.

– Це якийсь глухонімий колгосп, – хтось пожартував.

Коли начальство рушило до виходу, Вовк вибухнув:

– А-я, а-я, німий. Це ви – ні-мі, це ви – глу-хі. Це ви…

Здавалося, що вив.

***

Ми сиділи на автостанції, чекали на автобус. Старенька жінка розповідала про свої домашні клопоти, показувала подарунки, що везе своїм онукам у село. За великим скляним вікном хлюпав дощ.

– Живете з ким, з донькою, сином чи самі?

– Живу…

Я подивився здивовано.

– Видите, у мене склалося, як не гадалося. Жила я мирно зі своїм чоловіком, мали трьох дітей – двох хлопців і одну дівчину. А тут ще у сусідстві помирає молода жінка, що мала малу дитину. Близьких родичів жіночка не мала, а ті, що були – далекі. Ми надумали з чоловіком забрати дівчину до себе. Поховали її маму і дівчина залишилася в нас. Час летів. Поженилися мої сини, вийшла заміж моя донька і моя приймачка Анна. Так склалося, що всі порозходилися на бік. Хотіла залишити хоч одну дівчину коло себе – не вийшло, забрали їх хлопці-одинаки, які вирішили бути коло своїх мамів. Не перечила, аби доля добра. Через якийсь час помер мій чоловік. Коли ще могла, то справлялася з господарством – худоба, город. Ясна річ, помагали мені діти: то один, то другий, і якось жилося. Та сталось так, що не змогла уже бігати, як колись, а діти мали свої клопоти, не мали коли їздити до мене, то вони й кажуть:

– Продавайте, мамо, хату й ходіть жити до нас, до кого хочете.

Думала, що маю робити. Але жив коло мене у сусідстві мудрий газда, пішла до нього на раду-пораду.

Він мені каже: «Хату не продавай, а поїдь до своїх і скажи, що продала хату і хочеш жити в них, але обмовся, що сталася прикра справа – на вокзалі хтось украв гроші з куртки».

Уявіть собі, приїхала до одного сина – невістка пирхнула: «Як буду вас доглядати, за яке майно?». Приїхала до другого – син нахмурився: «Як украли? Не може бути!». Приїхала до дочки – зять дивиться з-під лоба. Пішла до приймачки Анни, вона послухала й говорить: «Нічого, мамо, най пропадуть ті гроші. Добре, що вирішили жити з нами. Та й мої діти будуть раді».

Продала хату і переїхала до них. Ось так і живу – везу подарунки онукам.

***

Цей когут був високий на ногах, буро-цвітний, мав великий гребінь, коли піяв, голову тримав стрімко, сповіщаючи про ранок або про наближення дощів. Як тільки він змужнів і навіть старі кури почали прислухатися до його «ко – ко – ко», газдиня надумала продати його в місті, вона зловила його за довгі крила, зв'язала ноги, підв'язала також крила і вмостила в плетену з лози кобілчину та ще й засунула в бесаги. Когут спробував кілька разів звільнитися від насильства, а потім притих і лишень одним оком дивився у шпарку на світло. Він думав не про себе, він думав – куди пішли кури, чи не переловлять їх половики, чи знайдуть їжу коло стайні. Він думав, що не всі ще сходив трави, ще не встиг вибігти на самий вершечок городу, не вискочив на високі стоси дощок. Перед очима стояв старий дерев'яний паркан по дорозі до сусіднього двору. Що там за парканом? Може, там все подвір'я засипано зерном? Невже так і не дізнаюся? – напружено думав когут.

Бесаги піднялися з підлоги і попливли на плечах у жінки. А когут передумував свої гадки і ніяк не міг збагнути, за що його так покарано? – невже за цікавість до дивовижного світу?

***

Родина Коструб'яків жила бідно, заледве дотягувала до нового хліба. Десь перед Покровою жінка каже чоловікові: «Має-м трохи кукурудзи, понеси в млин, бо вже нема з чого варити кулешу».

Коструб'як, чоловік спокійний, врівноважений, узяв мішок, що мав з тридцять кілограмів, і поніс у млин. Було це під вечір. Поки перейшов півдороги, уже засутеніло. Стежина вела попри старі верби. Чоловік уздрів великий пень, зсунув важко з плеча мішок, сів відпочити, не встиг присісти на пень, як задрімав – удень набігався коло різної роботи, змучився. Сниться йому, що він у млині: гуркіт, люди, запорошені борошном, балакають, сміються. Є і сусіди. Він чекає своєї черги і раптом чує: «Сип своє!» Чоловік бере мішок і сипле. Розплющує очі й видить, що висипав зерно у трухляву стару вербу з глибоким дуплом. Не повіривши своїм очам, ще раз озирнувся, перехрестився, але це було справді так – зерно у вербі.

Коструб'як плюнув тричі, подумав: там, де тонко, там і рветься. З порожнім мішком поплентався додому.

***

На одному підприємстві, що випускало серйозну техніку, в амбарних бухгалтерських книгах стояв на обліку бачок вартістю 20 карбованців. При переписуванні оборотних відомостей молодий бухгалтер Лілія Сон замість слова «бачок» записала «бичок».

Пролетів непомітно рік. Новий головний бухгалтер Семен Харитонович Замула у вільну від суєти хвилину, згадуючи свою вередливу дружину, з невідомим сумом перелистував оборотні відомості, і раптом майнула думка: «Чому так довго бичок залиша-

ється бичком?». Докопуватися до істини не було часу і він швидко вніс корективу, написав – «бик».

– Скажіть, яка може бути вартість молодого бика середньої вгодованості? – захрипло звучав голос Замули у розмові по телефону з заготівельною конторою.

Лиса голова бухгалтера поблискувала таємничим світлом, великий костюм кострубато висів на круглому тілі.

– Десь до 1800 карбованців, – бринів жіночий голос.

– Мало, – подумав Семен Харитонович. – Подзвоню у племстанцію, такий бик повинен коштувати кілька тисяч.

Його прогнози підтвердились.

Ніякі громи не стривожили б Замулу, якби не ревізія. Ревізор була невблаганною:

– Де ваш бик?

– Ніколи його у вічі не бачили, – сердито сопів директор.

– Хто його закупив? – гудів головний інженер.

– Знаю, нам рекомендували закупити корів для підсобного господарства, але ми цієї вказівки міськкому партії не виконали.

– Навіщо бик, коли немає корів? – бурчав головний інженер.

Завскладом Яким Біленький, за яким числився бик, уже готував сухарі, але після трьох безсонних ночей стрімко заскочив у кабінет директора і випалив:

– Нічого не вийде! І на вовка буває пригода. З'їли бика – розплачуйтеся!

За ним так гримнули двері, що, здавалось, упала бомба.

Через деякий час у кабінеті директора запанувала мертва тиша, що свідчила про наближення великої бурі.

***

Жив недалеко від нас у сусідстві Іван Миланчин. Його називали Філософом. Звичайний чоловік, любив повторювати – моя хата небом крита, землею підбита, вітром підперезана. Подейкували, що мав жінку, але жив з нею не довго. Під час війни юнаком

був вивезений на роботи в Німеччину. Там робив у домашньому господарстві. Навчився сяк-так говорити їхньою мовою. Коли повернувся додому, батьків не застав, жив із сестрою, не знали, чому через деякий час прийшов на наш куток і жив приймаком у баби Николихи, яка мала невеличкий город, корову, кури. Баба з дитинства мала одну коротшу ногу, тому йшла, шкутильгаючи. Коли баба була сердита і сварила за що-небудь Філософа, він відсварювався по-німецьки, що він говорив бабі – ніхто не розумів. Влітку пас корову, косив трави, заготовляв дрова на зиму. До речі, запам'яталося, що з царини Іван тягнув на плечах ріща не тільки додому, але помагав в'язками вдовицям, чоловіки, яких не вернулися з війни чи з повстанських боїв.

На пасовищі дівчата жартома просили його навчити танцювати різних танців. Філософ не відмовляв, треба було видіти це видовище, як він витанцьовував з юними дівчатами!

Нам, дітям-пастушкам, розказував розчулені казки, які ніде, в ніяких книжках ми не вичитували. Можливо, казки Іван складав сам або чув від старожилів.

Давні люди на свята сходились один до одного в гості, там лунали жарти, спогади, казки, хтось розповідав про лісних дівиць, хтось про невидимі істоти. Іван переказував нам, як одна жінка відлучила свого чоловіка від горілки. Її чоловік щонеділі ходив не до церкви, а до корчми. Якщо не було грошей, то крамарі наливали горілку «на хрестик», тобто в борг. І не дивно було, що люди залазили в такі борги, за які доводилося розплачуватись землею, чи іншим майном до повного зубожіння. Жінка, що не робила: кричала, плакала, билася – нічого не помагало. Та однієї неділі вирішила провчити п'яниць – зібрала кількох жінок, чоловіки яких ходили в корчму, переодяглися у білі сорочки, на обличчя натягнули білі маски з червоними очима, узяли коси і засіли при дорозі, що вела до корчми. Пізно вночі, коли чоловіки повиходили, вони рушили навпроти них. Лунали п'яні вигуки, хтось наспівував козацьку пісню, як тут один з гурту чоловіків гукнув: «Дивіться, хто іде по наші душі!».

П’яниці драпанули хто куди. На другу неділю у корчмі було наполовину менше відвідувачів.

***

У жовтні 2003 року не стало поета з мого села Дмитра Ужитчака. Шукали його три дні, а виявилося, що він ішов з магазину не основною дорогою, а поточинами і впав в осоку й не піднявся. Біля нього знайшли пакет з продуктами і сигарети.

Ми з Дмитром виросли на одній вулиці. Ця вулиця була без назви, а потім мала назву Горького. Вірші спочатку писав старший на три роки брат Іван, а десь у дев’ятому-десятому класі знайшов своє покликання у слові Дмитро. Розгонисто почав віршувати, похвала додавала впевненості. Закоханість відшукувала нові метафори:

Я знайшов
Найсолодшу
Зірку
Серед зір
Усіх Галактик.

З Коломийської щетино-щіткової фабрики молодим і вродливим вступає на підготовче відділення Львівського університету ім. Івана Франка. Та не судилося бути його випускником, у тілі причаїлася хвороба, що крок за кроком обсотувала клітини юнака. Гіркою і глевкою стала життєва стежина, далеким став завіконний світ. Але:

Наче підсніжник,
Пробивалася усмішка
На лиці.

Поступово вчився ходити заново. Яка була радість – що міг своїми ногами відвідувати своїх сестер Марію, Олену, Параскovію, Анну та братів Івана й Миколу.

Мати Настя виховала і виростила для світу восьмеро дітей. Всі знайшли свої місця, мали свої сім'ї, роботу, а наймолодшому Дмитрові було найважче – ні сім'ї, ні роботи, ні доброго спілкування. Рятувало слово. Помрячений від недуги поступово оживав у поезії, не густо з'являлось щось друковане у пресі, те, що з'являлось – було криком душі. Дуже не любив, коли хтось правив його думку.

Виколисаний природою – пасовищем, потоками, гаями, перелісками, освітлений народними святами йшов до людей з відкритими віршами. Не завжди розуміло його оточення, а те оточення, з яким він дружив, не помагало в духовному зростанні, сіллю сиділо у серці закорковане слово.

В ужгородському альманасі творчості молоді «Молодий день» (1979 р.) була надрукована його добірка віршів, про яку схвально відгукнувся Петро Скунць. Через тринадцять років у Коломиї вийшла Дмитрова поетична книжка «Голод», а у 2000 році книжечка казок «Король Караль». У шухлядах залишилися неопубліковані оповідання, п'єси, вірші.

За вікном шуміла осінь:
Сльозою
Осені
Останнє
Яблуко в саду упало.

Сльозою осені відійшов у спокій поет Дмитро Ужитчак.

***

Часто приходив до нас у гості Василь Іванчишин, він був із сусіднього кутка, що мав назву – Львів. Скільки йому було років? Важко сказати, напевно, десь під сорок, але виглядав він далеко старшим, бо ходив із зарослою щетиною на обличчі.

Підходив до нашої баби і казав:

– Ви чули – у мене весілля. Прошу вас бути за кухарку, ви вмієте файно варити.

Баба:

– Так, так, буду, Васильку.

Баба знала, що ніякого весілля не має, просто Василь постійно так говорив. Після переляку. Що це було? Йому марилося, що він жениться, тому скликав сусідів, знайомих на весілля. Ніхто не перепитував, ніхто не дивувався, бо знали, що для Василя щодня неділя.

У час, коли облавники ходили вишукувати партизанів-повстанців, Василь наткнувся на них на стежині коло букового переліску, він завагався іти їм назустріч і ступив крок назад, гарнізонники подумали, що це повстанець, тому крикнули: «Стій! Стріляти будемо!». Василь поміж свист куль зник у яру, перескочив через потік, закотився у трави і, перечекавши лемент озброєних людей, гавкіт собак, добрався ввечері додому. Ця пригода не минулася для Василя без сліду. Через деякий час порушилася психіка, він був доброю людиною, такою він залишався і після переляку, звичайно, уже не міг виконувати фізичну роботу.

Розказували сусіди, що Василь поїхав з кимось до міста, там заблудився, не знав, як добратися додому, його запитували: «Звідки ви?». Очевидно, що він відповідав – зі Львова. Звісно, медична служба доставила його до лікарні міста Львова. Так загубився його слід, та залишився болючий осколок війни та післявоєнного періоду у серцях односельців.

…Почався 2004 рік. Надворі чотири градуси тепла. Рубаєш ріща, іде підготовка до Різдва. Прийшов у гості Миколка Жупник, пішли з Любомиром кататися на санках з Аршиці. Звідти чути галас ще інших хлопців.

Здається, недавно злітало з гори наше покоління, а це уже пролетіли роки-невидимки і тільки спогад освітлює пам’ять. Час летить стрімко, ще недавно починав працювати в банку, а уже мину-

ло тридцять років. Були світлі хвилини, були й пекельні дні. Усе пролетіло, як в дивовижному сні. Уже хочеться вийти на пенсію і забути про ревізії, наради, сварки у колективі. Та, певно, коли закінчиться трудова біографія, ти знову засумуєш за клопотами, напруженнями, як за таким, без чого нудно жити.

Думаєш про поезію. На твоє переконання художній твір має нести людяність, добро, похвально, якщо поезія просякнута небом, Небесним Духом.

Робиш собі настанову: уважно придивлятися до кожної стеблинки, пташинки, мурашинки, уздріти у дрібному, у маленькому – велике, зупинити словом мить.

Пролетів ще один тиждень. Яким він був? На роботі ажіотаж – реєструємо осередок партії національно-економічного розвитку України. Диво з див – у банку своя партія! Пересварююся з обласним начальством – для чого нам партія? Кажуть: «Не лізь на рожен. Ти – солдат, виконуй накази!».

Їздив у Івано-Франківськ, давав пояснення прокуратурі по справі однієї працівниці, яка була звільнена в зв'язку зі скороченням штату. Жінка написала скаргу, мусив пояснювати причину.

На початку лютого був у Києві на розширеному засіданні банку. Нарада проходила в приміщенні санаторію банку за містом. Навкруги столітні сосни, а ти сидиш і слухаєш докори, що не вмієш працювати, що треба бути наглим – такий час. Коли це все закінчиться? Терпи, козаче, – все перемелеться.

Приємно те, що Любчик пішов уже до школи на підготовчі уроки. Його навчає лагідна молода вчителька, це тішить, тобі так не везло.

Осінь 2004 року гаряча. Вибори Президента. Україна ніяк не може вийти зі стану застою. Живемо надіями, політикою, політикою, політикою. Іде брудна агітація. Інтриги, провокації, дискредитації.

В Івано-Франківську на зустрічі з виборцями упав від яйця В. Янукович. Пробували отруїти В. Ющенка.

31 жовтня – день виборів. Народ пробудився, народ стає народом. Підсумки виборів підбивали десять днів. Результати видавали малими порціями. Дев'ять днів у лідерах був Янукович, десятий – Ющенко з різницею 0,5 процента.

Повторні вибори 21 листопада. Люди схвильовані, йдуть на вибори, як на фронт. Що буде, хто буде, як буде? Після об'явлення попередніх результатів – перевага Януковича – почалась акція протесту проти фальсифікації. 22 листопада на Майдан Незалежності з усіх регіонів добираються протестувальники. Напруга думок, нервів.

Чи застосує силу влада? Чи будуть побоїща? Ні, обійшлося миром. 3 грудня Верховний Суд виніс рішення – провести повторні вибори. По всіх містах України – мітинги, дискусії, протести. Ми голодні на справедливість і на правду. Ці події назвали – Помаранчева Революція. Переголосування, яке відбулося 26 грудня, визначило, що Президентом обраний В. Ющенко. Де би не йшов, з ким би не говорив – усюди на устах вибори і новий голова держави. Очікування змін. Ми не знаємо, що зміни будуть тоді, коли ми самі змінимось. Народ вибрав Президента, тепер потрібно, щоб він вибрав народ! Чи буде так? Покаже час.

У зверненні Ющенка до народу було багато обіцянок – йой! – як це не легко виконати! Час підтвердив – слова і діла не завжди ходять у парі.

Перелистуєш записані в дорозі думки:

***

Вдивляюся у закони природи. Сонце – еліксир духу. На нас ллється золото, просто ми це не цінуємо.

***

Думаю, чому риби у повені пливуть навпроти води і добираються у віддалені місця потоків. Напевно, пливуть до джерела, до початку.

***

Українська пісня. Які в неї глибини, які підсвідомі сили, який код нації, її характер, яке вболівання за скривджених, співчутливість, людяність, який порив до добра, до правди, власне, який гуманізм! На жаль, українська пісня відтіснена за борт екранів телевізорів, вона сиротинно ходить коло плоту своєї хати.

***

Доля нашої держави. Яка вона тепер? Ніяк не можемо вийти на шлях чесності, порядності, справедливості. Хабарі, «волохата рука», корупція заполонили наші органи влади. Така багата земля, такі прекрасні люди ! – а ми на обочині часу, стоїмо перед багатими країнами і просимо: «Дайте, подайте…».

Є об'єктивні причини, але є і наша вина – ніяк не можемо згуртувати націю з різними традиціями і різними правдами на злагоду, на поступ економіки, на ріст духовності.

***

Ввечері йду додому, мимо проходить молодий хлопець у шкіряному плащі. Мені пригадалося, як у наш час були модні балонові плащі – це кінець шістдесятих, початок сімдесятих. Ми всі старалися, особливо молодь, купити собі балоновий плащ. На той час він вартував не дешево – десь за сто карбованців. Одягали їх переважно на свята. На Великдень біля церкви різнокольорове балонове царстві. Яка примхлива мода! – нині в них хіба би вийшов на пасовище і то в дощову погоду.

***

Коли наближаються вибори, надокучує політична реклама. Політики стоять на своїх барикадах і стріляють у супротивників чорними стрілами. А Україна в нас одна. Де наші мудреці, де наші філософи, де релігійні високі мужі, щоб сказали Сонячне слово

нашим вершителям? Навіть протистояння повинно бути мудре і розважливе.

***

Хто ми на цьому світі? – горіхове листя, мурашинки у траві? Хто ми на цьому світі? Безмежжя таке постійне, а ми – як ріка.

***

У нас називають учителями тих, хто закінчив педагогічні училища та інститути. Та чи справедливо це? Як мало Вчителів. Якщо глибоко подивитися – лише ОДИН.

***

Добре було б прожити життя пастухом роси, цвіту, та ще краще копачем криниць.

***

Слухаю, як оголошують на автостанції: «Хто придбав квитки у такий-то населений пункт – здати в касу – автобуса не буде». Без вибачення, без перепрошення сиплять холодну воду на обнадійливі голови.

***

О Господи Праведний! Не приведи усіх до злоби.

***

Є поети, творчість яких – життя думок, а є поети, які в своїх творах несуть музику слів. Хто з них кращий, хто з них вищий? – не зумію розсудити. Просто добре, що вони різні поети.

***

Любов вища від фізіологічного потягу. Секс може нести і ненависть, а любов ненависть нести не може.

***

По цвинтарю зробили стежки і ходять по гробах померлих, заважають їм думати.

***

Можливо, щоб удосконалювати себе, потрібно сприймати кожний день (навіть пекельний) із подякою.

***

Від принижень, від хвороб, від ударів заздрості, злості людину рятує світ природи і праця, що тішить душу.

***

Був період, коли інвалідів війни поділили на міських і сільських. Міські інваліди могли купити у спецмагазинах ширший асортимент товарів, ніж сільські. Дивно – хіба війна була важча для людей міста?

***

Чи можливо керувати фірою, запряженою понад сотнею коней? Не впорається ні хвацький батіг, ні нахрапистий фірман.

***

Хочеться крикнути собі: куди летиш, куди поспішаєш, чому метушишся? Стань серед гамірного міста і надивися на людей. Вони, як різнотрав'я.

***

Горілка – не грілка, вона відьма-молодиця.

***

Ти написала листа, свою Пісню Пісень без розділових знаків, на дроті сиділи ластівки без розділових знаків. А царський вирок суду читали без розділових знаків.

***

До себе самого пробитись не можу, гуляє полова, порожні слова. Я, певно, десь тут, де просто без моди співає природно, співає народно зелена трава. Я, певно, десь тут, де граються діти, де сіла на гілку затишно сова, я справді отут, де просто без звітів співає природно, співає народно зелена трава.

***

Шевченко – геній України, але нам уже потрібно захищати Шевченка від надмірних шевченкопоклонників. Було так, що забороняли, не допускали ставити пам'ятники великому поетові, а тепер потрібно застерігатись від іншої крайності – будувати йому пам'ятники на кожному повороті. Хіба цим примножимо велич синові нашого народу? Найкраща пам'ять – пам'ять серця.

***

Щоб переконати нас, людей, у любові до світу, до ближнього Ісус Христос пішов на хрест. Жах… Віки ошелешені. Битва триває.

***

Ось слива – гарна на вигляд, але всередині – червива.

***

Від замка загубився ключ, замок недіючий. Знаходиш ключ – і все на місці.

***

Стебла кукурудзи упали від вітру. Здається, уже не піднімуться ніколи. Та, на диво, стебла на нових корінцях сантиметр за сантиметром піднімаються з колін.

***

Як клопочеться квочка коло маленьких курчат! – водить їх по подвір'ю, як по власній державі, шукає їм поживу, оберігає від нападників. Лишень курчата зміцніють на ногах – усе – опіка закінчилася, чимчикуйте своїми стежками.

***

Часом, коли усі свої думки висловлюєш вголос, вони обертаються проти тебе.

***

Чи доречно вступати в пересварку з озлобленими людьми? – напевно, краще вийти із цього кола жартом.

***

Як багато розвелося нині сутичів, куди скидають усякий непотріб, особливо, пластмасові пляшки, бачки, поліетиленові пакети. Усе це під час злив летить у ріки, озера, моря. Подумати лишень – чим будуть дихати прийдешні покоління, яку воду питимуть, з якої землі хліб їстимуть?

***

Придивляюся, як птахи будують свої гнізди – враховують, щоб люди не дістали, щоб коти не вгледіли, щоб вітри не здули.

***

Яку освіту дати дітям? Найвища – любов до БОГА.

***

Мовчу, коли не маю про що говорити.

***

Кажуть у народі: «Пошануй річ раз – вона тебе – десять раз».

***

Чужий рот на замок не закриєш, а свій можна.

***

Миша знайде прихисток і під котом.

***

Вода затікає навіть у камінь.

***

Усе рухається.

***

Мені кажуть: «Не бери на себе більше, ніж можеш понести».

***

Риби – люди, що гинуть від надлишку повітря.

***

Легковажність може принести гризоту, від якої не відчухаєшся і за десятки літ, а то й за все життя.

***

Людина, яка глибоко вірить у Бога – добрий супутник в дорозі.

***

Робота приносить здоров'я, коли виконуєш її з любов'ю.

***

Не з кожної руки їжа буде поживною.

***

Томас Стерн Еліот писав, що він намагається писати поезії, які мають бути по суті поезіями без поетичності в них… Він казав, що бажає піти поза і понад поезію, як Бетховен у своїх останніх творах намагався піти понад музику.

***

Можна зробити висновок, що ніколи не треба бігти за славою. Вона не йде наперед людини, вона йде позаду. Якщо ти своїми трудами заслужив на неї, вона сама наздожене тебе – частіше після відходу з життя.

Власне, ця дама дуже примхлива, вона може на хвилину опромінити тебе і коли ти закотиш носа догори, вона з іронією покидає тебе. Прикладів – хоч відбавляй. Якби там не було, але багато-багато людей, які заслуговували на добре слово, залишилися невідомими народу. Здається, що світ – несправедливий. Та проповіді Ісуса Христа говорять, що заслужив – одержиш на небесах.

***

Десь читав, що коли японського воїна взяли в полон і кинули до в'язниці, вночі він ніяк не міг заснути, бо був переполоханий – вранці його катуватимуть. Тоді він згадав слова свого Учителя: «Завтра не реальне. Єдиною реальністю є тепер». Так він заспокоївся і заснув.

***

Тепер, коли справляють весілля у селі, то столи вгинаються від різних напитків та різноманітної їжі. Салати, м'ясні, рибні страви, бульйони, борщі, фрукти, морозиво, печиво – не все й перелічиш. Накладають тарілки у два поверхи і хіба це все можливо з'їсти? Багато йде у яму для сміття, для відходів. А колись готували чотири страви – борщ, студенець, голубці, кашу, а яка радість була!

Почався 2008 рік. Живемо від надії до надії. На наших землях люди жили тисячоліттями. Історики кажуть, що можемо святкувати семитисячоліття нашої державності. Наша Праматір – далека ОРІАНА, супердержава, несла свою первісну цивілізацію в світи, наші предки навчали інші народи орати, сіяти, збирати хліб, кувати рала і плуги, будувати житла і творити письмо. На шляху нашої державності були злети і падіння, перемоги і поразки, розквіт і занепад. І ось з 1991 року Україна після довгих століть поневірянь відновилася як незалежна держава. Кожен день надіємось, що відродиться наша міць і краса. Але, як каже філософ, – нетерпіння пасажирів не прискорить рух поїзда. Напевно, мусить осісти на дно намул і тоді розпрозориться наш дух, наш порив, наше очікування.

Ми з року в рік спостерігаємо, що діється на вершині політичної піраміди і неодноразово розчаровуємось. Де наші мудрі люди? Чому вони не приходять до найвищих урядових структур? Чому користолюбці, словоблуди, ошуканці, славолюбці орудують нашими долями? На своєму шляху бачив багато-багато розумних людей, спеціалістів, народ має, з Божої ласки, вмілих організаторів, та вони чомусь згорають у суєті дріб'язковості. Будемо просити Вищий Розум, щоб достойні стали помітними.

…Уже почалася весна. Вночі вітер, буря. Із хати скинуло металічні каптури. Вчора обрізував сад, набігався, як пес, сюди-туди. На роботі працює ревізія з Києва. Скільки було різних ревізій, перевірок. Скільки було тривог, небезпечних ситуацій. Хто тільки не перевіряв – податкова інспекція, пожежна інспекція, санстанція, управління Національного банку, енергонагляд, екологічна інспекція та інші, інші, інші. Усе пережили, усе відшуміло. Треба збиратися на відпочинок. Правда, який відпочинок на пенсії у селі. Тут не до відпочинку, тут робота лише починається. Дякувати Богові за те, що ще можеш щось робити.

Боже, як стрімко летить час. Ще недавно ти рахував, що до пенсії залишилось три роки, потім два, а тепер уже два з половиною місяця. Тиждень, що пройшов, шокував різким знеціненням грив-

ні. Ціни на продукти зросли на 20-30 процентів, а заробітна плата не зростає. Люди знервовані, як шершні. На стіл кинули заяви два програмісти. Ти ошелешений – де знайти знаючих спеціалістів на таку маленьку заробітну плату?

На політичній арені – протистояння між Ющенком і Юлією Тимошенко. Президенту союзники по коаліції не дали виступити у Верховній Раді з щорічним звітом. Голова уряду Тимошенко це пояснює тим, що її фракції не дають розглянути питання по припиненню інфляції.

Уже закінчив косити траву біля хати, трава втолочена дощами і вітрами. Зелень трудно досушити, а треба ще занести сіно до стодоли. Пригадалося, коли косив траву, припікало сонце. В одному місці, коли заплив косою у гущавину, почув, як щось сичить, дуже сичить. Думаєш, що би це мало бути? Зупинився. Притихло. Обходиш колом – не чути. Лишень пробуєш косити – сичить. Кинув косу, пішов додому, надів гумові чоботи, узяв довгу палицю і почав прощупувати площу. Недалеко від коси натрапляєш на великий клубок сухої трави, підходиш ближче і видиш, що коло клубка сидить їжачиха і оберігає своє сімейство, певно, недавно народжених їжачків від небезпеки. Залишаєш у спокою це місце і переміщаєшся косити там, де їжачиха з тобою не буде сваритись. На другий день прийшов докошувати траву, та їжачихи з малятами уже не було, видно, вона за ніч перебралася на нове місце.

…На роботі сваряться жінки. Як ти не любиш, коли тебе оточують сварки, щоправда, жінок можна зрозуміти – ціни зростають, зарплата не піднімається, точніше повільно, дуже повільно зростає.

Читаю книжку «Тарас Шевченко про мистецтво» (м. Київ, «Мистецтво», 1984 рік). Цікаві думки, гігантський талант – поет, художник, співак. Природа наділила його різними талантами і то вершинними мірами. Попри це доля наслала на нього такі терпіння і муки, що дивуєшся, як він усе це витерпів, не зневірився, не втратив обличчя людини.

З 21 липня чотири дні йшли великі дощі, особливо 24 числа. Потоки вийшли з берегів, неможливо було перегнати корів з пасовища через міст. Вночі розгулявся сильний вітер, а вода шуміла коло хати, неначе повноводна ріка. В рівчаках вода прожорнувала землю так, нібито хтось прокопав трактором. На рівнинах вода заповзала в хати. Ріка Прут несла на своїх хвилях уламки будівель, дерева, дошки, тварин. Такої зливи не було тут впродовж останніх десяти років.

На святкування 1020-річчя хрещення Русі в Київ з'їхалося багато відомих релігійних постатей – Патріарх Константинопольський Вархоломей, Московський Олексій та інші. Очікувалося, що буде об'явлено про Патріархат в українській православній церкві. Не судилося, але й на нашій вулиці буде свято.

Після Спаса, 20 серпня, на роботі передав справи своєму наступнику. Оформив пенсійне забезпечення. Ура! Ти – вільна людина, не віриться, не віриться, не віриться. Останнім часом рахував місяці та дні до цієї дати. Здається, що гора зсунулася з плечей. На передачі справ були провідні спеціалісти з головного банку. Вони дивувалися, що ти в піднесеному настрою, з усмішкою на устах. Коли люди ідуть на пенсію, то їм здається, що вони уже нікому непотрібні, а ти подумав, що життя тільки починається. Та час покаже, чи так воно буде.

Вдома на тебе очікувала нова робота – треба зашити фундамент нової хати каменем. І ти з дружиною взявся за цю роботу. Звісно, робота просувалася повільно. Але вона рухалася вперед. Радієш, що уже не сидиш день у день в кабінеті, тепер дихаєш свіжим повітрям, нікуди уже не поспішаєш, не метушишся. Дякуєш Богові, що допоміг тобі відпрацювати 41 рік на різних роботах, із них 34 роки – в банку. Які оказії, які веремії, які крики накочувалися на тебе, та вдалося тобі їх подолати і перетерти. Переконався, що терпіння, врівноваженість були твоїм золотим коником, що віз тебе по нелегкій стежині.

Рання осінь тепла, як літо. Вийшов на Аршицю – навкруги на деревах святкові барви: золотисті, зелені, черлені, аж дух перехоплює, таке, напевно, неможливо передати пензлем на картинах. П'єш пригасаюче осіннє сонце і думаєш, яке коротке життя людини. Ще коли молодий, то час суне повільно, наче черепаха, а коли тобі за п'ятдесят – він починає летіти з наростаючою швидкістю. Такий цей світ – не встигаємо надивитися на нього, як уже треба йти в інший вирій, в інші виміри. Чи вертаємося у цей Світ, куди мандрують наші душі після відходу? Питання, питання, питання…

Навідався на свою попередню роботу. Сумно. В країні вирує економічна криза. Працівники банку приголомшені – заборона на видачу кредитів, не йдуть розрахунки, є заборона на капітальні ремонти. Одна працівниця каже, що клієнти банку образилися на тебе, нібито ти розрахувався з роботи, бо знав про кризу в банківській сфері. Ти подумав – що би змінилося, якби не звільнився з роботи? Звичайно, не зміг би захистити грудьми філію банку.

Розкидали гній, виорали город, в новій хаті встановили два євровікна, потрібно ще зробити відкоси.

Стало похмуро на душі. У нашій родині, у двоюрідного брата Василя, помер онук, хлопцеві було 23 роки, був на будівельних роботах в Англії. Невимовна трагедія для родини, біль для чужих людей, а що тоді для рідних?

Пішов перший сніг, холодно, у хаті три градуси тепла. Як починаються холоди, завжди якась трапацирка з електрикою. Вночі дув сильний вітер, десь замкнуло на лінії, перегорів трансформатор. Ми залишилися без світла і тепла. Котел без електрики не горить. Ходив двічі дзвонити в РЕС, обіцяють, що електрики виїхали, а їх ні слуху, ні духу. Виходимо з проблеми власними силами, затопили дровами у печі, в хаті стало тепліше.

Нічого не можу писати, жду на вихід поетичної книжки «Світло живих світильників», це книжка хокку, трьохрядкових поезій. Либонь, потрібно забути про зроблене і почати писати нові рядки.

Час не жде, не чекає. Думаю, як важливо не розтринькувати час на задоволення примх тіла, а просвітлювати, вдосконалювати дух.

Червень. Зелена неділя. Спека. Лягаєш горілиць у траву, щоб відпочити і набратися сил від рідної землі, та де там – мурахи лізуть по обличчю, по шиї, сприймають тебе як звичайну частинку природи.

Помітив, що з плодоягідних кущів у нас найпізніше цвіте бузина. Її цвіт можна видіти ще у другій половині червня.

Екскаватором прокопали рівчак під Либиною, де друга частина городу, довелося робити новий місток через рівчак. Зробив його так, щоб через нього був проїзд на город і одночасно перехід на пасовище, щоб не лишень ти міг користуватися містком, але й люди, які будуть гнати худобу. Добре було б ще й словом робити містки до людей.

Здавалося, що мобільні телефони дуже корисна технічна новинка. Та все ж ми не знаємо, як ці телефони діють на організм людини. Діти почали менше гратися на повітрі, а сидять у іграх, які записані апаратом.

Осінь 2009 року дуже посушлива. Трава вигоріла на пні. Потоки давно пересохли, ставки також висохли. Риба вимерла. Від Петра і аж до Воздвиження Чесного Хреста не було дощів, правда, десь два рази до однієї години йшов короткий дощик, що не зумів напоїти землю.

На нашому кутку розвелося багато бездомних собак. Є маленькі песики, вони голодні бродять по пасовищах і шукають їжу. Сумне враження…

Бог посилає на землю людей з різними вдачами, нахилами, можливостями, характерами і талантами. Всі люди від природи талановиті, тільки ми не вміємо ці таланти відкрити у собі, відхилюємося від задуму Небесних Сил. Хтось вміє красиво співати, хтось малювати, столярувати, літати літаком, хтось вміє вправно орати землю, варити борщ, чистити черевики, забивати м’яча у ворота… Часто згорають наші таланти у горілці, в злобі, у війні

з дружинами, чоловіками, не доходимо до тих можливостей, які мали розвинути в собі.

Жив недалеко від нас ветлікар Максим Карачевський. До своєї роботи мав іскру Божу. Чоловік завжди був у русі, йшов, куди його кликали, пішки, а село – велике. По очах, по зубах, по загальному вигляду, по поведінці визначав хворобу тварини і її причину. Мав великий досвід, здавалося, що і тварини відчували його авторитет і очима просили допомоги. Лікар постійно нагромаджував свій досвід, не лише з теорії, але особливо з народного досвіду. Він розпитував старожилів як, коли, чим лікували у громаді різні хвороби й занотовував у свій пожовтілий журнал.

Він був не з нашого села, але майже всіх знав по-вуличному йменню. Навесні, влітку, восени завжди брав із собою велику польську парасолю, що служила йому захистом від дощу, а також заміняла костур.

Люди піджартовували:

– Добродію, для чого Вам у таку погожу днину парасоля?

Карачевський відповідав:

– День мінливий: то сонце, то буря, то дощ, а від дощу під борону не сховаєшся.

Ветлікар помер, але потім, хто часто ходив з парасолею, казали: «Карачевський пішов».

***

Поет Василь Рябий записав з тобою інтерв'ю для журналу «Німчич» (2010 рік, м. Вижниця, Чернівецька область). Відтворюєш його зміст:

– Ти пропрацював десятки років у банку (великий майстер слова, Нобелівський лауреат Еліот значно менше), відкрий секрет, як тобі вдалося зберегти поетичне бачення світу?

– Коли минулого року поет Василь Герасим'юк в авторській програмі говорив по всеукраїнському радіо про мою скромну поетичну творчість, то він сказав, що Томас Еліот працював у банку

до десяти років і отримав Нобелівську премію за поезію, а автор з Прикарпаття працює в банку більше тридцяти років, але ще цієї премії не удостоєний.

Звичайно, що це був жарт, бо порівнювати мене з Еліотом – марна справа.

У банку жилося мені нелегко, та я не баную, що так склалося, що мені довелося пережити різні трудні ситуації, пройти лабіринтами випробувань, надивитися на характери людей за різних обставин.

Тут прийшов до висновку, як треба шанувати свободу, як треба любити кожну рослинку, кожну росинку, ранкове сонце, що сходить над світом, бо в конторській кімнаті не завжди видно небо, сидиш, як пес прив'язаний до буди, і хто не йде, ще й палицею гримне. У відпустці великим святом для мене було робити щось на городі, на землі – косити траву, жати кукурудзи, обривати яблука, пасти корови.

Знаю, що є світ, і в ньому є почуття. Без відчуття втрачає сенс наше існування. І де б людина не була, її скрізь супроводжують відчуття, і коли ці відчуття лягають на папір ліричними рядками, то це, певно, твоя доля, визначена вищими силами.

– Що ти любиш найбільше, а що тобі не подобається?

– Люблю бути один на один зі словом. Люблю бути серед природи, відчуваю себе маленькою дробинкою її Безмежжя. Та завжди бракувало часу, щоб насолодитися цим задоволенням. Тому доводилося виробити в собі йогівський спосіб відключення від надокучливих щоденних проблем і перелітати на уявну планету, де світить сонце, де дзюрчить вода, де гріє дух трави і дерева, де ти вбираєш у себе цю красу і пробуєш висвітлити її у слові.

– Чим займаєшся на заслуженому відпочинку? Як знаходиш час для творчості?

– Роблю усіляку роботу в домашньому господарстві, тут немає посад і чинів, тут усі перед роботою рівні. Здається, що стало

більше часу для творчості, та, на жаль, ця перевага ще не втілилася ні в кількість, ні в якість.

– Чув, що твій син віршує, пішов у тата?

– Так, Любомир, мій син, мав уже свою першу поетичну книжку, коли йому було лишень дев'ять років. Він жив поезією навіть коли ще не вмів написати жодного слова. Дивно, але коли йому минуло дванадцять років, порив до віршів пригас.

– Чи знають тебе в селі як, власне, поета?

– Ключів – село талантів. Які тут були і є ґазди, які тут співаки, музиканти, танцюристи, гумористи, поети й художники!

Назву бодай частину нині сущих односельців-митців: Гриджин Василь – різьбяр, Васильчук Микола – поет, краєзнавець, науковець, Дідух Микола – дослідник природи, поет, Кісилейчук Микола – автор поетичної книжки, Луцак Анна – староста весіль, фольклористка, Маковійчук (Гринищук) Василь – художник, скульптор, Савчук Микола – письменник, краєзнавець, артист (виконавець власного гумору), Ужитчак Іван – громадський активіст, автор книжки оповідань.

Тут навіть пастух може бути великим політиком чи філософом. Станьте і поговоріть з людьми. Велика наука живе в природі і в людях.

Колись у селі знали, що я пробував писати вірші. І то таких було небагато, переважно мої ровесники. Тепер, певно, вже лише одиниці знають, що коло моєї хати ще живе по-осінньому поезія. Люди заклопотані своїми проблемами, а тут ще політичні, економічні, духовні кризи. Втрата моральності, знецінення грошей, пошуки заробітку… Хіба тут до поезії?

– Твої улюблені майстри слова?

– У певний час були різні улюблені майстри слова. Найбільше осіли у серці: Григорій Сковорода, не так, як поет, а як небуденна людина, як філософ і вчитель; Василь Стефаник, його поезія в прозі, новели у листах; Михайло Пришвін, російський прозаїк, співець природи; Тадеуш Ружевич, польський поет, трагік війни;

Імант Зієдоніс, латвійський поет, його гіперболічні вірші в прозі; Леонід Талалай, Василь Голобородько, Микола Воробйов – сучасні українські поети. Це не всі, це лишень десята частина з улюблених майстрів слова.

– Як сприймаєш твори нашого краянина, уродженця села Лісного Хлібичина, тепер киянина, Михайла Григоріва, який свого часу висунув твою підсумкову книжку «Причастя стеблини» на премію «Благовіст»?

– Михайло Григорів – оригінальний поет київської школи. Сюрреаліст, пише поезію, де живе поєднання непоєднуваного, в моїх очах він вартує подивування й пошанування як автор, що стійко відстоює свій стиль і голос. Цей стиль не викликає оплесків у натовпі, та хіба завжди все золото, що блистить? Тепер важко сказати, які твори, чия творчість залишиться передвісником нової літератури. Всьому суддя – час, і тільки час.

– Тебе неодноразово запрошували вступати до Спілки письменників, чому постійно відмовляєшся?

– На жаль, квиток Спілки не може посвідчити, що його власник справді письменник. Це може зробити тільки час. Та заслужити таку честь – ой, як не просто! Тому не хочу вводити себе в оману.

– Що тобі подобається в людях, а що ні?

– Мені цікаві різні люди. Хотів би вміти відкривати їхні таємниці, їхні цілі, їхні долі. Які новели лежать у несказаних словах на обличчях людей! Які таємниці приховують людські очі!

– Чи врятує світ краса?

– Коли подивитися на нинішнє довкілля, то можна сказати, що світ врятувати може не краса, а крайня потворність, коли до цього горизонту докотиться людство, то, можливо, й почне рятувати світ, та чи не буде це запізно?

– Чи відчуваєш потребу написання прозових творів? Колись тобі радив хтось із прикарпатських письменників написати повість про банк?

– Відчуваю. Бракує сил та вміння. Збираю енергію, а вона затято не збирається.

– Поезію називають царицею літератури. Що вона для тебе?

– Що таке поезія – важко дати якесь однозначне визначення. Скажеш так і так, а тут знайдуться юнак чи юнка, що поставлять крапку на середині чистого паперу й назвуть це поезією. І будуть по-своєму оригінальними.

Мені прийшлося довго йти до читача зі своєю збіркою поезій. Почав писати ще в шкільні роки під впливом молодого талановитого поета, уродженця села Малий Ключів Ярослава Свищука. Поштовхом було й романтичне захоплення однією дівчиною з мого класу. Шість років рукопис першої поетичної книжки мандрував видавництвами. Тільки аж в 1991 році, при незалежній Україні, зміг за кошти спонсорів видати в Ужгороді першу книжечку «Словник трави». Вона була для мене очищувальною сльозою. В ній були люди мого села, з мозолястими руками, з добротою у душі, без якої світ би перестав існувати.

На мові поезії повинні говорити на засіданнях конгресів, з'їздів, форумів і тоді стане менше зла на Землі.

Кажуть, що тепер поезія в занепаді. Ні, ні, ні. Це в занепаді наші душі та наша духовність. Та час не стоїть на місці й правдиве слово принадить красу.

***

…Почався 2010 рік. У кінці грудня була відлига, а тепер іде невеличкий сніг. Приходив у гості сусід, поговорили про вибори Президента, які відбудуться 17 січня. Люди розчаровані. Сподівання від Майдану 2004 року не перетворилися в реальність. Зміни, зміни, де ви?

Вчора по телевізору показували теледебати між кандидатами на пост голови держави. Юлія Тимошенко виступала сама – Янукович не з'явився. Ввесь ефірний час використала дама. Скільки

енергії нуртує в її душі! Бідний був би Янукович, якби вступив у дискусію з цією жінкою.

Повторний тур виборів з лозунгом: «Почую кожного» вивів Януковича на вершину влади. Чи почує – покаже час. Час показує, що партія регіонів мала би називатись партія регіону, бо вона визнає тільки один регіон, що видно зі складу урядовців. Україна повернулася до Конституції 1999 року, за якою вся влада концентрується у Президента.

Наш сусід Василь Лесів розказує, як він косив траву цього року: «Кошу так, що з мене сьомий піт стікає, трава упала, вкачана вітрами і дощами. А тут коло мене у сусідстві косить Никола Мельник, косить повільно, не гарячкується, не метушиться. Покосив я, – продовжує Василь, – у такій поспішності два дні й мене прихватила висока температура, радикуліт, лежу у ліжку і не знаю, що там надворі твориться. Піднявся через тиждень і дивлюся – Никола Мельник докосив свою площу, сидить коло хати, відпочиває. А я думаю – навіщо мені було так гарячкуватися, який я дурень. Треба жити за правилом: повільніше їдеш – дальше будеш.

Одна старша жінка оповідає, що колись давно-давно люди в горах жили дуже бідно. Завойовники, негоди, різні пошесті завдавали великих бід горянам. Людей похилого віку, які уже не могли нічого робити, відвозили у глибокі звори і там залишали, там немічні люди помирали, замерзали, або їх роздирали дикі звірі.

Один син узяв верету, обгорнув нею свого тата, запряг коні, посадив на фіру і вже готовий везти його в глибокі ліси.

А тут тато говорить:

– Сину, може би ти відрізав половину верети і лишив її дома.

– Для чого? – питає син.

– Для того, щоб коли тебе буде везти в ліс твій син, було в що тебе накрити.

– А що і мене будуть везти в ліс? – запитує син.

– Будуть, будуть, – каже тато, – це тобі нині здається, що ніколи не будеш старим. Осьдечки ти здоровий, а завтра – уже старий і немічний.

Син задумався і сказав жінці: «Занесемо тата до хати».

З того часу уже ніхто не відвозив немічних людей помирати в ліс.

…Одна притча говорить про те, як група випускників відомого університету, що зробила чудову кар'єру, прийшла в гості до свого старого професора. Під час візиту розмова зайшла про роботу, про різні труднощі та життєві проблеми. Професор запропонував своїм гостям каву і пішов на кухню. Через якийсь час він повернувся з тацею, заставленою найрізноманітнішими чашечками – порцеляновими, скляними, пластиковими, кришталевими. Одні були дуже дешевими, інші – дорогими.

Коли випускники розібрали чашки, професор сказав:

– Зверніть увагу, що всі дорогі чашки ви розібрали, а прості та дешеві – залишились. І хоча це нормально для вас – хотіти тільки найкращого для себе, та це і є джерелом ваших проблем та стресів. Зрозумійте, що чашка сама по собі не робить каву кращою. Насправді все, що ви хотіли – це була просто кава, але не чашка. Проте підсвідомо ви вибрали кращі чашки, а потім потайки роздивлялися, кому дісталася краща з-поміж них.

А тепер поміркуйте: життя – це кава, а робота, гроші, кар'єра, суспільство – це чашки. Це всього лише інструменти для підтримування життя. Те, яку чашку ми маємо, не визначає і не змінює якості нашого життя. Іноді, зосередившись лише на чашці, ми забуваємо насолоджуватись смаком самої кави. Найщасливіші люди – не ті, котрі мають все найкраще, а ті, котрі здобувають все найкраще з того, що мають.

***

…Вранці спросоння уздрів коло хати, як перекидається з боку на бік якась велика птаха. Спочатку здалося, що це розбита псами курка, та коли підійшов ближче, зрозумів, що це стара сова з до-

вгими крилами. Виявилося, що хтось перев'язав її крила і ноги мідним дротом. Хто так поглумився над птахою? Як її вночі не з'їли пси? Як вона долізла під хату?

Розв'язав її крила і ноги, вона, відпочивши від полону, підправила свої крила, намагалася злетіти та піднялася на один-два метри, але впала на сніг. Ще декілька разів спробувала злетіти, та безуспішно. Тоді вона, похитуючись, пішла ногами у найближчий перелісок і там зникла з очей. Вона була уже на волі.

Ми живемо в двадцять першому столітті. А ще скільки століть, тисячоліть жили люди до нашої ери! Які лишень винаходи не відкрили люди, до яких лишень висновків не доходили люди, чи означає це, що ми находимося на вершині? Зовсім ні. Можливо, ми ще тільки піднімаємося з дна – через мільйонні терни до зірок.

Нишкне перед нами світло, коли думаєш – до яких тортур вдавались люди над людьми – війни, побоїща, табори смерті, катування. Що пережили люди в німецьких, радянських таборах… Що вони відчували там, там за колючими дротами та під прицілом карабінів, автоматів?

Жаліємося часто, що мала заробітна плата, пенсія, а там, там, за колючими дротами, непрохідними снігами та трясовинами, як жилося тобі, людино, чи була хоча би крапелиночка світла у твоїх очах, що тебе тримало на землі?

Здається, що уже давно мали б зникнути серед людей зло, злість, самодурство, гординя, цинізм лідерів, бо найбільше через окремих вершителів страждають народи, нації, жива Природа. Чому так?..

Боже милостивий, будь для нас взірцем, Боже милостивий, принеси нам смиренномудріє. Присвята Тройце, виведи нас з темряви, очисти нас від скверни, виховай з нас Людей, бо люди втрачають сором, нікому нічого не соромно, наше громадянство стрімко котиться вниз. Гроші домінують скрізь – у судах, в лікарнях, в адміністраціях, у парламенті.

Немає поваги дітей до батьків, до вчителів, до священика. Куди ми котимося? Хіба ми не хворі? Пісня перетворилася на бізнес, рідне слово за бортом духовності. Пора схаменутись!

Слухаєш вранці, як між дерев чути звуки: т-рр- т-рр- т-о-р. Хто це зранку так турличе? Підкрадаєшся ближче – і ось із-за живоплоту видиш, що це дятел так вистукає дзьобом по старій шпаківниці, а подумалося – модерна пісня, модерний співак.

Благовіщення. Був у церкві. Душно. Важко було стояти в зимовій куртці, але задоволений – виджу людей, чую спів церковного хору, немовби небесний спів. Та найбільша радість – Воскресіння. Воно приходить через невеличкі клопоти: треба напередодні навести порядок на могилах рідних, вранці на свято не проспати – піти з кошиком до церкви, ще коли надворі темно. Дорогою поспішаємо, щоб не запізнитися на пасхальне посвячення. Переважно вранці холодно, навіть, бувало, що йшов сніг, багато разів дощило, але це свято, це великодня процесія, це дзвони, це очищення душі та серця. Тепер стало модно добиратися до церкви автомашиною, та це не дає такого відчуття свіжості ранку, подиху свята.

Їздив до Івано-Франківська. Добирався автобусом. Вранці – туман, прохолодно. Люди заклопотані, не видно привітності на обличчях. Купив дві книжки, нікого з давніх знайомих не зустрів.

Читаю книжку Євгена Барана «Тиша запитань» і вчуся відчувати людину за її словом. Прочитав роман-сповідь Мирослава Дочинця «Вічник» – повчальна книга, якого мужнього чоловіка, віщуна, мудреця, великого Подорожнього висвітлив письменник!

Один священик у своїх роздумах говорить, що всі рани виліковуються, а рани від язика залишаються, не заживають. Він нагадує, щоб ми під час сварки утримували свій язик – не гасили вогонь вогнем, не відповідали злом на зло, краще під час сварок дотримуватись мовчання – і скоро противник притихне, принишкне, візьме свої злі слова назад. Він твердить, що нам треба знати, що противник, який несправедливо чинить проти вас, насправді

приносить нам нагороди для майбутнього життя – і тим легше йому простити.

Згадався один чоловік з нашого кутка Маркови – Дзеньо. Він був трохи старшим за мою маму. Чим він запам'ятався: недочував, хоча говорив: «У мене менший слух». Жив самотньо, моя баба розказувала, що у молодості дуже перебирав дівчатами. Йому родичі говорили: «Давай підемо у старости до Анни, до Параски…», він відповідав: «Анна пісна, Параска – це що з поду впасти на землю» і так не міг за все життя визначитися.

Баба ще розказувала, як Анна Жупничка, що була від роду танцюристка, але для жарту приходила до Дзеня вчитися танцювати. Вони були родичами. Анна: «Вуйку, навчіть мене танцювати». Дзеньо налаштовує її, розказує, як повинні стояти ноги, руки, Анна слухає та робить по-своєму. Лишень почнуть танцювати, Анна зривається, наче веретено, і не попадає в такт. Дзеньо: «Анно, ти скачеш, як коза, слухай музику, слухай музику!». Всі, хто дивився цю виставу, мав добру потіху.

Нині, 28 жовтня 2012 року, – день нових виборів до Верховної Ради. Холодно, іде дощ. Їздив на виборчу дільницю в Коломию. Людей не густо. Вночі дізнався, що опозиційні партії не змогли випередити партію регіонів і комуністів. Сумно… Бійки на дільницях, підкуп виборців, результати виборів визначає міліція – ось наші вибори.

Початок грудня без снігу. Вночі пішов невеличкий дощ та земля не набрала вдосталь вологи, у криниці води на дні, носимо воду з потоку. Коло хати ходять зграями куріпки, шукають щось поїсти.

По телевізору розказують про судовий процес над Юлією Тимошенко. За газовий договір з Росією, який вона, як голова уряду, підписала у 2009 році, суд засудив її на сім років позбавлення волі. Оввa! Оце вирок, майже так, як за убивство. Що це таке – помста, усунення суперника, замовний суд? Доказів про її особисту вигоду у високій ціні за газ слідчі не довели. Тут щось не

те. Щоправда, думати, що Тимошенко – незрілий політик також не доводиться. Час розставить усе на свої місця.

Робота нової Верховної Ради справляє сумне видовище. Є два табори – депутати східних та південних областей відстоюють радянський стиль життя, а переважна більшість депутатів інших областей – європейський, та, на жаль, їх менше. До Ради попали нові партії – «Удар» і «Свобода». Лідери фракцій – Яценюк, Кличко, Тягнибок – надія наших сподівань. Та все покаже життя.

Читаю, що дослідники визначили, що десь дванадцять тисяч років тому на Землі зникла Атлантида – високо розвинута цивілізація. Де вона перебувала? Кажуть, що в Атлантичному океані. Мала досконалі технології з виробництва металу, з обробітку каміння, що мала атомні електростанції, космічні кораблі та інші високі досягнення. Чому вона зникла? Як вона зникла? – ніхто достовірно не знає.

Є припущення, що відбулися великі землетруси, які зруйнували атомні електростанції, внаслідок чого відбулися величезні руйнації, радіації, плавлення металів, зміна клімату – почалося похолодання, що знищило різні види фауни, а також людей, які проживали на цих територіях.

У парламенті відбулися зміни, опозиція після вісімнадцяти днів блокування трибуни домоглася від партії регіонів (провладної більшості) персонального голосування. Нарешті! А то в залі сидить трохи більше як двісті депутатів, а табло висвітлює більше триста. Напевно, влада боїться народного заворушення і почала йти на незначні поступки. До виборів Президента залишилося два роки і здавати владу – ой! – як не хочеться. Бо жити, як у Бога за пазухою, уже не вийде.

Корупція в країні досягла апогею. Та ще – розкрадання цінностей, дискредитація судової системи, ухиляння від оподаткування, перерахування грошей в офшорні зони. Цинічне перекручення історії, перекривається доступ українського слова, пісні, гумору на екранах

телевізорів. Конкурси – «Голос України», «Україна має талант», «Ікс фактор» в переважній більшості в російськомовному виконанні.

У селищі Врадіївка Миколаївської області відбувся бунт людей проти свавілля міліції. Люди побили вікна, потрощили двері, напали на міліціонерів. Тут стався трагічний випадок – два правоохоронці зґвалтували і побили дівчину, тому люди піднялися. Виявилось, що вже не перший раз, але факти замовчувались, прикривалися погрозами. Хіба такі випадки лишень у Врадіївці? Гай-гай! – Содом і Гомора має початок і має кінець.

Усе на землі – із землі, все йде у землю і стає землею. Ось металічна коса, яка вона хвацька, коли стинає траву. Яка вона гостра, яка зла. Та досить їй побути в сирій землі чи воді, як вона відразу ржавіє, старіє і перетворюється на землю.

Усе пізнається у порівнянні. Прочитав притчу, як один чоловік прийшов до Вчителя і почав щиро благати про поміч:

– Я у відчаї! Я збожеволію! Ми всі живемо в одній кімнаті: діти, дружина, родичі. Наші нерви вже, як струни, всі репетують і кричать один на одного. Не дім, а пекло!

– Обіцяєш вчинити все так, як я скажу тобі? –

запитав Учитель.

– Клянуся, я зроблю все, що потрібно.

– Чудово. Скільки у тебе тварин?

– Корова, коза і шість курей.

– Візьми їх усіх до себе в кімнату, а через тиждень прийдеш.

Учень вжахнувся. Але він повинен дотримати клятви! Він забрав тварин до себе в кімнату.

Через тиждень учень прийшов до Вчителя, і без жалю на нього неможливо було дивитися.

– Я більше не можу. Бруд! Сморід! Шум! Ми всі на межі божевілля!

– Йди додому, – сказав йому Вчитель, – і забери тварин назад.

Всю дорогу додому чоловік біг. Наступного дня він знову прийшов до Вчителя: в його очах світилася радість.

– Наскільки життя чудове! Тварин немає. Тиша, чистота, простір! Не хата, а рай!

Притча вчить нас видіти проблеми у порівнянні. Нам часто здається, що наше життя зайшло в глухий кут, не видно світла в кінці тунелю, та якщо уважніше придивитися – то поряд є люди, яким живеться далеко-далеко трудніше, складніше, а вони живуть і навіть інколи мають радість.

***

Неділя. Йду на Аршицю зі своїм псом Тузиком. Вільховий перелісок жде приходу холоду, зими. Дуб накострюбучився, як воїн перед битвою. Листя шарудить під ногами. Озираюся на моє село, що своїм стрімким потоком біжить аж під гори. Якби вернулись з того незнаного світу люди, які повмирали недавно (років тридцять, сорок), вони не впізнали б село, де-не-де ще пригніздилась самотня хатина, а так навкруги нові цегляні будівлі – високі, світлі. Чи впізнала би баба Вазиха, Іван Келанчин (філософ), Василь Клим'юк свої обійстя? Які зміни, які переміни! По дорозі шмигають дорогі зарубіжні машини, у хатах – пральні машини, комп'ютери, ноутбуки, мобільні телефони, село має електрику, газове опалення, кілька сотень односельців працюють за кордоном.

Тривожить інша думка – чи змінились на краще люди? Чи стало безпечніше жити людині? – ні, ні, ні. Вже можна ходити до церкви і дітям, і дорослим, вже можливо видіти по телевізору різні куточки Землі, говорити по мобільному телефону з пасовища і чути рідні голоси з Італії, Англії чи з Америки. Вже багато чого робить за людину техніка. Здається, мала би зростати духовність. Та де там. Молоді люди тиняються без роботи – горілка, засмічення душі та землі. Байдужість, цинізм, агресивність – ось які колючі гілки технічного прогресу. Попереднє покоління було більш привітним, добрішим, людянішим, хоч воно було просочене глевкими дорогами.

Іду вільховим переліском, пес винюхує сліди зайців, а я розглядаю різнолистя…

***

За двадцять років незалежності стало розпрозорюватися в очах і на горизонті: Україна ще в далекій дорозі до України. Перешкодою до нашого поступу є занепад моралі, цинізм, скажений дух жадоби до збагачення, егоїзм, вседозволеність. У народі поширюється зневіра у справедливість: за гроші можна купити суд, екзаменаторів, диплом, депутатське крісло, навіть звання Герой України.

За гроші продається позиція, мораль і гідність людини. Перепоною на дорозі лежить також різновекторність наших урядовців та окремих областей. Боже, коли наш народ вийде на спільну лінію долі, коли люди різних національностей об'єднаються для покращення життя в Україні?

***

Які тут часи, яка тут погода тепер,
Які тут вітрила, які тут чесноти?
Ти, певно, живеш, як прадавній шумер –
Не можеш пройти, як плаче під муром занесений котик.

Які тут часи? Щоднини долаєш бар'єр,
Тут праведні риси забуто.
– Де віра, де правда? – питає тебе шумер,
А ти торопієш, наче камінь у Пруті.

(2013 рік).

ПРАВДОЮ ЖИТИ

Коли пишеш ці рядки – у Києві вирує Майдан. З чого почалося? 21 листопада 2013 року в другій половині дня на Майдан почали виходити люди у знак протесту проти дій уряду Азарова, який припинив готувати документи до підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом. Підписання угоди планувалося на 28 листопада у м. Вільнюсі.

У неділю, 24 листопада, на Майдані уже стоять більше ніж сто шістдесят тисяч людей. Незвичайне явище. Після Майдану 2004 року такого здвигу людей ще не було.

Яка причина? В країні розгул корупції, немає довіри до уряду, Верховної Ради, до суддівської системи.

У п'ятницю, 30 листопада, біля четвертої години ранку, мирну демонстрацію, більша частина яких була молодь, студенти, озвірілі «беркутівці» побили і розігнали. Спецназівці навіть на лежачих відривались. Після цього дня замайданило по всій Україні. Третього грудня у Верховній Раді відбулось засідання, на якому вирішувалось питання про відставку уряду. Опозиція на чолі з Яценюком, Кличком, Тягнибоком не змогла переконати правлячу більшість (партію регіонів), щоб набрати 226 голосів. За відставку проголосувало 186 депутатів. А надворі вирує Євромайдан. Люди мерзнуть на вітрах і морозах та не розходяться. Очільники держави сподівалися, що люди помітингують, покричать і розійдуться. Не сталося, як гадалось.

«Слава Україні!» – громом, ураганом летить по світу. Відлуння Майдану прокотилось Європою, Америкою, Австралією та іншими куточками світу. Газети пишуть, що після Євромайдану Янукович уже ніколи не забуде, як називається новорічне дерево. Йому у найстрашнішому сні не снилося, що на четвертому році його царювання мільйони українців зіллються у бажанні підсадити його з президентського крісла на головну ялинку країни.

На місці, яке озвірілі «беркутівці» окропили кров'ю відчайдухів, виріс пам'ятник народної ненависті до режиму Януковича. Люди обвішили вінками і «прокльонами» металевого скелета.

Дух майдану Незалежності шириться і зростає по усіх світах, викликає захоплення і повагу. Маленький клаптик української землі, якого уперто не хоче чути верхівка влади, не затихає, а бурлить намагніченим духом Правди і Звитяги. Це йому судилося не тільки вистояти, а й перемогти у двобої зі Злом.

Іду малою, милою Коломиєю, вулицею міста пливе колона студентів, обличчя освітлені, молоді й красиві, прапори – синьо-жовті та Євросоюзу. Вони скандують: «Україна – це Європа, Україна – це Європа». Юні студенти хочуть мати роботу, а не їздити по заробітках чужими краями, вони хочуть, щоб кредити у банках були, як в Європі, з доступними процентами, вони хочуть достойного життя.

Три роки уряд, президент обіцяли, що йдемо в Європу, але виявилося, що повернули в минуле. Люди з цим не погодилися і тому Майдан у Києві не розходиться. Щонеділі вирує розширене віче, на яке збирається з різних куточків України сотні тисяч протестувальників. Люди вимагають покарати «беркутівців» за розгін Майдану в кінці грудня, вони хочуть, щоб були названі й покарані ті, хто давав команду на розгін і побиття мирних мітингувальників, вони наполягають на відставці уряду та поверненні до Конституції 2004 року. Люди хочуть відмінити узурпацію влади, яка здійснилася за рішенням Конституційного Суду від 30 вересня 2010 року, тобто обманним шляхом вся влада сконцентрувалася в руках однієї особи – президента.

Але президент та уряд мовчать, позачинялися у своїх дорогих кабінетах, у своїх розкішних маєтках і не чують волання народу. У Верховній Раді 16 січня 2014 року без обговорення, шляхом підняття рук, без реального підрахунку голосів прийнято закони, які охрестили як «закони про диктатуру», ними встановили кримінальну відповідальність до 15 років тюрми за екстремістську діяльність.

Через три дні, на Йордан, Київ захлинувся у вогні та крові. Є поранені, відірвані руки, вибиті очі. Такого за двадцять два роки незалежності ще не було. В день соборності України, 22 січня, стало відомо про перших жертв протистояння в Києві на вулиці Грушевського. Від вогнепальних поранень загинув 20-річний вірменин Сергій Нігоян, який жив на Дніпропетровщині і в якого на устах горіли слова Тараса Шевченка:

Схаменіться!
Будьте люди,
Бо лихо вам буде…

Від куль загинув громадянин Білорусі, 25-річний Михайло Жизневський. Третьою жертвою став 50-річний львів'янин Юрій Вербицький, якого викрали з лікарні в Києві. Наступного дня в лісі біля Києва було виявлено його закатоване тіло.

Через день хвиля протестів прокотилася всією Україною. Повстанці захопили низку обласних адміністрацій. Влада свідомо нехтує демократичним шляхом вирішення ситуації, вона застосовує лише силовий сценарій. «Беркут» жорстоко побив активістів Автомайдану, зник безвісти один із його лідерів Дмитро Булатов. Суди засуджують затриманих активістів, серед затриманих є непричетні до протестів люди.

24 січня в Будинку профспілок відбулася прес-конференція з Михайлом Гаврилюком, якого захопив, роздягнув і катував голого «Беркут». Михайло тримався гордо, як справжній козак, йому пощастило втекти від катів, цей факт публічного приниження

людської гідності поширили в Інтернеті самі «правопохоронці» (так називає їх преса). Гаврилюк родом з Буковини.

Щонеділі вирує на Майдані багатолюдне віче. З очей котяться сльози, коли виступає зі сцени побита журналістка Тетяна Чорновол, побитий активіст Ігор Луценко, співачка Руслана Лижичко. Слава вам, патріоти!

Два місяці тисячі людей стояли день і ніч, у морози і вітровії, щоб домогтися свого, щоб їхній біль хтось почув. Це було схоже на якийсь страшний сон. Тюрми заповнили протестувальниками, охоронці порядку разом із «тітушками» били жінок і старих, розбивали голови журналістам, стріляли у медиків. Катували, викрадали і вивозили у ліси, люди зникали безвісти. Їх роздягали догола, обливали водою, змушували співати «Гімн України» обличчям до землі. Усе робилося для того, щоб напудити, залякати, посіяти страх, щоб змусити мовчати, плазувати перед владою. Та чим сильніше затягували зашморг страху, тим упертішим ставав дух свободи, переданий з віків. Тисячі мирних людей за один день ставали воїнами, для яких перемогти або померти – було неписаним законом.

З поміччю Божою прийшла перша Перемога – пішов з поста Азаров. Ненависний уряд Азарова відставлено, скасовано закони про диктатуру.

Кінець січня виявився морозним, а Майдан стоїть. До людей повернулася надія. Перша перемога була успіхом кожної людини, яка стояла на майданах, яка молилась за активістів, яка передавала гроші, їжу, одяг, щоб витримав Майдан з лицем Звитяги і козацьким Духом.

Після майже місячного перемир'я почалися жахливі події. Вранці у вівторок, 18 лютого 2014 року, на Майдані Незалежності велелюдно. Десятки тисяч людей починають формуватися у колони і розпочинається мирна хода до Верховної Ради, щоб допомогти опозиційним депутатам повернути Конституцію 2004 року. Шлях перегороджений вантажівками та щитами бійців внутрішніх військ. Мітингувальники відтягують одну машину, витісняють силовиків і

проходять далі. Перед ними – «Беркут», за плечима яких – ряди «тітушок». У активістів летять гранати, начинені цвяхами. Починається сутичка. В цей час у Верховній Раді спікер Рибак відмовляється реєструвати проект постанови про Конституцію.

Далі все відбувається, як у страшному фільмі. Вибухи гранат, постріли, палають шини, падають поранені. З дахів будівель урядового кварталу снайпери стріляють по майданівцях. Люди стікають кров'ю, поранених силовики б'ють ногами. Стало відомо, що у сутичці вже вбито п'ятьох осіб. Мітингувальників відтіснили до Майдану. Влада ставить умову – розійтися до 18.00 години. Та людей на Майдані стає все більше, хоча не діє метро, перекриваються в'їзди до столиці.

На Майдані клубочаться дими, цілу ніч мітингувальники відбивали натиски силовиків. Повідомлено, що у Львові активісти захопили будівлі МВС, СБУ та прокуратури. Захоплено міліцію також в Рівному, Тернополі, Івано-Франківську.

Чорний вівторок, чорна середа і четвер… У людей стріляли бойовими патронами, вони відповідали «коктейлями Молотова», петардами, ставали грудьми перед військовою технікою, палили БТРи. Люди не здавались, читали молитви і співали Гімн. Більше тисячі – поранених, до сотні вбитих. Вони не терористи і не екстремісти, вони свідомі патріоти, вони герої, які зупинили кулі грудьми. Вони зупиняли серцями брехню й обман.

«Президент, який втопив країну у крові, втрачає право називатися президентом» – наголошують газети, тому слово президент пишу з малої букви.

У п'ятницю, 21 лютого, підписано угоду між опозицією, президентом і міжнародними спостерігачами про повернення до Конституції 2004 року, про дострокові вибори президента в грудні поточного року. Кличко, Яценюк, Тягнибок об'явили про це на Майдані. Люди їх засвистали. Народ кричав: «Зека геть!».

І це сталось. У суботу, 22 лютого, оголосили, що Янукович утік з Києва. Подав у відставку спікер парламенту Рибак, зник генпро-

курор Пшонка, міністр внутрішніх справ Захарченко та інші посадові особи.

Якою страшною ціною дісталася людям ця Перемога! Падали відчайдухи, на їхнє місце йшли нові і нові, яких ні вогнем, ні смертю було не зупинити. Тричі слава Героям!

Ще не всього досягнуто. Попереду ще непроста боротьба, та віримо, що допоможе нам Всевишній вистояти на шляху очищення, прозріння і свободи. Україна стане непереможною на шляху свободи, весну не зупинити. Україна не агресор, ми мирний народ – за нами правда. Хоча, може комусь здаватися це наївним, та хочеться вірити, що Герої Небесної Сотні – так народ охрестив убитих за справедливість – будуть дивитися на нас з висоти позасвіття і ми змушені будемо змінювати нашу країну, ми будемо поважати чесних, професійних спеціалістів, ми не будемо нікому давати і ніколи не будемо брати хабарів. Ми будемо гордитися своєю країною, де кожний громадянин, якої б він не був національності, буде мати справедливий захист, буде жити в цивілізованій країні. Нам на роду написано – вийти в світ, як вільний, мудрий, мирний народ.

Ми покликані пам'яттю, ми покликані єдністю, ми покликані Правдою жити, за це стояв під кулями Майдан. Ми віримо, що духовна енергетика України розцвіте, принесе яскраві плоди, буде помітною у світі.

Чи ті, що прийдуть після Революції Гідності до керівництва державою, виправдають прагнення народу? Чи зможуть? Чи зможуть?..

НЕМА КІНЦЯ РОБОТІ

(короткі рядки – довгі роки)

…Білий камінь виколисує прозора вода.
…Природа дивиться на нас.
…Говорить гора з горою.
…Гриби шукають тих, хто шукає грибів.
…Далі доходить той, хто важко йде пішки.
…Для когось скала – стрімка дорога вгору, а для когось – вниз.
…Є така музика, від якої втікає музика.
…Щоб розпізнати людину – дайте чин і машину.
…Дощ переходить з повними відрами.
…Той, хто повчає, дороги не знає.
…Комарі окабанилися.
…Цвіт кукурудзи нагадує ялиновий ліс.
…У росинці помістився світ.
…Черва любить м‘яке дерево.
…Будяки думають, що в них на головах німби.
…Купається річка в траві.
…Технічний прогрес прискорює ріст бездуховності.
…Йойкнула в серці столочена мова.
…Чвари гризуть нерви, мов жуки картоплю.
…Твої очі – афини, що не в‘януть.
…Натина, як дитина, лізе на шию парканів.

…Міндобрива – мала радіація.

…Недбало оброблена рілля – мстить.

…Така робота – пес прив'язаний до буди.

…Сміються плакучі верби, плачуть веселі води.

…Безмежжя постійне, а ми – як ріка.

…Поклик до неба має відлуння.

…Той, що мав би кричати – мовчить, той, що мав би мовчати – кричить.

…Не заважаймо думати мертвим.

…Добре би прожити життя пастухом цвіту.

…Ллється холодна вода на обнадійливі голови.

…Сметана – це ще не масло.

…Живемо – навіть, якщо і не народилися.

…Фіра, запряжена норовистими кіньми, залетить у прірву.

…Не лети! Зупинись! Кожний ранок інший.

…Кожна трава має своїх коників.

…Погода серця створюється нами.

…Нема кінця роботі.

…Той ще не герой, хто скочив на коня.

…Є бідні в багатстві і є багаті в бідності.

…Мало грошей – проблеми, багато грошей – великі проблеми.

…Постійне щастя – гірше від нещастя.

…Так весело було, що сум пропікав душу.

…Сила волі – у відсутності сили волі.

…Пиши «пропало», коли отримав щось задурно.

…У білому часом приховане чорне, у чорному – біле.

…Треба відкрити небо, щоб переконатися – воно закрите.

…Роси лікують босих.

…Часом, щоб ступити вперед, потрібно озирнутися назад.

…На вершині скали – вітри гострять зуби.

…Ми онуки часу, який ще не прийшов.

…Вогнем і залізом заліз телевізор у світлий наш дім.

…Будьмо в дорозі! – І нас впізнають і ті, що не знають.

…Крук круку простягає руку.

…Можна народитися дідом.

…Безокі бувають далекозорими.

…Не панікуймо – нестерпні обставини зникнуть. Знаймо! Чудові обставини – не вічні.

…Ми маємо все, тільки забули, де стоїть.

…Життя, як цвіт маку – швидко зацвітає і швидко відцвітає.

…Історію протирають, як вікно.

…Боягуз живе неспокійно.

…Не говори, що ти безгрішний – почнуть сумніватися.

…Манія величності шкодить і великим людям.

…Зірвані квіти плачуть, непрочитані слова печуть.

…До істини легше дійти пішки, ніж долетіти ракетою.

…Студена вода зуби ломить, але як її прагнуть у спрагу.

...Щоб не повторюватись – міняють щоднини капелюхи.

…Полову від зерна відсіє вітер часу.

…Дехто думає, що і в пеклі можна створити рай.

…У натовпі обличчя розпливаються.

…Своїм діяльним виглядом дехто прикриває бездіяльність.

…Псується навіть те, що не псується.

…Гнів – змій, доброта – дах.

…Вийти – знайти.

…Щоб вийти на свою дорогу – треба її прокласти.

…Заховатись можна від усього – лишень не від себе.

…Великі злодії виловлюють малих.

…Пісня не має границь.

…Бог створив мишей і кота на мишей.

…Ми тішимось результатом, а варто би – роботою до результату.

…Страх лікують страхом.

…Щоб трава стала сіном, треба сонця.
…Затаяне світло – у блідих кольорах.
…Трава – несказані слова.
…У літаку страшно, пішки важко.
…Дивись нині, завтра буде пізно.
…Багато слів – мало суті.
…Перемога часто є поразкою.
…Легко стригти лисого.
…Моє віконце – живу за сонцем.
…Пече, як гірчиця.
…Той видить далі, хто стоїть нижче.
…Надмірна хвала шкодить більше, ніж ганьба.
…Нічого не робити – маркітна робота.
…Камінь, як гора.
…Без горя – радості не спізнати.
…Вина не у вині, вина – вона.
…З багатства у бідність – один крок, з бідності у багатство – тисяча.
…Скоромне – не скромне.
…Хмари коло сонця тимчасові.
…Є, що поспішають і в могилу.
…Де усвідомлення, там і розум.
…Весілля пересипане сіллю.
…У сліпих не розпитують про дорогу.
…У погляді – холод, а в душі – тепло.
…Сів на коня – не шукай осла.
…Знайдеш те, що виростив.
…Хіба хліба ростуть зі слів?
…Без крил – не полетиш, без мети – не дійдеш.
…Терпінням усе перебореш.
…Сіно не пересушують дощами.
…Телевізор – не провізор.
…Думати про смерть – готуватися до народження.

…Відганяй у даль сум і печаль.
…Колись-колись висіла низько неба вись.
…Вода мчить, як орда.
…Сонце також може морозити.
…Без зусиль немає хвиль.
…Дотик, мов вербовий котик.
…Була зима і ось – нема.
…Із руїн лине дзвін.
…Нас шліфує час.
…Віра в Бога – засторога.
…Розтанув, як дим омани.
…Німа пітьма.
…Людина, як шумелина.
…Щодня колола стерня.
…Вода затікає навіть у камінь.
…Чим багаті – з тим на святі.
…У позачасі немає часу.
…Сміх – для всіх.
…Недороди народу.
…Віримо у віру.
…Камінь зростає.
…Не піднімати більше, ніж можеш.
…Пролітає попри вуха – в голові посуха.
…Прийшов з річки – з'їв би січку.
…Чим глибше в ліс, тим менше грибів.
…Дехто збирає те, що не заробив.
…День іде, ніч летить.
…Багато шкодить поспіх.
…У кожному селі є свої вершини.
…Все має свій час.
…У диких хащах – дичина.
…З лежі не пошиєш одежі.
…Сонце – наше віно.

…Жаль не приносить урожай.
…Буря і град не питають порад.
…Живи з голови.
…Вдома не відчуваєш втоми.
…Мов криниця при дорозі.
…Як липа у цвіту.
…Як мурашинка.
…Вогонь буває і у воді.
…День починається з ночі.
…Важко дійти до висоти висот, але важче до висоти глибин.
…Після сонця – дощ, після дощу – сонце.
…Ми справжні – ми з правди.
…Вода – найкращі ліки.
…Цінне – не піддаватися спокусам.
…Скрута навчить виходити зі скрути.
…Злоба дня – інформаційна брехня.
…Лихо суне тихо.
…Вовка не навчиш їсти траву.
…Через заздрість брата загорілась хата.
…Минуле не забули.
…Де війна, там пекла луна.
…Молитва – зі злом битва.
…Той друг, хто по духу Правди брат.
…Вельможі не все можуть.
…У нашому домі всі щури знайомі.
…Віки, як жмуток горіхового листя.
…Несли нам біль – принесли собі.
…Час відповісти, хто склав істини іспит.
…Найістотніша суть – Божий суд.

Зміст

Окрушини спогадів 3

Правдою жити 115

Нема кінця роботі (афоризми) 121

Іван Миколайович Стефурак
Повертають дороги з доріг

2016

Автор книжки, економіст за освітою, в минулому банкір за професією, ще зі шкільної пори був закоханий у поетичне слово. Воно не йшло за ним, він побожньо йшов до нього.

Дорога, час і люди (відомі й невідомі) – підвалини книжки.

Серед спогадів є розповідь про поета-політв'язня Тараса Мельничука.

Окремий розділ складають афоризми – стислі роздуми в дорозі.

Редакція авторська
E-mail: stefurak7@i.ua

Верстка, дизайн
Ігоря Зварича
Коректор
Оксана Зварич

ISBN –

Здано до складання 19.12.2015 р.
Підписано до друку 5.01.2016 р.
Формат 60x84/16
Папір офсетний
Друк офсетний